

GAZDÁLKODÓ
CIGÁNYOK

GAZDÁLKODÓ CIGÁNYOK

AUTONÓMIA ALAPÍTVÁNY
BUDAPEST, 2001

Szerkesztette
Havas Gábor

© Autonómia Alapítvány, 2001

A kötet fotóit az Autonómia Alapítvány munkatársai készítették.
A fotók nem kapcsolódnak közvetlenül az esettanulmányokhoz,
illusztrációs céljuk azoktól független.

ISBN 963 00 7876 7

Kiadja az Autonómia Alapítvány,
1137 Budapest, Pozsonyi út 14.
Felelős kiadó: Csongor Anna
Felelős szerkesztő: Lukács György
Nyomdai előkészítés: socio-typo
A nyomdai munkák az Oliton Kft-ben készültek

TARTALOM

Előszó (<i>Csongor Anna</i>)	7
Bagamér, a torma hazája (<i>Kóródi Miklós</i>)	11
Istvándi Cigány Közösségi Klub (<i>Vég Zoltán Ákos</i>)	31
Málnatelepítés Ötvöskönyiban (<i>Herczeg Béla</i>)	57
Kacsatömés Vízváron (<i>Herczeg Béla</i>)	79
Uborkatermesztés Gacsályon (<i>Kóródi Miklós</i>)	101
Utószó (<i>Havas Gábor</i>)	119

ELŐSZÓ

Több mint tíz éve működünk már, itt volt az ideje a számadásnak, összegzésnek. Hosszan gondolkoztunk azon, hogy hogyan lehetne mérni, mit is tett az alapítvány ezalatt az idő alatt.

Próbálkoztunk számokkal. Tudjuk, hogy hétszáz millió forintnál is többet tesz ki az a pénzbeli támogatás, amit pályázati úton szétosztottunk. Megnéztük, hogyan alakult a kamatmentes kölcsönök visszafizetésének mértéke: a kezdeti nagyon csekély mértékűről először 76 százalékra, majd egyes programtípusokban 98 százalékra emelkedett. Számoltuk, hogy hány embert érinthetnek a programjaink. Sokat. négyszáz településen több mint ezer-kétszáz szervezet, ha csak a közvetlen résztvevőket vesszük, több tízezret. Néztük, vállalkozóképző tanfolyamaink résztvevői közül hányan kezdtek vállalkozásba, hányan menedzseltek sikeresen szervezetük programjait. Nincs mit szégyellnünk. A roma közösségi házak, amelyek létrejötténél ott voltunk, nagyszabású országos vagy regionális programokat valósítanak meg.

A számok nem mondtak többet a felszínnél.

Elkezdtek vizsgálni, hová jutottak azok a szervezetek, akik annak idején velünk együtt tették meg az első lépéseket a szervezeti gazdálkodásban. Sokan azóta már „kinőttek minket”, olyan programokat hajtanak végre, amilyenekre annak idején még gondolni sem mertünk volna. Az érdekképviselő legkülönbözőbb szintjein lehet találkozni vezetőikkel.

Ezt az utat sem éreztük elégségesnek annak bizonyítására, hogy fontos, amit csinálunk.

Mélyebbre kellett ásunk – megkíséreltük kinyomozni, hogy a régebben támogatott programjainkból mi maradt. Egy-egy ilyen gyors utánakérdezés azt az eredményt hozta, hogy esetleges, egyáltalán emlékeznek-e az akkori résztvevők a programra, az első támogatóra.

Ekkor kezdtünk el módszeresebben, hosszabban vizsgálódni, kezdtük azt sejteni, hogy ott is, ahol a közvetlen emlék már nem volt fellelhető, valamifajta hatás, utóhatás mégiscsak érezhető. Sőt, akár ott is, ahol a történet kemény anyagi és emberi kudarccal zárult, a túlterhelés elvitte a hasznót, az emberek összevesztek, a visszatérítendő részt leírtuk, egy idő után

azok, akik annak idején velünk kezdtek először gazdálkodni, összeszedték magukat, és hasznosítva tapasztalataikat újabb, már sikeresebb akcióba kezdtek.

Rájöttünk, hogy nem elég egy-egy program színhelyére egy rövid látogatás, kérdezősködés erejéig visszatérni. Elkezdtünk esettanulmányokat készíteni. Az utóbbi öt év programjaiból válogattunk, sikereseket, kudarcosakat, elővettük a dokumentációt. Mintát vettünk az alapítvány által támogatott programokból, és nekiláttunk feltérképezni az előzményeket, a háttérrel, a program lefolyását, utóéletét. A Havas Gábor által vezetett műhelymunka során először közösen megbeszéltük, hogy az anyag alapján a helyszínen majd mire kell odafigyelni. Kérdéssor készült, amire válaszokat vártunk. Munkatársaink ezután több napot voltak egy-egy helyszínen, minden lehetséges kulcsszereplővel beszéltek, tanulmányt készítettek, ezt beszéltük meg közösen újra, tanulságait hasznosítva a következő munkák készítésekor.

Ennek a folyamatnak a során számos írás, esettanulmány született. Ezekből adunk közre most rövidítve néhányat. Munka közben két célunk volt: saját tevékenységünket megfelelő társadalmi kontextusba helyezve alaposan megvizsgálni, hogy tanuljunk belőle, javítsunk a módszereinken, módosítsunk, amin szükség, és abban a reményben, hogy visszhangot keltene, a közvélemény elé tárni azt, amit közérdekűnek éreztünk.

További esetleírások készülnek folyamatosan, szándékunkban áll sorozatot indítani. Azt gondolom, tanulságos lesz adományozóknak, adományozottaknak, kívülállóknak egyaránt.

* * *

Az Autonómia Alapítvány küldetése kezdettől, meglehetősen szélesen megfogalmazva, a civil társadalom fejlődéséhez való hozzájárulás. Támogatást három fő területen nyújtunk: szegénység-cigányság, fenntartható fejlődés és a civil szervezetek erősítése. Ehhez főként a nagy amerikai magánalapítványok pénzét hoztuk be Magyarországra. Meghatározó szerepünk volt a rendszerváltás után abban, hogy felhívtuk a figyelmet a romák társadalmilag kiközösített, mindenféle szempontból hátrányos helyzetére és olyan modellt is nyújtottunk, amely ezen változtatni próbál. Egyszerre tűztük ki célul a gazdaságfejlesztést és a helyi közösségek demokratikus struktúrájának fejlesztését.

A programok egyre nagyobb visszhangja, a kölcsönök visszafizetési arányának növekedése alkalmas volt arra is, hogy a romákkal szembeni társadalmi előítéleteket valamelyest csökkentse, és sok helyen elindítsa a helyi roma önszerveződést.

Ugyanakkor világos, hogy a körülmények már mások, mint induláskor. 1990-ben a cigány szervezetek egyedül hozzánk pályázhattak gazdasági tevékenységük támogatására forrásokért. Kulturális programokat, ösztöndíjakat máshonnan is lehetett kapni, de gyutacs-pénzt, visszatérítendő támogatást gazdasági tevékenység beindítására csak mi adtunk. Később a Soros Alapítvány is elkezdett egy hasonló programot, majd 1995-ben, az Autonómia

modelljét követve, létrejött a Magyarországi Cigányokért Közalapítvány. Sokkal több pénzből, kormánytámogatással, szintén kölcsön és adomány kombinációját nyújtva a szervezetek gazdasági programjaihoz. Az Országos Foglalkoztatási Közalapítvány (OFA) a miénknél sokkal nagyobb volumenű roma programok támogatását kezdte meg. (Míg az Autónia Alapítvány támogatása a közösségi vállalkozások, illetve az ezekből kinövő mikro- és kisvállalkozások szintjét fedi le, az OFA a minden értelemben vett közép- és nagyvállalkozásokat. Az általuk támogatott szervezetek többsége az autonómiás lépcsőket járta végig, a mi általunk biztosított keretek között tett szert azokra a készségekre, amelyek birtokában sikeresen pályázhatott hozzájuk.)

Tevékenységünk kezdetén a roma civil szervezetek jelentették a roma közéletiség legfontosabb színterét. 1994 óta vannak kisebbségi önkormányzatok, pályázóként, program megvalósítóként is komoly szerepben. Kisebbségi és nagyobb régiókat átfogó szervezetek is alakultak, együtt pályáznak, együtt valósítják meg elképzeléseiket. Az ezekhez szükséges pénzügyi háttér biztosítása meghaladja a mi alapítványunk lehetőségeit.

Az alapelvek változatlanlansága mellett az alapítványban végzett munka némileg módosult. Az első pár évben abban bízunk, hogy a laikus kívülálló konok kérdezősködése mellett megszületett helyi elképzelés komoly kölcsönösséggel megtámogatva már az első évben gazdasági sikerrel kecsegtet, és közben begyakorlódnak a demokratikus döntési mechanizmusok is. Azt tapasztaltuk, hogy vagy az üzleti siker marad el, vagy a demokrácia szenved csorbát. Elhatárolva magunkat a paternalista hozzáállástól, amely szerint az okos adományozó tudja, mi a jó a támogatottnak, és bízva abban, hogy a helyi közösség majd észleli, ha nincs megfelelő szakértelme, óvakodtunk mindenfajta szakértő segítségét igénybe venni.

A következő években megerősödött a „monitorozás”. Fiatal, szociális szakmai ismeretekkel és civil szervezetben szerzett saját élménnyel rendelkező munkatársakat vettünk fel, akiknek az lett a feladatuk, hogy rendszeresen találkozzanak a pályázókkal, majd a program megvalósítása során is kövessék az eseményeket. Szakértők segítségével számításokat végeztünk, bizonyítandó, hogy optimális esetben mennyi haszon várható, illetve, hogy mekkora legyen az a kölcsön rész, amelyet visszavárhatunk, a kuratórium ennek megfelelően hozta meg a döntéseit egy-egy támogatás odaítélésékor.

Jó tapasztalatokat szereztünk egy kezdő roma vállalkozóknak szervezett képzéssorozat kapcsán. Támogatottaink körében felmerült az igény további szakmai és szervezetvezetői képzésekre, ennek eleget tettünk.

Egy idő után világossá vált, hogy vannak egyértelműen népszerű és sikeres programtípusok. Ilyen volt például az a támogatásfajta, amelyben a pályázók a településükön a rászoruló roma és nem roma családok számára megszervezték a konyhakerti gazdálkodást. Ezután kifejezetten ilyen pályázatot írtunk ki, nagy sikerrel. A programban résztvevők családi költségvetése egyértelműen javult, hiszen megtermeltek dolgokat, amelyekért addig pénzt kellett kiadni, az érintett falvakban valamelyest javult a romák megéltése.

Ezekben a programokban aztán sok olyan család vett részt, akiknek a gazdálkodási ismeretek hiányosak voltak. Már addig is súlyt fektettünk arra, hogy a pályázók igénybe vegyék a helyben hozzáférhető szakértelmet, ez azonban nem mindig volt egyszerű. Így a Kertészet 2000 program keretén belül felkínáltuk azt a lehetőséget, hogy a támogatás keretein belül megfelelő képzést szervezzenek maguknak. Ugyanakkor fontosnak tartottuk, hogy szervezete fejlesztési és projektmenedzsment képzést is kapjanak.

Ma a fejlesztő programok már több évig tartanak, több, egymásra épülő szakaszból állnak. A visszatérítendő rész aránya szakaszonként más, a második évi támogatás feltétele, hogy a pályázó az előző évi haszon egy részét visszaforgassa a gazdaságába. Az első év lényegében tanulási szakasz, a másodikban beindul az intenzívebb gazdálkodás, míg a harmadikban már lehetőség van az egyéni vállalkozók kiválására, miután visszafizették tartozásukat a szervezetnek. A kapcsolat a helyiek és az alapítvány között sokrétűbb és szorosabb. A monitor nem laikus kérdező többé, együtt tanulja meg a helyiekkel, sokszor a helyiektől a különböző szakmai fortélyokat.

Partnereink szinte kizárólag helyi roma szervezetek. Mint az esetleírásokból is kiderül, változó nagyságúak, történetük is különböző. Terjedelmi okokból nem tudtunk most kitérni egy szervezet tipológia felvázolására, bár valószínűleg érdekes lenne. A vezető, vezetők személye fontos tényezője a sikerességnek, a monitor azonban, amikor odautazik, a lehető legtöbb résztvevővel beszél. Itt, most, csak típusokat tudunk bemutatni.

A programok legizgalmasabb része, ahogy helyben, a helyi erőviszonyok alapján eldől, hogy pontosan hogy fog kinézni a pályázat, hogyan részesülnek majd a haszonból a résztvevők, ki milyen felelősséget visel, nagyrészt rejtve maradt előttünk. Amit látunk, az az alapítvány és a támogatott, illetve a szervezet és a résztvevő tag közötti szerződés. Egy későbbi munkafázisban talán ennek is utána tudunk menni.

A hatékonyság mérésének dilemmája lehet egy adományozó-fejlesztő magánalapítvány magánügye. El kell számolnunk magunknak, partnereinknek és támogatóinknak is azzal, hogy mire költöttük el a pénzt. Ezt mindig megteesszük éves jelentéseinkben.

Ugyanakkor felelősnek érezzük magunkat, mert ha pozitívan is, de beleavatkozunk mások életébe. Még ha a hatás múló is, még ha nem is kényszerítünk senkire semmit, amit tesszünk, kétségkívül beavatkozás. Eszközünk pedig elsősorban, vagy legalábbis a legszembe-tűnőbben a pénz. Aki pályázatokat ír ki, pályákat jelöl ki egyben. Hiába vagyunk nyitottak szinte bármilyen helyi gazdasági elképzelés fogadására, megszabjuk az irányt, ez mindenképpen felelősség. Az itt következő esetleírások azt vizsgálják, milyen sokféle módon élnek partnereink az általunk felkínált lehetőségekkel.

Csongor Anna

„Mi ezt Talpraállító Programnak nevezzük”

BAGAMÉR, A TORMA HAZÁJA

KÓRÓDI MIKLÓS
2000. ÁPRILIS

Az Autonómia Alapítvány által támogatott programok

A Cigány Családgondozói Hálózat illetve jogutódja, a Cigány Vezetők Szakmai Egyesülete az elmúlt években számos pályázatot nyújtott be az alapítványhoz. Ezek közül az 1996-ban benyújtott első, amelyben működési költségekre kértek támogatást, elutasították.

Ezt követően azonban a Szegénység-Cigányság program keretében benyújtott tormatermesztési pályázatok sikeresnek bizonyultak. 1997-ben, 1998-ban és 1999-ben 1 500 000, 1 400 000 illetve 1 500 000 forintot kaptak. A támogatás fele volt visszatérítendő.

2000-ben a Kertészet 2000 program keretében 1 600 000 forintot kapott a szervezet tormatermesztésre. Ennek a támogatásnak nincs visszatérítendő része.

A bagaméri esettanulmány középpontjában egy évek óta sikeresen működő program bemutatása áll. A támogatott szervezet, a Cigány Vezetők Szakmai Egyesülete (továbbiakban CVSZE) az egyik legmegbízhatóbb partnere az alapítványnak, az eddigi támogatásokkal mindig korrekt módon elszámolt. Más alapítványok és szervezetek is szívesen adnak pénzt ennek a településnek, a községben jól jövedelmező tevékenység lett a pályázatírás, az utóbbi években egyre-másra alakultak a civil szervezetek. A tanulmány nem lenne teljes a helyi önszerveződési folyamatok és az ehhez kapcsolódó konfliktusok bemutatása nélkül.

A település és a helyi cigányság története

Bagamér Debrecentől keletre, a román határ közelében fekszik. „*Azt hiszem, jó adottságokkal áldotta meg az Isten. Határában éppúgy megtalálható a dúsan termő feketeföldi szántó, mint a tápanyagban gazdag homoki rész, ahol szőlősorok díszlenek, kicsi pajták bújnak meg a gyümölcsfák enyhében, s olyan torma terem a homokon, amely párját ritkítja, és keresett áru külföldön is. Falumnak nagy erdeje, legelője is van, egykor nagy csordát, valamint hasonlóan nagy csürhét hajtottak ki reggelente a pásztorok. Folyó vize ugyan nincsen, csupán egy erecskéje, de ásott vagy artézi kútjaiból jó ivóvíz jön felszínre.*” (Taár Ferenc, író, Bagamér díszpolgára)

Ez a félig nyírségi, félig érmelléki falu jellegzetesen mezőgazdasági település, az itt lakók megélhetését mindig a mezőgazdaság biztosította. A szántóföldi gazdálkodás mellett jelen-

tős a ház körüli kertészkedés is, a kertek hatalmasak, és szinte kivétel nélkül művelés alatt állnak.

Az 1911-es gazdacímár szerint a településen 100 holdon felüli birtokos csak egy volt, a nagyváradi káptalan, amely ebben az időszakban 2040 hold szántóval és valamivel több mint 2000 hold erdővel rendelkezett. A község tulajdonában ekkor 67 hold szántó, mintegy ezer hold erdő és rét volt. Az összes szántó a településen 1913-ban 2369 hold volt.

Az első földosztás nem hozott jelentős változást a birtokmegoszlásban. A községhez tartozó földterület legnagyobb része 1945-ig a katolikus egyház kezében maradt. A település mezőgazdasági jellegét nagyon jól szemlélteti egy 1941-es adatsor,¹ mely szerint a község keresőképes lakossága 1829 fő, ebből mezőgazdasággal foglalkozó 1483 fő. A birtokmegoszlás ebben az időben a következőképpen alakult:

Birtok nagysága	Bérlők és birtokosok száma	Birtok nagysága	Bérlők és birtokosok száma
0-5 hold	203	20-50 hold	15
5-20 hold	170	50 hold felett	4

A négy legnagyobb birtok területe is alig haladta meg az ötven holdat, a település összes földterületéhez képest senki sem rendelkezett jelentős birtokkal. A mezőgazdaságban dolgozók nagy részének egyáltalán nem, vagy csak nagyon kicsi 1–2 holdas birtoka volt, ezért sokan kényszerültek napszámos munkára.

Az 1945-ös földosztás során 1800 holdat mértek ki, az erdő pedig állami tulajdonba került. A földosztás csak a kisbirtokok számát növelte: az 1–5 holdas gazdaságoké az 1949-es adatok szerint 718-ra emelkedett, de közülük 488-nak a területe még a három holdat sem érte el.

Az első téesz, az Alkotmány, 1950-ben alakult. A 15–20 rendszeresen dolgozó tag nagyjából 400 holdat művelt. A visszaemlékezések szerint ez a szövetkezet még igencsak gyengécske volt, nem is maradt fenn sokáig. A második téeszésítés idején azonban már minden gazda bekényszerült a ma is létező Búzakalász termelőszövetkezetbe.

A szocializmus idején a mezőgazdaságtól részben vagy teljes egészében elszakadó emberek többsége az iparban, a közeli Debrecenben helyezkedett el. A háztájiba és a saját kertekbe visszaszoruló magángazdálkodást – a fő termék ekkor is a torma volt – a rendszerváltás után, aki csak tehette, a visszakapott földeken folytatta.

1999-ben a regisztrált munkanélküliek aránya Bagaméren csak kevéssel haladta meg a tíz százalékot, ami természetesen nem tükrözi híven a tényleges munkanélküliséget. Jelentős ugyanis, főleg a romák körében, azoknak a száma, akik kiszorultak a munkanélküli ellátásból és már nincsenek regisztrálva.

1 KSH, 1941. évi Népszámlálás, foglalkozási adatok községek szerint.

A lakosság nagy része ma is növény-, főleg tormatermesztéssel foglalkozik, ebből él, vagy ezzel egészíti ki keresetét. A rendszerváltás után négy embernek sikerült jelentősebb földtulajdonhoz jutnia, de ezek a birtokok is csak helyi viszonylatban számítanak nagyoknak, egyenként körülbelül ötvenhektárosak.

A település mezőgazdasági termelésének hátterét valamennyire érzékeltetik az 1999-es összeírásból származó következő adatok: „... Bagamér község haszongépjármű állománya: a szövetkezetnek 2db terepjáró tehergépkocsija, 9 db MTZ traktora, egy db nagyteljesítményű Zetor-traktora van. A Liptai Food Kft.-nek 2 db MTZ és egy db Zetor traktora, 36 magánszemélynek 46 traktora és 2 Zetor traktora van.” (forrás: Polgármesteri Hivatal, Bagamér)

Ma a település lélekszáma 2576 fő. A 186 cigány család a település lakosságának nagyjából harmadát teszi ki.

A bagaméri cigányság

A település lakóinak száma az utóbbi tíz évben nem nőtt, a lakosságon belül a cigányok aránya viszont igen. A helyi krónikás füzet szerint „1989 januárjában Bagaméron és Álmosdon 167 lakóházban 643 cigánylakos él, közülük 338 munkaképes, állandó munkát végez 138, alkalmi munkából él 67, intézeti nevelésben van 20, veszélyeztetett kiskorú 91, nevelési segílyt kap 16, felnőtt segílyezett: 35, ingyenes orvosi ellátásban részesül 52, óvodába jár 32, iskolába jár 90.”

Tíz évvel később viszont a cigányok létszáma Bagaméron meghaladja a 700 főt.

Az itt élő romák többsége romungró, akiknek ősei között főleg vályogvetőket és zenészeket lehet találni. A század első felében még szinte kivétel nélkül minden cigány a falu határától mintegy három kilométerre fekvő vályogvető gödörnél dolgozott. Szezonban szinte kiürült a cigánytelep, mindenki a „tó” partján szorgoskodott. Egy-egy nagyobb megrendelés esetén még az is előfordult, hogy a család kiköltözött egy kunyhóba a gödör mellé. A családok nemcsak téglakészítéssel, hanem tapasztással is foglalkoztak. A település környékén található uradalmakba is eljártak vályogot vetni, tapasztani. Nemcsak a hagyományos vályogtéglát, hanem a bonyolultabb technikával, égetéssel készülő agyagtéglát is gyártották a romák.

A század első felében több cigány zenészbandának is munkát adtak a környék lakodalmai és báljai. Néhányan még a Kádár korszakban, az eljáró munkásként végzett építőipari munka idején is összeálltak muzsikálni a hétvégeken. Mára azonban csak két öreg prímás maradt a településen. A 67 éves Zsákai Sándor még mindig aktív, a helyi határőr kirendeltség katonái

jönnek érte, ha mulatni támad kedvük. Sanyi bácsi igen jó kedélyű ember, nagyon szemléletesen beszéli el, hogy mi a különbség aközött, ha az ember magyar, német vagy orosz katonának zenél. Elmesélése szerint a legrosszabbak a német tisztek voltak, a zenészek néha nem is értették, miért kell nekik muzsikálni, mert egyfolytában szidták, pocskondiázták őket is, meg a zenéjüket is. Az oroszok ha egy jót akartak mulatni, csapatostul kimentek a cigánytelepre. Ilyenkor mindenkinek adtak munkát: a zenészeken kívül a többi férfinak a telep közepére hajtott, géppuskával lelőtt disznókat kellett feldolgoznia, az asszonyok pedig főztek, aztán igyekeztek elbújni, mert a mulatás része volt a tehetetlen asszonyok megerőszakolása is.

A szocializmus idején a hagyományos mesterségek nagyon gyorsan elsorvadtak. A helyi téveszek nem tartottak igényt a vályogra, a gödör környéke kiürült, a hatvanas évektől más munkákat kellett vállalniuk a romáknak. A Búzakalász Termelőszövetkezetben nem volt cigány tag, alkalmazott is csak nagyon kevés. A nyári idénymunkák során főleg az asszonyok dolgoztak a szövetkezetnek. A férfiak többsége az iparban, az építőiparban helyezkedett el, ingázott a falu és Debrecen vagy Budapest között. Az ingázás azonban nemcsak a férfiakra volt jellemző, mert a cigány nők többsége is munkaviszonyban állt, főleg a közeli Debrecen élelmiszeripari és más könnyűipari vállalatainál. Az ingázásból származó jövedelmet helyben ki tudták egészíteni, mert a háztájiban és kiskertekben folyó tormatermesztés idénymunkáihoz a paraszt családok rendszeresen felfogadták őket napszámosnak. A romák többsége így bekapcsolódott a rengeteg időt és szaktudást igénylő tormatermesztésbe, és sok mindent elsajátított az ehhez szükséges szakismeretekből.

A rendszerváltás utáni időszakban a szocialista nagyvállalatoktól az elsők között elbocsátott romák tömegesen maradtak munka és jövedelem nélkül Bagaméron is. A kárpótlás korábbi földtulajdon híján nem érintette őket, nem juthattak jelentősebb földterülethez, s így az önálló gazdálkodás lehetősége sem merülhetett föl. A tulajdonviszonyok gyors átrendeződése folytán Bagaméron négy, egyenként mintegy ötvenhektáros és számos ennél jóval kisebb, de gépesített magángazdaság jött létre. Ezek a magángazdaságok a korábbi szövetkezettel ellentétben nem biztosítottak állandó foglalkoztatást, s csak a tormatermesztéshez kapcsolódó idénymunkák idején kínáltak némi munkát az állandó foglalkoztatásból kiszorultaknak.

A hetvenes évek végéig, a falun belül, egy jól elkülönített dombos részen, a református temető közvetlen szomszédságában feküdt a cigánytelep. A hatvanas években volt a legnépesebb, ekkor negyven-ötven nádtetejű vályogviskó és mintegy harminc földkunyhó volt ezen a területen. A telep felszámolás során fokozatosan költöztették ki a családokat a kedvezményes OTP hitelre vásárolt parasztházakba. Tömeges „cs” lakásépítés nem volt, csak egy ötlakásos társasház épült a falu szélén a nyolcvanas évek elején, a kiköltözni képtelen idős cigány családok számára. Ezek az épületek még ma is állnak, az önkormányzat tulajdonában vannak, de eredeti lakóik már kihaltak belőlük. Ma többségében frissen és önké-

nyesen beköltözött sokgyerekes családok laknak a borzasztóan leromlott állapotú épületben. A településen nincsen cigánysor, a családok elszórtan laknak mindenfelé.

A telepi élet megszűnésével fokozatosan elmosódtak azok a határvonalak, amelyek a helyi magyar cigányokat négy közösségre osztották. Ez a négy család a Csirke-banda, a Dáduhad, a Kisandrás-banda és a Csuka-banda volt. A szocializmus idején megszerveződő építőipari cigány brigádok még ezekre a többé-kevésbé elkülönült rokonsági rendszerekre épültek. Ma már elszórtan élnek a településen a romák, számuk az utóbbi időben folyamatosan nő. A növekedés az utóbbi években főleg a Szabolcsból beköltöző sokgyermekes családoknak köszönhető. Az újonnan érkezőket nemcsak a többség, hanem a helyi cigányság is rossz szemmel nézi. A körükben tapasztalható ellenérzéseket csak erősíti, hogy a beköltözők egy része cigány anyanyelvű.

Az előző kisebbségi önkormányzat az országos önkormányzat építési társaságával együttműködve „szocpulos” lakásépítési akcióba kezdett. A tervet a települési önkormányzat támogatta, a cigányok többsége viszont tiltakozott, mert az öt házat az egykori cigánytelep elgazosodott területén kezdték építeni. A nyíregyházi vállalkozó az átlagosnál is rosszabb munkát végzett. Noha a pénzt teljes egészében felvette, a házakat nem fejezte be. A családok nem tudtak beköltözni, a lakások azóta is üresen állnak, de már nem sokáig, mert nemrégiben egy komolyabb vihar után az egyiknek bedőlt a szelfala, a másiknak pedig elszállt a fél teteje. Folyik a pereskedés, a tulajdonos családok kilátásai igen rosszak.

Helyi politika

A jelenlegi polgármester, Ruszoly Barnabás, 1994 óta tölti be tisztségét. Mielőtt a falu első embere lett, évtizedeket dolgozott a helyi közigazgatásban pénzügyi ellenőrként. Tősgyökeres bagaméri, de a rendszerváltás előtti utolsó tanácselnökkel rossz volt a viszonya, aki emiatt áthelyezte őt a közös tanács álmosdi hivatalába. Az első szabad választáson a volt tanácselnök lett a polgármester, így Ruszoly csak a '94-es választások után tért vissza. Azóta második ciklusát tölti az évek óta forráshiánnyal küzdő település élén.

A bagaméri cigányságnak négy szervezete is van, s ehhez jön még a kisebbségi önkormányzat, és a legújabb próbálkozás, az említetteket összefogni próbáló, most formálódó Cigány Baráti Társaság. A négy civil szervezetet a helyi cigánypolitika egy-egy meghatározó alakja fémjelzi.

Az első, a Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetségének helyi tagszervezete közvetlenül a rendszerváltás

után, 1990-ben jött létre. Ebben az egyesületben az összes jelenlegi vezető szerepet vállalt. Az elnök az a Rózsás Miklós volt, aki ebben az időszakban már mint családgondozó dolgozott a településen és vezette a Hajdú-Bihar megyei Cigány Családgondozói Hálózat helyi intézményét.

Az évek során ebből a két kezdeményből nőtt ki a Balogh Kálmán által vezetett Magyarországi Cigányok Demokratikus Szövetsége (MCDSZ), a Rézműves József nevével fémjelzett Phralipe, a Balogh Bertalan vezette Lungo Drom és a Cigány Vezetők Szakmai Egyesülete, amit Rózsás Miklós jegyez. A civil szervezetek mellett 1994 óta kisebbségi önkormányzat (a továbbiakban CKÖ) is működik a településen. Képviselőtestületében az eddigi két ciklus során két szervezet tagsága volt meghatározó: az első ciklusban a Phralipe, '98 óta pedig az MCDSZ helyi szervezete adja a többséget. Az első elnök Rózsás Miklós volt, de fél év után, a Phralipe-s ellenzék folyamatos támadásai miatt, lemondott.

A Cigány Vezetők Szakmai Egyesülete helyi tagszervezetének vezetője Rózsás Miklós.

Az apai ágról szlovák nagyapával és sátoros oláh-cigány nagyanyával, anyai ágról pedig tősgyökeres bagaméri muzsikussal és vályogvető nagyszülőkkel rendelkező Rózsás „politikai” pályafutása 1989-ben kezdődött. Az akkor még a debreceni Szakipari és Kislakásépítő Szövetkezet középvezetőjeként dolgozó építésztechnikust egy bizonyos „*Gyergyói Sanyi bácsi*” kérte fel, hogy legyen segítségére kutatási munkáiban. Eleinte csak elkísérte kutatóútjaira, főleg a Bagaméron és környékén élő cigányok megismerésében tudott segítséget nyújtani neki. Ennek a kapcsolatnak köszönhető, hogy eljutott egy 1989-ben kezdődő és két évig tartó cigány-családgondozói tanfolyamra is. A képzés a salgótarjáni szociális képzőközpontban folyt, ahol további 13 érettségizett hajdúsági romával együtt 1991-ben végzett. A családgondozói oklevél megszerzése után volt évfolyamtársával, Budai Lászlóval, aki jelenleg a debreceni kisebbségi önkormányzat elnöke és másokkal Debrecenben létrehozták a Cigánycsalád Gondozó Hálózat Hajdú Bihar Megyei Központját. Ekkor még megvolt, és egészen 1996-ig meg is maradt az építőipari állása, s csak társadalmi munkában dolgozott a szervezetnél, ahonnan egy év után kivált és megalakította Bagaméron a családgondozói hálózat helyi tagszervezetét. Munka mellett végezte a családgondozói, szervezeti munkát. Akkori feljegyzései szerint a szervezetnek tíznél több tagja volt, de tényleges munkát csak ő végzett.

A Megyei Cigánycsalád Gondozói Hálózat Központjánál Rózsás távozása után pénzügyi visszaélések történtek, ezért Rózsás az általa létrehozott bagaméri tagszervezetet átvitte egy másik, akkor alakuló regionális szerveződésbe, a Cigány Vezetők Szakmai Egyesületébe, amelynek elnökével régóta baráti kapcsolatban állt. Ma már az országos hatókörűvé vált szervezet alelnöki tisztségét is betölti.

A CKÖ még 1994-ben Rózsás elnöksége idején kapott a települési önkormányzattól tartós bérletbe egy régi iskolaépületet irodának. Most az egyik felében a CKÖ, a másikban a CVSZE működik. Az ingyenesen használható épületet Rózsás és szervezete NEKH tá-

mogatással már 1995-ben felújította, és a szervezet irodájába a gázt is bevezette. Az 1997 óta Cigány Vezetők Szakmai Egyesülete Bagaméri Tagszervezet néven működő egyesület jelenlegi tagsága 14 fő. A törvény által előírt, a megalakuláshoz elengedhetetlen tíz fős taglétszámot az eltelt évek során éppen hogy csak meghaladták. A kis létszám a hatékonyság dilemmáival és a korábbi rossz tapasztalatokkal függ össze. Rózsásnak meggyőződése, hogy a településen nemcsak a cigányoknak kell segítenie. Ezért nemcsak roma tagok vannak, és a CVSZE által működtetett programokba is rendszeresen bevesz nem cigány családokat is, dacolva a többi cigány vezető felháborodásával... A szervezet korábban közhasznú munkásként alkalmazott szociális asszisztenseket is, de jelenleg a családgondozásra nincs elegendő forrásuk, ezért pillanatnyilag az egyetlen fizetett alkalmazott a szervezetvezető. Rajta kívül jelentős szerepet csak a helyettese, Zsákai Sándor tölt be. Ő látja el a tormatermesztéssel kapcsolatos szervezési feladatokat, és elsősorban ő tartja a kapcsolatot a programban résztvevő családokkal. Az egyesület közgyűlése évente többször is összeül, de a tevékenység alakításában Rózsás szerepe meghatározó.

1997-ben alakult meg Balogh Kálmán vezetésével a helyi MCDSZ. Ez a szervezet egészen más stratégiát választott. A megalakulásnál is és azóta is a legfontosabb szempont, hogy minél többen legyenek. Balogh csak össztelepülési méretekben tud gondolkodni, nem akar különbséget tenni az egyes cigányok és az egyes cigányszervezetek között. Nem fogadja el, hogy egy civil szervezet teljesen önálló és nem kell elszámolnia tevékenységével egy másik szervezetnek vagy a kisebbségi önkormányzatnak. '98-óta ugyanis ez utóbbinak is ő az elnöke, és ebben a minőségében is fel van háborodva azon, hogy Rózsás a szervezetével mennyi pénzt nyer. Szerinte nem azokat és nem úgy kellene támogatni, ahogyan ezt a CVSZE teszi. Balogh és az MCDSZ kigazda szimpatizáns (a helyi cigányszervezetek közül egyedül ők pártelkötelezettek). Az előző választások idején kampányoltak is egy debreceni kigazda képviselőjelölt mellett. Balogh egyébként mindenáron vezető szerepre törekszik, a legfontosabb számára a romák megnyerése. Jelenleg Cigány Baráti Társaság néven szervez egyesületet, amelynek az lenne a feladata, hogy az ő vezetésével összefogja a helyi cigányszervezeteket. Az ötletet nem sokan veszik komolyan. Annál sikeresebb hittérítő munkája. Ő maga nem hívő, de aktívan részt vesz a Kelet-Európai Missziós Társaság helyi tevékenységében. Tavaly szeptemberben érkezett a településre Csonka József pünkösdistá pap Hosszúpályiból, aki azóta hetente kétszer a helyi Szabadkeresztény Gyülekezet termében tart istentiszteletet, a mintegy har-

mincfős, frissen szervezett cigánygyülekezetnek. Balogh a családok beszervezésében vállalt és vállalt ma is aktív szerepet.

Jelentős helyi cigánypolitikus még a Phralipe szervezet vezetője, Rézműves József. Megszámlálhatatlanul sok konfliktusba keveredett a falubeli közszereplőkkel, és miután úgy érezte, panasza rendre nem talál helyben megoldást, a legkülönbözőbb fórumokhoz fordult jogorvoslatért. A helyi kisebbségi önkormányzat elnökeként ombudsmani vizsgálatot is elindított. A kisebbségi ombudsman Rézműves beadványa alapján tizenegy pontot vizsgált, s ezek közül két esetet jogsértőnek minősített: a települési önkormányzat képviselőtestülete nem engedte be őt az üléseire; az iskolát támogató alapítvány pedig kiküldött minden szülőnek egy névsort, amin szerepelt az, hogy ki mennyivel támogatta az iskolát, s ezen az íven a cigány gyerekek „c” betűvel voltak jelölve.

Majdnem mindenkivel feszült a viszonya a faluban, ennek ellenére 1998-ban a kisebbségi önkormányzati választásokon Balogh után ő kapta a legtöbb szavazatot. A testület MCDSZ-es többsége miatt azonban elnök semmiképpen sem lehetett, s ezért visszalépett. Mostanában saját szervezetével foglalkozik. '98 után, még a CKÖ színeiben, nyert pénzt a Magyarországi Cigányokért Közalapítványtól (MCKA) egy tormatermesztési programra. A visszalépésével megüresedett helyet a kisebbségi önkormányzatban a CVSZE második embere, Zsákai Sándor foglalt el, aki egyetlen cigányként tagja a Magyar Torma Megmentésért Alapítvány kuratóriumának valamint a helyi iskolaszéknek.

A támogatott szervezet

A település és a helyi cigányközösség nagyságához képest a Cigány Vezetők Szakmai Egyesületének éves bevétele igen tekintélyes összeg. A nagyságrend megítélésakor azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a településen rajtuk kívül még három cigányszervezet és kisebbségi önkormányzat is működik, amelyek szintén rendszeresen pályáznak, s ha Rózsásék eredményességével nem is vetekedhetnek, időnként ők is hozzájutnak milliós nagyságrendű támogatásokhoz.

A CVSZE az utóbbi négy évben a következő támogatásokhoz jutott hozzá, a teljesség igénye nélkül (ezer forintban):

1997	éves bevétel:	3 737 eFt
ebből:		
- tormatermesztés (Autonómia Alapítvány)		1 400 eFt
- működési költségek, gyermektáboroztatás (NEKH)		600 eFt
- gyermektáboroztatás (KOMA)		168 eFt
- számítógép, eszközvásárlás (DemNet)		310 eFt
- fenntartási költségek (Teleház Szövetség)		200 eFt
- kulturális rendezvények (Soros Alapítvány)		180 eFt

1998	éves bevétel:	3 535 eFt
ebből:		
- torma termesztés (Autonómia Alapítvány)		1 500 eFt
- iroda felújítás (NEKH)		506 eFt
- épület karbantartás (a család gondozáshoz kapcsoltan) (Szociális és Családügyi Minisztérium)		370 eFt
- gyermektáboroztatás (NEKH)		208 eFt
- életmódtábor (Soros Alapítvány)		200 eFt
- szervezeti támogatás (Kisebbségi Vallásügyi és Emberjogi Bizottság)		500 eFt
- bűnmegelőzési előadássorozat (Az Ifjúság Biztonságos Jövőjéért Alap [BM])		270 eFt
1999	éves bevétel:	5 300 eFt
ebből:		
- torma termesztés (Autonómia Alapítvány)		1 500 eFt
- főállású család gondozás megteremtése (PHARE Szociális Gondoskodás Program)		2 500 eFt
- PHARE program önrésze és működési költség (Soros Alapítvány)		500 eFt
- fenntartási költség (MCKA)		100 eFt
- központi támogatás a PHARE-hoz (CVSZE)		200 eFt
- magánadomány a helyi zöldségestől		130 eFt
- család gondozói állami normatív támogatás		300 eFt
- egy napos hagyományörző program (NEKH)		50 eFt
2000	éves bevétel:	4 230 eFt
ebből:		
- torma termesztés (Autonómia Alapítvány - Kertészet 2000)		1 600 eFt
- hagyományörzés, a helyi cigányközösség történetének kutatása (OSI)		1 600 eFt
- ösztöndíj a szervezet vezetőnek (Soros Alapítvány)		360 eFt
- kulturális rendezvény (MNEKK)		100 eFt
- táborozás (Műv. Alap.)		70 eFt
- táborozás (Mobilitás)		100 eFt
- táborozás (Soros Alapítvány)		200 eFt
- működési támogatás (Országgyűlés)		200 eFt

A támogatások listájából kiderül, hogy a pályázati programjaik három területre koncentrálnak: a torma termesztésre, a gyerektáboroztatásra és a szervezet működési feltételeinek a biztosítására (épület- és irodafenntartás, eszközök, bérek). Az utóbbira a legnehezebb pénzt szerezni, de a CVSZE helyzetét meg-

könnyíti, hogy a szervezet családgondozást is végez, és ezen a címen bővíthetők a pályázati lehetőségek.

Némiképp kilóg a sorból az OSI idei több, mint másfél milliós támogatása, amit helyi cigánykutatásra használhat a szervezet. A CVSZE iroda technikai felszereltsége már eddig is minden igényt kielégített. Megvolt az internet hozzáférés, a színes nyomtató, a TV és a videó. A sikeres kutatási pályázat révén most videokamerát, cd író és minidiszket is be tudtak szerezni.

Úgy tűnik, hogy a szervezetet mindenhol megbízható partnernek tekintik, és benyújtott pályázataikat szívesen támogatják.

Rózsás mindig maga készíti a pályázatokat, s az évek során jelentős rutinra tett szert. Mivel neki teljes idejét kitölti ez a munka, a pályázatokba a saját fizetését is be kell építenie. Az utóbbi időben ezen a téren is sikeres: a havi fizetése elérte a 80 000 forintot, amit ő is tőmázással egészít ki.

A torma

A tormatermesztés évszázados hagyományokra tekint vissza a térségben. Termesztéséhez Magyarországon itt a legideálisabbak az időjárási viszonyok és itt a legmegfelelőbb a talajminőség. Az ország nemzetközi mércével mérve is jelentős tormakivitelét szinte teljes egészében a Bagaméron és a környező településeken, Álmosdon, Létavértesen, Kokadon, Vámospércsen, Újlétán termesztett torma teszi ki. A rengeteg vizet, napfényt és gondoskodást igénylő növényt elsősorban az élelmiszeripar hasznosítja, de jelentős igény mutatkozik rá a gyógyszeriparban is. Kevesen tudják, hogy a Bánfi hajszesz egyik fontos alkotóeleme is a torma. A rendszerváltás előtt a szövetkezetekben, háztájiban és kiskertekben termelt növény iránti kereslet a kilencvenes évek eleje óta fokozatosan nő. Lengyelország és Ukrajna mellett Magyarország látja el tormával az egész nyugat-európai piacot.

A tormatermesztés meglehetősen időigényes tevékenység. A munkák tavasszal, a műtrágyaszórással és a gépi mélyszántással kezdődnek, amelynek a talajlazítás mellett más fontos funkciója is van: ilyenkor kerülnek felszínre az ősszel szándékosan a földben hagyott torma mellékgyökerek. Ezeknek a tavasszal kiemelt gyökereknek a vastagabb darabjait használják fel a dugványozáshoz. A felszedés igen időigényes munka, ezért ilyenkor még a viszonylag kis földdel rendelkező gazdák is napszámosokat fogadnak. A napszám most napi kétezer forint, de a munkálatoknak ebben a szakaszában ritkán fizetnek készpénzzel, mert szinte mindenkinek szüksége van dugványra. Így többnyire felesben, a felszedett mennyiség feléért, dolgoznak az emberek. Az idei év kivétel, mert nagyon kevés gyökér maradt tavaly a földben, így a gazdák inkább fizetnének. Ez a munkafázis általában március közepén kezdődik. A felszedett gyökeret megmossák, majd szortírozzák. A nagyon vékony és nagyon

vastag (nem dugvány méretű) szálakat feldolgozásra eladják, a dugványokat szabványméretre vágják és kötegelik.

A következő lépés, rögtön a mosás és a méretre vágás után a rügyeztetés. A csomókba kötött tormadugványokat beáztatják, ágyást készítenek neki, laza homokos földet szórnak rá. A torma rügyezéséig itt marad. Időközben folytatódik a mélyszántott föld előkészítése a dugványozáshoz. Talajmarózást végeznek, majd elkészítik a tormadugványoknak a bakhátat, ezekbe az előkészített földkupacokba kerülnek a dugványok. Amikor kibújnak a levelek, azonnal permetezni kell. A munkák ezután két időigényes fázissal folytatódnak. Az egyik a húzítás, ami a bakhátak közötti talaj lazítására szolgál – ezt általában lóval illetve nagyobb területen traktorral végzik –, a másik a kapálás. Amikor már nagyobbak a levelek, következik a fejelés, ami azt jelenti, hogy kézzel lecsipkedik a kibújt levélbokrokat, és csak egy levelet hagynak meg a tövön. Ennek azért van nagy jelentősége, mert így tud megnőni a torma igazán nagyra. Ezután pétisószórás, majd nyomatás, vagyis a bakhátak újbóli feltöltése következik. A második húzítás az újabb gyomtalanítást, a másodolás pedig az újonnan kinőtt levelek eltávolítását szolgálja. Ezután következik az árasztás, amit az időjárástól függően olykor kétszer-háromszor is meg kell ismételni. Ilyenkor szivattyú segítségével teljesen feltölthetik vízzel az igen magas bakhátak közeit. Az utolsó fázisban gyakran újabb permetezésre is szükség van.

Ha ebben a stádiumban újabb hajtások jelennek meg a tormán, az azt jelenti, hogy a növény beérett. A felszedés szeptember végétől általában novemberig tart. Ilyenkor először lekaszálják a hatalmas tormaleveleket, amit semmire sem lehet használni, ezért többnyire hagyják elrohadni a földön, majd géppel kiemelik a főgyökereket, amit azután kézzel szednek össze.

A felszedett növényt megrendelés szerint tisztítják és válogatják. A tisztításnak is két módja van: megrendelője válogatja, hogy „magyarosan” vagy „németesen” kéri a tormát. Az első esetben a répához hasonlóan le kell csutakolni, a másodikban nincsenek ilyen szigorú követelmények.

A leírt munkafolyamatokból kitűnik, hogy a tormatermesztés nemcsak rendkívül időigényes, hanem komoly szaktudást is igénylő tevékenység. Ezzel a tudással a cigányok jelentős része is rendelkezik, hiszen évtizedek óta járnak napszámba a termesztéssel foglalkozó gazdákhoz. Kézenfekvő lett volna, hogy a rendszerváltást követő munkapiaci válság idején ők maguk is önálló termelésbe kezdenek, ehhez azonban nem volt elég földjük, és az induláshoz szükséges tőkével

sem rendelkeztek. További nehézséget jelentett, hogy még a rendszerváltás előtt kialakult az a felvásárlói hálózat, amely biztosította a torma útját akkor még főleg a keleti, de kisebb mértékben már a nyugati piacokra is. Ez a hálózat igen zártan működik ma is. Az értékesítésben is, de különösen a felvásárlás terén nehéz előnyös pozíciót kiharcolni. Az mindenestre a romák szempontjából is kedvező, hogy a kereslet a torma iránt a kilencvenes évek közepére annyira megnőtt, hogy nincs az a mennyiség, amire ne volna felvásárlói kereslet. Az első tormatermesztési pályázatot is ebben az időben készítették el Rózsásék, a termelők sikerein felbuzdulva. Az elnyert támogatások segítségével lehetőség nyílt arra, hogy a cigányok őstermelőként, a maguk uraként úgy kezdhessenek bele egy jelentős haszonnal kecsegtető mezőgazdasági tevékenységbe, hogy az ehhez szükséges szaktudást az elmúlt fél évszázad alatt bér munkásként kifogástalanul elsajátították.

Tormatermesztés támogatással és támogatás nélkül

A CVSZE 2000-ben már a negyedik tormaprogramját működteti. Az idei évet is beszámítva, négy év alatt összesen hat millió forintot kaptak erre a célra az Autonómia Alapítványtól. Ebből 2 050 000 forint volt a kölcsön, amit az utolsó fillérig visszafizettek. Az 58 résztvevő család összesen 58 300 négyszögölnyi földterületet művelt meg. 1997-ben 19-en, a következő évben 12-en, 1999-ben 14-en, idén pedig 13-an kaptak támogatást. A szervezet a támogatást sohasem egyenlően osztja el, mindenki az általa művelt föld nagyságához igazodó költségárányos juttatásban részesül. A pályázati pénzből fedezik a gépi munkákat (szántás, talajmarózás, bakhátolás, húzás-nyomatás, kiemelés), a műtrágyát és a permetszereket. Minden évben saját erő a dugvány (évelő növényről lévén szó, ezt csak egyszer kell megvenni) és 1998-at kivéve a földbérleti díj. Ez utóbbira akkor 228 000 forintot kapott a szervezet.

A résztvevő családok a termeléshez többnyire bérelt földet is használnak, vagy azért, mert a saját kertjük nem is alkalmas erre, vagy azért, mert nem elég nagy a terület. A bérleti díjat az 1998-as kivételtől eltekintve mindenkinek magának kellett kigazdálkodnia, akárcsak a napszámosok bérét. 800–1000 négyszögölnyi tormafield esetén is vannak olyan munkafázisok, amikor muszáj napszámosokat fogadni. Célszerűbb több embert hívni rövidebb időre, mint kevesebbet hosszabbra, mert Bagaméron a napszámhoz az is hozzátartozik, hogy a gazda gondoskodik munkásai ebédjéről. Ha több ember dolgozik egy fél napot, akkor elkerülhető a déli etetés, olcsóbban kijön a szedés.

A már lezárult három program különösebb zökkenők nélkül, sikeresen működött. Voltak ugyan kisebb-nagyobb problémák, de ezeken úrrá tudtak lenni. (Ígáz, az első évnek volt egy tragikus eseménye: a résztvevők egyike, egy huszonéves férfi, árasztáskor a tormafieldön vesztette életét. Régi orosz szivattyújának nem megfelelően szigetelt vezetéke belelógott a vízbe, s a fiú halálát az áramütés okozta.)

Időnként belviszályok is bonyolították a helyzetet. Ugyancsak az első évben néhány termelő család feljelentette Rózsás sikkasztását. Az ügy abból kerekedett, hogy Rózsás a települési önkormányzattól 250 000 forintos hitelt vett fel, mert egy gyerektáboroztatásra elnyert támogatás nem érkezett meg idejében. Sőt a támogatást még akkor sem utalták át, amikor letelt a kölcsön visszafizetésére szabott határidő. Így Rózsás kénytelen volt a tormatermesztésre kapott keretből kölcsönvenni. Végül azonban csak átutalták a várva várt támogatást, és a „tormakasszából” kivett pénzt vissza tudta tenni. Az ügyben rendőrségi nyomozás is folyt, amit a történetek tisztázása után megnyugtatóan le lehetett zárni.

A CVSZE-t és a támogatásával termelő romákat még az 1998-as tormapuccs is elkerülte. Ebben az évben nyár végétől futótűzként terjedt a hír, hogy túltermelés van tormából, a megtermelt mennyiséget lehetetlen lesz eladni, s a felvásárlási ár is nagyon alacsony. A termelők lázadoztak, a felvásárlók nem akarták teljesíteni az előszerződésben vállalt kötelezettségeiket. Rózsásék azonban már szeptember elején, a válság tetőzése előtt, eladták tormájukat, így nem kellett különösebben izgulniuk. Mások nem voltak ilyen szerencsések, hiába szerveztek a termelők az akkor megalakult Magyar Torma Megmentésért Alapítvány (a továbbiakban MTMA) támogatásával demonstrációt, a probléma nem oldódott meg. Van olyan gazda, akinek még ma is tartoznak pénzzel a felvásárlók.

Ebben az évben több egyéni gazda mellett két cigányszervezet is rosszul járt. Az MCDSZ és a kisebbségi önkormányzat is kapott tormatermesztési támogatást – 1–1 millió Ft-ot – a Magyarországi Cigányokért Közalapítványtól. A kölcsönrészt az alacsony felvásárlási ár miatt képtelenek voltak visszafizetni a családok.

Rác Péter, a Magyar Torma Megmentésért Alapítvány elnöke – aki maga is természetormát és felvásárlással is foglalkozik – úgy gondolja, hogy 1998-ban nem volt túltermelés. Szerinte néhány jelentős felvásárló mesterségesen idézte elő az árzuhanást, akiknek érdekében állt, hogy minél alacsonyabb áron vásárolják fel a termést.

Ha túltermelés nem is volt, az előző évi magas árak miatt nagyon megnőtt a termelési kedv. Azt túlzás lenne állítani, hogy a cigányszervezetek tormaprogramjai miatt bolydult fel a piac, de az kétségtelen, hogy ebben az évben a cigány családok is soha nem látott mennyiséget termeltek. Több olyan roma családnál is voltam, akik ebben az évben támogatás nélkül is több ezer négyszögöl bérelt földet műveltek, milliós hasznot remélve, de az alacsony ár miatt végül a ráfordításaik is alig térültek meg.

A családok tulajdonképpen támogatások nélkül is tudnak termelni. A dugványok adottak, és ha valakinek még sincs vagy kevés van, akkor tavasszal feleszedéssel, pénzráfordítás nélkül is beszerezheti a szükséges mennyi-

séget. A gépi munkák sokba kerülnek, de vannak olyan gépes gazdák, akik hitelbe is hajlandóak elvégezni a földmunkákat. Még úgy is, hogy járandóságukat csak jóval később, a termés értékesítésekor kapják meg. A cigányok körében azonban a támogatás nélküli termelés általában nem közelíti meg azt a szintet, amit a támogatott családok elérnek. Hiába van meg ugyanis a dugvány és a föld, hiába végeztetik hitelbe a gépi munkát, a permetszerekre már nem futja. Márpedig megfelelő kezelés nélkül a torma nagyon sokat veszít a minőségéből. „*Mi ezt Talpraállító Programnak nevezzük*” – mondja Rózsás.

Két példa arra, hogy milyen szerepet játszhat a program nyújtotta támogatás a családi tormatermesztés stabilizálásában.

Balogh Mária és családja 1997-ben 1200 négyszögölön (600–600 szántó és kert) termelt tormát. Akkor ehhez 70 000 forint támogatást kaptak. A következő évben már támogatás nélkül is boldogultak ugyanakkora területen, igaz, az állítólagos túltermelési válság miatt a bevételük lényegesen kisebb lett a vártnál. Ezért 1999-ben csak a házukhoz tartozó 1000 négyszögöles területen termesztettek tormát, de ebben az évben a magas felvásárlói áraknak köszönhetően jelentős – 450 ezer forintos – nyereséget könyvelhettek el, amit a következő tavaszon dugványok eladása révén további 100 ezer forinttal sikerült megtoldani. Így 2000-ben már 2200 négyszögölön tudnak gazdálkodni.

Horváth Zoltánék 2000-ben vesznek részt először a CVSZE által szervezett tormatermesztési programban. Önerőből már évek óta gazdálkodnak saját és bérelt földeken. 1998-ban, az előző évek sikerén felbuzdulva, jelentős beruházásba fogtak. Összesen 6400 négyszögölnyi területet munkáltak meg, de a tormapuccs miatt kétmillió forintos veszteséggel zártak. A Kertészet 2000 program keretében kapott támogatás azonban megteremtette számukra az újramegzés lehetőségét: 3600 négyszögölön folytatni tudják a tormatermesztést.

Érdekes alakja a bagaméri torma körül dúló küzdelmeknek a már említett Magyar Torma Megmentéséért Alapítvány elnöke, Rácz Péter. A debreceni vállalkozó, akinek az eredeti szakmája vegyészmérnök, egy műanyag árukat készítő céget hagyott ott a rendszerváltás környékén a mezőgazdaság kedvéért. Barátaival egy mezőgazdasági termékek felvásárlására, forgalmazására szakosodó kft-t alapított. Az első években csillagászati bevételeket értek el. Maximálisan kiaknázták az állami támogatásokban rejlő lehetőségeket, és a nagyon olcsón felvásárolt termékek hatósági átminősítésével jelentős haszonra tettek szert. Különösen büszke arra a tranzakcióra, amikor egy vagonnyi értéktelen, lejárt szavatosságú vetőmagot madáreledelként sikerült eladnia. Ebben az időszakban sikerült tőkét felhalmoznia a későbbi vállalkozásaihoz és ekkor ismerkedett meg a tormatermesztéssel is. Egy bagaméri torma szállítmány új-zélandi értékesítése volt a kezdet. Nem sajnálta az időt és a pénzt arra, hogy nemzetközi kapcsolatokat szerezzen, tormatermesztéssel kapcsolatos konferenciákra járjon. Nagy lehetőséget látott és lát ma is ebben a növényben. Célja, hogy nemzetközileg is jegyzett jelentős felvásárló és termelő legyen. A környéken azonban már több jelentős vállalkozás foglalkozik ezzel, közéjük nagyon nehéz betörni.

A jelen

Akárcsak 1998-ban, ebben az évben is három cigányszervezet szerzett támogatást tormatermesztésre. A CVSZE-n kívül egy-egy millió forintot kapott a Magyarországi Cigányokért Közalapítványtól a Balogh Kálmán vezette kisebbségi önkormányzat és a Rézműves József irányításával működő helyi Phralipe tagszervezet. A három vezető más-más struktúrájú programot épített fel. A CVSZE lóg ki legjobban a sorból, nemcsak azért, mert az Autonómia „Kertészet 2000” elnevezésű programja jelentősen eltér az MCKA programjaitól, hanem azért is, mert az ő szervezete által menedzselte tormatermesztési programban a legkisebb a résztvevők száma, ugyanakkor több nem cigány család is található közöttük.

Az önkormányzat eddig sem támogatta a cigányok által szervezett programokat, az idei évben azonban példátlan lépésre szánta el magát. Törvényi előírásokra hivatkozva minden olyan termelőtől beszedte az őstermelői igazolványt, aki jövedelempótló támogatásban részesül. A cigány családok kénytelenek voltak az igazolványokat leadni, mert szociális ellátásban csak így részesülhettek újra. Ez az intézkedés megoldhatatlan dilemma elé állította őket. A felvásárló ugyanis szóba sem áll velük őstermelői igazolvány nélkül, ugyanakkor a jövedelempótló támogatás megvonása mindannyiuknak komoly megélhetési problémákat okozna. Most mindenki tanácstalan, senki sem tudja, hogy mi lesz ősszel a betakarításkor.

Bagamér jegyzője állítja, hogy a törvényi előírásoknak megfelelően járt el, ráadásul a biztonság kedvéért még jogértelmezést is kért a Közigazgatási Hivataltól. Úgy tűnik, a falu képviselőtestülete, polgármestere, jegyzője versenytársat lát a helyi cigány vezetőkben, főleg Rózsás Miklósban. A polgármester mindjárt az elején értesemre adta, hogy neheztel az Autonómia Alapítványra, mert az általa vezetett Bagaméri Kör Phare pályázata nem nyert. (A PHARE Demokrácia Program mikroprojektjeinek lebonyolításához az alapítvány évek óta nyújt technikai segítséget, a döntéseket azonban nem az alapítvány kuratóriuma hozza.). Tormatermesztéssel mind a jegyző, mind a polgármester foglalkozik. A jegyzőnek találkozásunk idején éppen az volt a problémája, hogy nem talál napszámosokat saját földjére, a gyökerek kiszedésére. Általában romákat szokott alkalmazni, de az idei évben ez sehogyan sem akar összejönni, mert mindenki a sajátjával foglalkozik. Idén ő is pénzt fizetne a szedésért, mert kevés a dugvány, mindre szüksége van, így persze még nehezebben talál napszámost. Ezt akkor hozta szóba, amikor a jövedelempótló támogatás és az őstermelői igazolvány viszonyáról esett szó. Ezzel akarta demonstrálni, hogy amikor munkalehetőséget kínál a cigányoknak, akkor sem élnek vele.

Közvélekedések a tormaprogramokról

Több termelővel is beszéltem, már támogatott és még nem támogatott romákkal, nagyüzemben és kiskertben termelő nem romákkal. Az általuk és a szervezetvezetők által elmondottak sokszor nagyon is ellentmondanak egymásnak.

A szervezetvezetők között állandó vitatéma, hogy kit és mennyivel támogassanak. A megnyert pénzek felhasználásával kapcsolatosan mindenkinek más a stratégiája. A legmarkánsabb egyértelműen Rózsás tevékenysége: a CVSZE-ben alapelv, hogy ha egy család egyszer már kapott támogatást, többet ne kaphasson. Inkább kevesebb résztvevőt támogat hatékonyabban, és minden évben ad pénzt több nem cigány rászorulóknak is.

A másik két szervezetvezető, Rézműves és Balogh, ezzel szemben azt az elvet vallja, hogy lehetőleg csak cigányoknak adjanak pénzt, ráadásul minél többnek. Különösen Balogh az, aki úgy érzi, hogy neki mindenkit támogatnia kell, nem szabad, hogy akár csak egy termelni vágyó roma is kimaradjon.

A résztvevő családok véleménye természetesen nagyon megoszlik. Rózsást tulajdonképpen majdnem mindenki szidja a magyar családok miatt. Ezen kívül, akik már kaptak tőle támogatást, azok azt sérelmezik, hogy többször nem vehetnek részt, akik meg még nem kaptak, azok azt, hogy kimaradtak.

A romák szempontjából különösen jelentős személyiség a már említett debreceni vállalkozó, Rácz Péter. Üzleti törekvéseiben, stratégiájában jelentős szerepet szán a helyi romáknak. Amikor megvetette a lábát Bagaméron, még élénken élt benne az első tormás vállalkozásának az egyik szomszédos faluban elszenvedett kudarca. A kedvezőtlen időjárás mellett a helyi lakosokkal is meggyűlt a baja, mert több hektárnyi termését lopták el betakarítás előtt. Bagaméron már nem bízott semmit a véletlenre. Kezdetektől bevonja a munkába a romákat, vállalkozásába szervesen beépült a helyi munkaerő egyáltalán nem piaci szellemű foglalkoztatása. Inkább kölcsönös szívességekről van szó, mint munkaadó-munkavállaló viszonyról. Több ember is dolgozik neki természetbeni juttatásokért, dugványért, ruháért, egyéb vizontszolgáltatásokért. Ettől a bizalmi viszonytól reméli, nem is alaptalanul, hogy telephelyéről, földjéről nem tűnik el semmi. Legjobb partnere, legbizalmazott embere Zsákai Sándor, aki telepének szomszédságában lakik és tulajdonképpen a vállalkozó helytartója. A szisztéma jól működik, mert Rácz a rengeteg segítség mellett egyre több lehetőséghez juttatja a helyieket. Persze mindig szem előtt tartja saját érdekeit, de legújabb gyógynövény-termesztő és -feldolgozó vállalkozása révén is sok embernek ad munkát. Ez a kölcsönösségen alapuló viszony a helyi romákkal, úgy tűnik, mindkét félnek jó üzlet. Az 1998-as tormafelvásárlási krízis idején Rácz kezdeményezésére alakult meg a már említett Magyar Torma Megmentéséért Alapítvány, amelynek egyetlen cigány kuratóriumi tagja Zsákai Sándor lett.

A torma a számok tükrében

A kilencvenes évek közepén a cigány családok önálló tormatermesztésbe való bekapcsolódása idején a legnagyobb probléma a kezdőtőke előteremtése volt. A családok ugyanis saját házuk körül rendelkeztek átlagban 4–500 négyszögöles telkekkel, amin el lehetett kezdeni a termesztést, de ezek általában kevésbé jó minőségű földek voltak. Egy átlagos évben, átlagos termés mellett 1200 négyszögöl földön 200 000 forintos befektetés mellett, nettó 400 000 forintos haszonra lehet számítani. Ez a nyereség más mezőgazdasági tevékenységek mellett igen csak nagynak számít, viszont e mögött rengeteg munka húzódik meg. Rózsás már az első pályázat idején felmérte, hogy a megszerezhető támogatási összegből nem lehet túl sok családot támogatni, mert egy önálló, a későbbiekben saját lábán megállni képes magángazdaságot csak nagyobb földterületen lehet működtetni, ami értelemszerűen leszűkíti a támogatható családok számát. A legjobb pillanatban ismerte fel, hogy néhány családot némi kezdeti támogatással be lehet juttatni a tormatermelői körbe, ha induláskor a termesztési költségek jelentős részét (gépi munkák, műtrágya, földbérlet, öntözés) az elnyert támogatásokból finanszírozza. A támogatás itt elérte célját, mert a programban résztvevő családok egy része a nyereségből földet tudott venni, sőt néhányan a következő évi munkákra is félre tudtak tenni. Ez utóbbi törekvésüket segítheti elő a Kertészet 2000 program, ami kifejezetten a gazdálkodó családok önállósá válását kívánja előmozdítani. Így remélhető, hogy a némileg megerősödött családi gazdaságok újabb földterületeket tudnak majd művelés alá vonni. Jelentősen megkönnyítené a termelők helyzetét, ha a települési önkormányzat a cigány családoknak lehetővé tenné a birtokában lévő földterületek egy részének ilyen célú hasznosítását és a tulajdonában lévő mezőgazdasági gépek használatát. Ettől azonban a jelenlegi képviselőtestület és polgármester mereven elzárkózik.

A bagaméri romák kivételes helyzetben vannak, mert olyan szaktudással rendelkeznek, amely piacképes. Ezt a szaktudást a támogatók segítségével néhány család ma már többé-kevésbé önállóan is kamatoztatni tudja. A torma is csak ezen a földön terem meg, így hiába példaértékű ez a program, csak itt és csak ezekkel az emberekkel lehet sikeres.

A szaktudás és a családok elszántsága mellett döntő szerepe van a sikerekben Rózsás Miklósnak, aki nagyon jó érzékkel igazgatja a programot és juttatja a pályázatok révén rengeteg lehetőséghez a vele kapcsolatban álló családokat.

*„Kivívtuk a település rokonszenvét, és minket most már sokkal
többre tartanak itt a településen mint a települési önkormányzatot”*

ISTVÁNDI CIGÁNY KÖZÖSSÉGI KLUB

VÉG ZOLTÁN ÁKOS
2000. MÁJUS

Istvándi Somogy megyében, Szigetvár és Barcs között félúton helyezkedik el a 6-os út mentén. Lakóinak száma a legutolsó adatok szerint 677 fő. Belterülete 183, külterülete 2794 ha. A községet először 1332-ben említi a pápai tizedjegyzék, 1551-ben 21 házat számláltak meg itt. A református templom 1640-ben épült fel az ősi plébánia helyén. A falu 1726-tól az Esterházyaké, és egészen az államosításig volt itt Esterházy Miklósnak nagyobb birtoka. A településen téglagyár és nyersolajmotorral hajtott malom is üzemelt. 1941-ben a falu lélekszáma 1171 fő volt, 1960-ra ez 1054 főre csökkent. A községet korábban református magyarok lakták, de napjainkra megváltozott a helyzet. A többség – elsősorban a roma népesség növekvő száma miatt – ma már katolikus. Istvándi a '60-as évekig módos községnek számított, könyvtár, gyógyszerár, orvos, állatorvos működött, de híres állat- és kirakodóvásáraitól is ismert volt. A körzetesítéskor Darány lett a központ, Istvándi elveszítette intézményeit, csak az óvoda és az általános iskola alsó tagozata maradt meg. Az állat- és kirakodó vásárok is megszűntek, a kevés értelmiségi javarésze elköltözött. A könyvtár még egy pár évig működött, azután az is bezárt, a művelődési házat pedig évente egyszer-kétszer veszik igénybe rendezvények tartására. A lélekszám a '80-as évek végére 780-ra csökkent, akkor a romák száma 300 fő volt. 1999-ig a népesség 677 főre fogyatkozott, a romák létszáma viszont 387-re emelkedett. Az összlakosság 80 százaléka, a romák 90 százaléka munkanélküli. A községben ma 299 házat laknak. Ezek 90 százalékaiban van vezetékes ivóvíz, 30 százalékaiban telefon. A település nincs csatornázva.

Istvándi közelében található az Ősborókás és a Duna-Dráva Nemzeti Park, turizmus azonban nincs. A főút mellett az egykori magtár és malom épületei üresen állnak. Egy ukrán vállalkozó rövid ideig műanyagüzemet működtetett itt, majd a Dráva-Coop tévesz tulajdonába kerültek. Azóta nincsenek használatban. Egy falubeli szegényember az éjjeliőr, cserében itt lakhat. Az útikönyvek szerint van Istvándiban egy korhűn berendezett, 1848-ban épült nádfedelees parasztház is. Az épület valóban áll még, de bútorzat már rég nincs benne, senki sem tudja, hova tűnt. A „műemlék” portához tartozó gazdasági épületbe pedig nemrég önkényesen beköltözött egy roma család. A Műemlékfelügyelet már többször felszólította a polgármestert, hogy helyezze el máshova a családot, de eddig még nem találtak meg-

oldást. A község egyetlen temploma, a református templom fokozottan védett műemlék. Nemrég feltártak néhány régi befalazott ablakot, felújítása apró lépésekben azóta is folyik.

Istvándi '45-től a rendszerváltásig

A '10-es években az Esterházy uradalom eladott földeket, ezeket még ma is „vett földeknek” hívják. Istvándi református vallású magyar lakossága viszonylag módos volt, talán csak a szomszédos sváb faluban, Szulokon voltak tehetősebb gazdák. A falu népessége az egykészség miatt kezdett el csökkenni, 1907-ben például az 1100 lélekre 7 születés és 20–22 halálozás jutott. Az I. világháborúban 30 férfi veszett oda. A lakosság létszáma az uradalomból beköltöző katolikus cselédekkel átmenetileg valamelyest nőtt, de a málenkij robotra elvitt 24 férfiből csak heten tértek vissza. A földosztáskor körülbelül 200 hektárt mértek ki a Szulok felé eső úgynevezett Sztálin mezőn. Sok nincstelen, akinek nem volt gazdasági felszerelése, már akkor elment az iparba dolgozni vagy beállt az 1949. január 1-jén alakult Petőfi téeszbe. A Petőfibe a volt cselédek és a Verőce környékéről áttelepült magyar családok mellett az akkoriban itt élő romungrók közül is beléptek néhányan. Az elnök mégis egy nagygazda, Király-Kovács István lett. Körülbelül 500 holdon gazdálkodtak a Sztálin mezőn, eszközük pár lófogatón kívül alig volt.

A módosabb gazdák próbálták folytatni az egyéni gazdálkodást, de a kulákküldözés hamarosan végett vetett ennek. Két családot internáltak, kettő elmenekült, hat-hét család felajánlotta 20 hold feletti földjét az államnak. A 25 holdas Jakab Kálmánt először 1949-ben koholt vádak alapján lecsukták két évre, majd a fiával együtt internálták, s csak 1954-ben térhettek vissza. Ugyanebben az évben került vissza hasonló előzmények után a gyermektelen Horváth István és felesége. A kulákküldözések elől elmenekülő Pintér – nekik 70 holdjuk, malmuk, cséplőgépük és szeszfőzdéjük is volt – és Györffy család pedig nem is tért vissza.

1951-ben megalakult a Szabadság téesz is, körülbelül 300 fővel, ahova zömmel a negyven-ötven éves nagyobb gazdák léptek be. A párt támogatásával egy valamikori zsellér, a lakatos szakmával is rendelkező '45-ös újjgazda, Berzeli János lett az elnök. Az első téeszek idején nemcsak a megfelelő eszközök, hanem sokszor a szakértelem is hiányzott. Még ma is emlegetik, hogy egyszer, amikor az egyik téesz elnök műtrágyát rendelt valahonnan, és az emberek kiszórták a földre, az átnedvesedett talajon különös megkeményedett „rögök” képződtek. Akkor derült ki, hogy nem műtrágya volt, hanem cement. Azóta hívják Istvándit kaszaköves falunak. Állítólag az öregek még ma is komoly sértésnek veszik, ha ezt más falubelitől hallják. A tagságnak a szövetkezethez való viszonyát mutatja, hogy 1956-ban mindenki kilépett a Szabadságból is és a Petőfiből is. 15 család ugyan létrehozott egy új téeszt, de további követőkre nem talált, és éppen hogy csak vegetáltak. A forradalom nem bolygatta fel különösen a települést, a tanácselnökök is békén hagyták, később a rendszer sem akart megtorolni semmit. A második téeszésítéskor, 1959-ben viszont két ember kivételével mindenki belépett az Új Életbe. 1960-tól Istvándi és Szulok közös téesz elnöke a szuloki

sváb nagygazda, Saisz István lett. Csak ekkor lépett be a „kulák múltú”, addig egyénileg gazdálkodó Jakab István, aki előbb állattenyésztési brigádvezető, majd elnökhelyettes lett. 1962-ben, amikor Saiszot koholt vádak alapján rövid időre lecsukták, Jakab lépett a helyére. A Gulágot is megjárt Jakab István a közeli Szörényből került át 1949-ben Istvándiba, hogy az apai nagyszülők férfi nélkül maradt birtokát tovább vigye. A szülők szörényi 30 holdja elég volt az internáláshoz.

A téesz fokozatosan megerősödött, 1970-ben beindult a háztáji sertéshizlalás is. A háztájjízásnak is köszönhetően megnőtt a jövedelem, 20 százalékkal többet fizettek az embereknek mint a barcsi téeszben. A legsikeresebb időszakban évi 10 000 darab sertést adtak le a faluból a Kaposvári Húskombinátnak. Az 1971-es körzetesítés – Darány lett a tanácsi székhely – komoly törést jelentett a falu életében. A felső tagozat már előbb átkerült Darányba, ekkor megszűntek az állatvásárok is, bezárt a vágóhíd, a gyógyszertár, elköltözött a körzeti és az állatorvos, s csak az általános iskola alsó tagozata és az óvoda maradt meg. A tanácsi székhely megválasztásában nemcsak az játszott szerepet, hogy Darány növekvő népességű és Barcshoz közelebb fekvő település volt, hanem az is, hogy az Istvándit elkerülő Barcs-Szigetvár vasútvonal is érintette. Darányhoz csatolták Kastélyosdombót, és még két zsákutcás települést, Drávagárdonyt és Drávatamásit is.

1975-ben az addigra Magyar Lajos névre átkeresztelt téeszt összevonták a barcsi Vörös Csillaggal, amelynek elnöke Losonczy Mihály, az Elnöki Tanács elnökének, Losonczy Pálnak a testvére volt. Jakab István a változást tömören így jellemezte: „*Mint amikor a villám belecsap a fába.*” Sokan kiléptek a téeszből, elmentek az iparba dolgozni, Pécsre, Kaposvárra, Dunaujvárosba. Az asszonyok, többnyire gyalogmunkásként, maradtak, hogy el tudják látni a továbbra is jól jövedelmező háztájit. Jakab István két évig még megbízott elnökhelyettesként funkcionált, majd az 1982-es nyugdíjazásáig a háztáji sertéshizlalást irányította. Ezt követően a helyét egy darányi ember vette át.

Az ingázók főként Pécsre a vasúthoz, a vas- és gépgyárba, a szigetvári konzervgyárba, illetve a Kaposvári Húskombinátnba jártak dolgozni. Barcson a fűrésztelep és a téesz adott többeknek munkát. A romák zöme pedig az építőiparban helyezkedett el. A rendszerváltás után a munkalehetőségek erősen beszűkültek: a barcsi munkahelyek néhány évig még megmaradtak, de ma már csak a téesz biztosít néhány embernek munkát. A fokozatos leépülés mellézköngéjeként Istvándiban a '80-as évek végére megszűnt az addig jól működő asztalitenisz és kispályás labdarúgó csapat is. A jövő tendenciái – az elszegényedés, a rohamosan növeke-

vő munkanélküliség, a nem roma népesség előregedése, a romák arányának emelkedése – már akkor kirajzolódtak.

Napjainkig

Az ipari munkaalkalmak elvesztése után tavaly a darányi Penta téesz is csődbe került. A cigányszervezet vezetőjének öccsét, Károlyi Józsefet is 1999-ben bocsátották el innen, addig traktorosként dolgozott. Ami megmaradt: Barcson a Dráva-Coop téesznél öt férfi a szarvasmarha telepen, három traktorosként, egy pedig fakitermelő szakmunkásként dolgozik, s öt falubeli nőnek is ez a téesz ad munkát. A kilenc férfiből kettő, az öt nőből egy roma. Az önkormányzat ad munkát két tanítónőnek és egy napközis tanárnak, aki az óvodában is ellát feladatokat. Ott vele együtt nyolcan dolgoznak. Van még egy falugondnok és egy karbantartó is. A polgármester nyugdíjas és csak tiszteletdíjat vesz fel. A falu szeszfőzdéjét egy barcsi vállalkozó üzemelteti. Három bolt található Istvándiban. Az egyik a tulajdonos házában, a másik havi 5000 Ft bérleti díj ellenében egy önkormányzati épületben működik. Az utóbbiban több tízezer forint értékben is adnak hitelt. Az itteni boltos férje 400–500 sertést hizlal egyszerre. Szerződése van a vágóhíddal, s a falubeliek szerint jól megy neki az üzlet. Testvére, Varga László is sertésben utazik, de neki állítólag nem megy olyan jól. A harmadik üzlet az ÁFÉSZ tulajdona, a vezetője az egyik önkormányzati képviselő, Máltésics Gábor felesége. A boltokban is lehet italozni, de hivatalosan csak egy kocsmá van a faluban. Az ÁFÉSZ tulajdonában lévő üzletet a barcsi érdekeltségű Red Devil Kft. üzemelteti. A postán az Orosházi házaspár dolgozik. A helyiek szerint romák, de ők nem vallják annak magukat. Az orvos egy héten egyszer jön át Darányból az asszisztensével, aki a felesége.

Ma már alig van nyoma annak, hogy régen majdnem mindenki komolyan háztájizott. A boltos Vargáékon kívül más nem tart eladásra sertést, tehén pedig összesen kettő van a faluban.

Politika és egyebek

A körzetesítéskor 1971-ben a volt VB titkár, Dr. Kozma Ákos lett a tanácselnök. A rendszerváltáskor távol maradt a helyi politikától. 1996 májusáig a Balaton déli partjához közel fekvő Táska községben jegyzősködött, noha végig Istvándiban lakott feleségével, aki ma is az általános iskola igazgatónője. Ekkor visszajött Istvándiba jegyzőnek. 1997-ben agyműtéten esett át, de már nem tudták megmenteni. A felesége átköltözött Darányba, s most onnan jár át tanítani.

Az első önkormányzati választáson a sokgyermekes cselédcsaládból származó, hosszú évekig párttitkári posztot betöltő Pavelka Jenőt választották polgármesternek, aki főállásban a Darányi Penta téesz telepvezetője maradt. A hagyomány azóta is folytatódik, a mindenkori polgármesterek csak tiszteletdíjat vesznek fel. Pavelka 1997 februárjában meghalt. A

megbízott polgármester a következő helyhatósági választásokig Bencsik János lett, de 98-ban csak a képviselőjelöltséget vállalta. Ekkor hárman indultak harcba a polgármesterséért: Bereczki Lajos lakatos, a volt polgármester, Pavelka veje, Schwéger István autófényező, és a testvére, Schwéger János.

Végül a csak 78 óta Istvándiban élő Schwéger István lett a polgármester 134 szavazattal, 41,74 százalékos szavazati aránnyal. Testvére, János még óvást is nyújtott be ellene, mondván, hogy a báty 500 forintokért vásárolta meg a szavazatokat. Schwégert sok roma – köztük Károlyiék – is támogatta.

Istvándiban nem könnyű a polgármester élete. Amíg helyben fizették ki a segélyeket, addig rendszeresek voltak a csetepaték az önkormányzat épületében. Schwégerre a testület is erős nyomást gyakorolt, ráadásul egy-két segélyt követelő helybelivel is konfliktusokba keveredett. Állítólag akkor telt be nála a pohár, amikor egy férfi fejszével vonult a háza elé igazságot tenni, és a polgármester kocsibejárójának a felbontásával vezette le az indulatait. Schwéger erre lemondott. Sokáig nem akadt új jelentkező. Végül hosszas rábeszélés után Bencsik elvállalta, és 1999. június 27-én meg is választották. Az ő megüresedett képviselői helyét pedig Bereczki Lajos foglalta el. Bencsik 1970-től tanácstag és munkásör is volt. Szakmája gépjárműlakatos, volt gépcsoportvezető, majd a helyi darálóüzem vezetője is. Ma már nyugdíjas.

A helyi községlet átmeneti felbuzdulásai ellenére jóformán mindenki meglehetősen közönnyel szemléli a falu lassú pusztulását. Az önkormányzat anyagi lehetőségei rendkívül szűkösek, komolyabb fejlesztésre nincs esély, de az még így is feltűnő, hogy a meglévő értékek, önkormányzati ingatlanok állagmegóvásáért sem tesznek semmit. Ez alól talán az iskola és az óvoda kivétel. Az önkormányzat épületét raktárnak használják, a képviselőtestületi ülések egy volt szolgálati lakásban zajlanak, Bencsik és a képviselők fogadóórát nem tartanak. A tájházra sem kíváncsi senki, de ha mégis idevetődne egy érdeklődő turista, ő sem nézhetné meg, mert senki sem tudja, hol a kulcs. A volt magtár az útikönyvek szerint védett épület, de azt is sorára hagyták. Istvándiban megállt az idő: a raktárnak használt lepusztult önkormányzati épület falán a Magyar Lajos kommunista újságírónak emléket állító tábla sem zavar senkit, Bencsik szerint is jó helyen van az ott, ahol van.

Régen itt fizették a segélyeket, de a belső ellenőr ezt szabálytalannak találta. Azóta előbb a kastélyosdombói, majd a két körjegyzőség összevonása után a darányi körjegyzőségen juthatnak hozzá a segélyekhez az istvándiak.

Itt sem pénzzel, sem hatalommal nem jár, ha valaki polgármester. Bencsiknek bruttó 26 ezer a tiszteletdíja. Sokan az iskola megtartását tartják a legfontosabbnak, de vannak akik

takarékossági okokból erről is másként gondolkoznak. Jakabné szerint a polgármester örülne, ha Darányba kerülne az alsó tagozat is, de Bencsik ezt cáfolta, bár sópánskodott, hogy milyen sok pénzt visz el a két intézmény. A 64 milliós költségvetésből alig-alig tudnak kijönni. Előfordult már, hogy a kisebbségi önkormányzattól kértek kölcsön, vagy hitelt vettek fel a tankönyvvásárlásra. A személyszállítás idén április óta megoldott, addig a falu végére hordták, most egy kft elszállítja a sellyei lerakóba. A község nagyvonalú: a szállításért a lakosoknak nem kell fizetni.

A falunak 1,8 millió a forráshiánya van, kintlévősége mintegy 7 millió forint. A lakosság elmaradt befizetései a szippantásokért, illetve a kertek felszántásáért, no meg a lakásvásárlásra kapott kamatmentes kölcsön be nem fizetett törlesztő részletei. Az önkormányzat nem tesz komolyabb erőfeszítéseket a tartozások behajtása érdekében.

A községnek van egy falugondnokként működő anyagbeszerzője is. 1997-ben az ÖNHIG-támogatás egy részéből vásároltak egy Mitsubishi mikrobuszt, majd pályáztak a Szociális és Családvédelmi Minisztériumhoz. Nyertek is egymillió forintot, ám később úgy döntöttek, hogy visszautalják. A pályázati pénzt bértámogatásra és működésre-üzemanyagra kapták, a polgármesternek viszont az volt a véleménye, hogy olcsóbb, ha hivatalosan egyáltalán nem fizetnek bért. Voltak, akik az addigi sofőr helyett is mást akartak volna falugondnoknak. Ezért pályáztatni kellett volna az állást, majd falugyűlést, közmeghallgatást szervezni, s ennek nyomán kinevezni a nyertest. Ez így már túl bonyolultnak és veszélyesen költségesnek ígérkezett. A képviselők inkább megszavazták, hogy hivatalosan nincs falugondnok, tehát nem kell a pályázati pénz. Maradt a régi sofőr, hivatalosan anyagbeszerzői státuszban. Az ételt, amiért a gyerekeknek 3800 Ft-ot kell fizetni havonta, Darányból hordják, és ott van a gyógyszerár is. A falubusz tarifája 35 Ft kilométerenként, de ha a jegyzőre vagy a munkügyi központba megy valaki, akkor nem kell fizetni a fuvarért.

A regisztrált munkanélküliek száma 2000 márciusában 115 fő volt. Közülük 16 fő kapott munkanélküli segílyt, 50-en voltak jövedelempótlón, 8-an közhasznúként dolgoztak, 41-en pedig ellátatlannak minősültek. Az önkormányzatnak van egy MTZ traktora – különböző bér munkákra, fa behordásra használják –, ez is munkát ad egy-két közhasznúnak. A többiek a települést rendezik, lapáttal és kaszával. Bencsik meg is mondta, hogy minek fizessen ki erre pénzt a cigányszervezetnek, mivel ahol kell, előbb utóbb úgylis lenyírbálják a füvet a közmunkások. Korábban Bencsik még elment az ICKK egyik összezejövetelére is, majd ő írta azt a szándéknyilatkozatot az önkormányzat nevében, amelyben vállalta, hogy a szervezetnek biztosítanak munkát, a közterületek gondozását és a parkfenntartási munkákat elvégezhetik.

A cigányság. Az iskola. A cigányság és az iskola

Istvándiban a cigányok nagy többsége anyanyelvét őrző beás. Rajtuk kívül van még egy-két vend család, közéjük tartoznak Károlyiék is. Régebben zenész cigányok is éltek itt, ne-

kik a helyi Nagykocsmá nevű fogadó adott megélhetési lehetőséget, de ma sokan azt sem tudják, hol állt az épület, és a muzsikus családok is régen elköltöztek már. A vend családok is régebben élnek a faluban, mint a beások, akik sokáig a településtől távol laktak, s csak később költöztek előbb a község szélére, majd a belsejébe is. A helyi cigányság történetéhez adalékokkal szolgál Jakab Istvánné tanítónő 1988-ban elkészült *Cigány tanulók környezetének vizsgálata a deviáns viselkedésformákkal összefüggésben* című szakdolgozata, amely 35 gyermekkel készített interjúra és 24 családi környezettanulmányra épül. A bevezetés:

- Szeretsz tanító néni?
- Szeretlek.
- Én is szeretlek. De leszel a lányom?
- Leszek de csak ha szót fogadsz!
- Jó. De adjál már egy piros pontot! Na uz!
- Előbb kapsold össze a betűket, olvasd.
- Jaka! De mindig olvasni: sok, sok. Tani tice! Hol voltál, hogy nem lett itt?
- Kaposváron iskolában.
- De mindig nemokos vagy? Ne menj el többet, többet nem leszek rossz. Jó.
- Jó.
- Ájoj tanító néni, úgy bírlak. Mikor megyek nálad?
- Ha nem verekszel.
- Ájoj linguczki! De a Tündit nem szereted?
- Őt is szeretem.
- De nem mert az cigarettázik!
- Te is cigarettázol.
- De többet nem, na hallod, valóságosan. Ha nagy leszek aluszok nálad?
- Ha tiszta lesz a ruhád, és mindig megmosakszol, akkor igen.
- Hamis vagy! De tanító néni igazán!

A zenész cigányok '45 után beköltöztek Barcsra és Babócsára. Akkoriban néhány időszakosan vándorló, üstfoltozással, gyógynövénygyűjtéssel foglalkozó cigány család telepedett le a falu szélén. A beások két-három kilométerre az erdőben, a Tetővári kútnál, az úgynevezett Kolompéroson laktak. Teknővájásból, a faluban elvégzett kisebb alkalmi munkákból éltek. Egy-két család lassan közelebb költözött a faluhoz, majd miután az erdőgazdaság ezt a területet kisajátította, és 1959-ben engedélyt kaptak a letelepedésre, meg-

szűnt a Kolompéros. Páran a Széchenyi utca végére költöztek, de a Rákóczi utca végében létrejött egy nagyobb telep is: a Gyöngytelep. Parasztházak ekkor még egyik család sem vásárolt, a Széchenyi utca végében is putrik álltak. A földosztásból annak idején kimaradtak, az első téészekbe sem léptek be. A férfiak az erdőgazdaságban helyezkedtek el. Jakabné szerint a helyi cigányság nagy részét egy bizonyos Hosszú Palitól lehet származtatni, akinek közös tetőszerkezettel ellátott két egymás melletti gunyhóban két felesége volt, Orsós Rozi és Orsós Böske, akik édestestvérek voltak. Mindkét feleségetől külön-külön tizenegy gyermeke született.

A '60-as években megkezdődött a telepek felszámolása, és a cigány családok beköltözése a faluvégi megüresedő vályog parasztházakba. Telep helyett így cigánysorok jöttek létre. A tanácsi kölcsönrel megvásárolt szoba-konyhás házakhoz többnyire gazdasági épület is tartozott. Később is csak kevesen tudtak beljebb költözni, nagyobb téglaházakba. A téész a munkaegység megszűnése után lett vonzó a helyi cigányok számára. Akkor otthagyták az erdészetet, és szinte mindenki elkezdett háztájizni. A gyarapodás a téészek összevonásával a cigányságnál is megtört, sokan kikoptak, vagy el sem mentek az új egyesített szövetkezetbe. Erről az időszakról Jakabné sokkal rosszabb képet fest, mint a cigányok emlékezete. Ők a rendszerváltozástól számítják helyzetük romlását.

1975-ben az óvodában külön cigány csoportot hoztak létre. Addig a roma gyerekek nem nagyon jártak óvodába. A térítési díjat a tanács vállalta át, és az első időkben minden reggel begyűjtötték a házaknál gyerekeket, majd elérték, hogy minden három éven felüli roma gyerek járt már óvodába, igaz külön csoportba. A gyerekeket naponta fürdették, másik ruhába öltöztették, később össze is engedték a többiekkel őket, s vegyes csoportok jöttek létre. A sikertörténet azonban kéréséletűnek bizonyult: a tanácsi támogatás megszűnésével újra kimaradtak a roma gyerekek az óvodából.

Az iskolában kezdetben sem volt szegregáció. A '80-as évek végén a gyerekek 70 százaléka, 49-ből 35, volt roma, most 37 gyerek jár az iskolába, s 90 százalékuk roma.

Az óvodáztatásban mutatkozó visszaesés újra felerősítette a nyelvi problémákat. Sok gyerek útja egyenesen Barcsra a kisegítő iskolába vezetett, ahonnan csak a hétvégéken jöttek haza, és ez most sincs másképp. 1988-ban a 49 gyerekből 11 bukott meg, valamennyi roma. Ugyanekkor a településről 22 roma gyerek volt állami gondozásban.

A szakdolgozat adatokat közöl a gyerekek átlagosnál kisebb születési súlyáról, jelezve, hogy a hátrányt később sem hozzák be, utal az alultápláltságra, a nem megfelelő ruházatkodásra, a nem kezelt látás- és hallászavarokra, pszichés tünetekre, igaz, a „jellegzetes faji szagra” is. A szerző szerint a helyi romák erősen endogámak. A vizsgált családokban hét első- és hat másod-unokatestvér házasságot találtak, és arra is volt példa, hogy valaki az unokahúgát vette el, illetve, hogy a házasság anyai ágról féltestvérek voltak. A vizsgált gyermekek 68,5 százaléka született rokonházasságban, a gyerekek 54 százaléka volt testi vagy szellemi fo-

gyatékos, a családok 54 százalékában volt analfabéta. Figyelembe kell azonban venni, hogy az akkori vizsgálódásba csak az iskolás cigány gyerekek családjai kerültek be.

Az óvodába most 45 gyerek jár, ebből 35 cigány. A nyelvi problémák itt jelentkeznek a legerősebben. Sok roma gyerek egyáltalán nem beszél magyarul, és később az elsőt is úgy kezdi, hogy nehézségei vannak a magyar nyelvvel. Az óvónők és tanítónők nem beszélik a beás nyelvet, legfeljebb pár szót értenek. Nincs áthidaló megoldás, a pedagógiai álláspont az, hogy a gyerekek tanuljanak meg rendesen magyarul, ám ez hat éves korukig mégsem következik be. Barcsra, a kisegítő iskolába tizenöt gyerek jár át, Jakabné szerint ezek a gyerekek valóban nem felelnek meg a normál általános iskola követelményeinek. Három gázdsó gyerek pedig már alsóba is Darányba jár. Az etnikai normatívát megkapja az iskola, a felzárkóztató program is folyik öt éve osztályonként hetente plusz hat órában, de külön pénzt ezért nem kapnak a tanítók.

Az iskolai ebédre csak 20 gyerek van befizetve, a többi elvileg otthon ebédel, valójában nem szoktak enni semmit. A családvédelmi támogatást és a családi pótlékot a darányi takarékbán veszik fel az emberek, az utóbbit mindig 3-án. Az ebédet viszont 25-én kellene befizetni, amikor a legtöbb családnak már semmi pénze nincs. Valamennyit enyhít a dolgon, hogy 1996-ban létrejött az Istvándi Gyermekért Közalapítvány. Akkor a tévé és a rádió nagy visszhangot kiváltó módon táalta, hogy Istvándiban döghúst esznek. Több iskolás gyereket is megszólaltattak. Ennek nyomán külföldről, belföldről egyaránt megindultak a vállalkozói élelmiszer-küldemények a gyerekeknek. Később a Győri Szeszipari Rt. igazgatója kezdeményezte az Alapítvány létrehozását. Két millió forint a törzstőkéjük, először havi 80 ezer, most havi 40 ezer forinttal gazdálkodhatnak a tanítók. Ebből biztosítják a gyerekeknek minden nap a reggelit, és valamicske ennivalót napközben is.

A kocsmá és egyebek

A kocsmá a közelet legfontosabb színtere Istvándiban. Segélyosztáskor általában itt szabadulnak el az indulatok. A segélyért az egyik helybeli roma Ladájával mennek Darányba, a nem egészen hat kilométeres út 600 Ft-ba kerül. Vannak, akik a rövid pénztári lökdösődés után újabb jelentős summát fizetve tovább vitetik magukat Pécsre. Mások dél körül már visszaérnek Istvándiba. Béres Tibor egy monitori látogatás kapcsán így számol be a jeles nap hangulatáról: „Nem mondta Károlyi János, hogy ez a nap más mint a többi. Ugyanis a látogatás napján »ünnep« volt Istvándiban, aznap kapták meg az emberek a szociális segélyeket. Dél körül érkeztem a faluba, eleve a kocsmába beszélőtük meg a randevút Károlyival, ahol már javában zajlott a muri. Ordított a zene, az em-

berek lökdösődtek, néhányan táncra perdültek. Beszélgetni nem lehetett, meg egyébként sem volt tanácsos sokáig odabenn időzni. Ki is ültünk a kánikulában egy padra, jobb híján a buszmegállóba. Odakinn a kocsmakörül három-négy férfiember a lázas ünneplésbe belefáradva vagy szundikált, vagy csendesen okádott. Egyszer csak begördült egy kordé néhány szoptatós anyával, akik az elpilledt házastársak hazaszállítását próbálták megszervezni. Néhány jobb erőben lévő férfi föl is pakolta őket a kordéra. Később többször találkoztunk a járművel a falu különböző pontjain, és láttuk amint a rakomány egy-egy darabját a megfelelő ház előtti árokba taszigálják. Majd az így kiürített kordét ismét nők töltötték meg, hogy újra a kocsmafelé vegyék az irányt a következő fuvar lebonyolítása érdekében. Károlyi elárulta, hogy ez még csak a ráhangolódás, az igazi hajcihő délután kezdődik, és rendszerint látványos ütközetbe torkollik, ahol nemcsak pofonokat osztogatnak.”

Amikor Orsós János, Tarzi, a helyi cigányszervezet egyik volt elnöke megalakította a faluban a Bünmegelőzési és Önvédelmi Egyesületet, hirtelen sok haragosa támadt. Mint afféle polgárőrség, esténként, éjszakánként járták az utcákat és vigyáztak a rendre. Egyszer a kocsm előtt Balogh Ferenc előbb kérdőre vonta, hogy miért spiclikedik, majd kést rántott. Bencsik, a polgármester valahogy középük keveredett. Vigyorogva mesélte, mutatta utólag: „Így szaladgáltak körülöttem körbe-körbe”. Szerencsére nagyobb baj nem lett. Nem úgy ’92-ben, amikor szintén a kés játszotta a főszerepet. Tarzi ebben a történetben is érintve volt valamelyest. Hét testvére közül az egyik többször megjárta a börtönt, így volt alkalma alaposan kigyúrni magát. Egyszer, amikor éppen kiengedték a sittről, az egyik fivéréhez költözött. A szállást és az otthon melegét azzal hálálta meg, hogy testvérét a családjával együtt rendszeresen verte, terrorizálta. Eljött a pillanat, amikor az újabb összeszólalkozás alkalmával az addig rettegésben tartott testvér kést rántott, és ötször szúrt. A szúrások egyenként is halálosnak bizonyultak. A tettes csak hat hónapot kapott, de Istvándiban ezen az eseten kívül nem történt eddig még gyilkosság.

A CKÖ jelenlegi elnöke ifjú Károlyi János, Kálci és édesapja is dolgozott pultosként a kocsmában. Az apa korábban abbahagyta, Kálci viszont rövid megszakításokkal 1999 novemberéig folytatta. Saját bevallása szerint azért nem bírta tovább, mert Istvándiban hagyomány, hogy a vendégek a kocsmai csetepaték során nemcsak egymást, hanem a pultosokat is verik. A cigányszervezet kiskép pályázata is okot adott egy jó kis murira. Mivel az arra vállalkozó szabadon dönthet, hogy az egyéni felelősségvállalás alapján, havi 1200 Ft befizetése ellenében megkapott gépet maga állítja a lakosság szolgálatába, vagy bérleti díj fejében tovább adja másnak használatra, Kálci a magát bérbe adta a gádzsó Tarr Jánosnak, aki nem szervezeti tag. Tarr éppen vitte vissza a gépet, amikor valaki belekötött, hogy ugyan már mit is motorfűrészelt ő otthon. Hamarosan többen ütlegetni kezdték Tarrt, akit a jól megtermett Kálci próbált megmenteni. Az áldozatot beteretelte a raktárba, a többieket kilökdöste az utcára, és kihívta a rendőröket, akik aztán hazakísérték és biztonságba helyezték Tarr Jánost. Ezt követően Kálci az apjával és sógorával éppen hazafelé tartott, amikor

vasvillával rájuk támadtak. Kálcinak sikerült elhajolnia, nem szúrták meg, csak a kezét verték szét. Az apjának viszont még ma is ott éktelenkedik a fején a seb nyoma.

Roma önszerveződés

Az ICKK, a helyi cigányok civil szervezete alakulásában a kezdeményező Orosházi Imre volt, így aztán ő lett az első elnök is, de csak rövid időre. Ebben közrejátszott az is, hogy az akkori polgármester, Pavelka Jenő egyszerűen nem állt vele szóba. Károlyi szerint ezt Pavelka így indokolta: „Imre te már kezdél mindenbe, te belefúlladtál a KISZ-be is, meg ebbe is meg abba is, teveled nem foglalkozom”. Közben Orosházi munkába állt a barcsi Dráva-Coop téész szarvasmarha telepén, ideje sem nagyon maradt a helyi közéletre, ezért hamarosan lemondott.

A mostani elnök csak később szerzett tudomást róla, hogy itt alakulóban van valami: „*Ennek a cigányszervezetnek az előszerveződéséről úgy szereztem tudomást, hogy az a Tarzinak nevezett emberke, az a fekete Jani barátunk, ő ott lakott velem szemben a Széchenyi utcában, és jött hozzám, hogy Janikám nem jössz a cigánygyűlésre? Hát most az Orosházi szervez egy cigányfórumot, cigánygyűlést, valamilyen cigány szervezetet akar csinálni.*”

Orosházi lemondása után Orsós Pált választották meg a szervezet elnökének. Ő 1994-ben települési és kisebbségi önkormányzati mandátumot szerzett, elfoglalt ember lett. Ezért 1995 áprilisában a szervezet újabb elnököt választott Orsós János Tarzi személyében, aki nagy lendülettel látott munkához. Sikeresnek bizonyult a fenyőtoboz-gyűjtési akció, mert egy gyógynövény-kereskedő bekapcsolásával egy ideig biztosítani lehetett a folyamatos és garantált felvásárlást. Fenyőtoboz- és gyógynövénygyűjtéssel ma is foglalkoznak az istvándiak, de a szervezet ebben már nem vállal szerepet és a felvásárló sem jár már be a faluba.

1997 januárjában újabb változás történt az elnöki poszton. Károlyi Józsefnét egyhangúan, ellenszavazat nélkül választották meg. „*Hát egy ideig gondolkodtam rajta, én csak úgy vállaltam, azt mondtam, ha a Jancsi ott lesz a hátam mögött. Mert ugye hát ő ebben már profi volt, egy kezdőnek meg csak bonyodalmakat okozott. Nekem legalábbis. Úgyhogy ő volt a jobbkezem.*”

Az ICKK ekkoriban egy sikeres pályázat révén 1 millió forintot kapott sertéstartásra az MCKA-tól. Az 500 ezer forintos kamatmentes kölcsönt rendben visszafizették, és a program egyébként is igen sikeresnek bizonyult: a résztvevők többsége azóta is folyamatosan nevel sertéseket. Ezt követően is voltak sikeres pályázataik: az MCKA-tól konyhakerti programra, az

Országgyűlés Etnikai Kisebbségi Biztosi Hivatalától működési költségekre kaptak pénzt. Orsós János, Tarzi ígéretéhez híven sokat segített Annának, az új elnöknek: többek között ő írta a pályázatokat is. Az ICKK mindig rendelkezett valódi tagsággal, és mindig betartotta a demokratikus játékszabályokat.

Istvándiban már 1994-ben létrejött a Cigány Kisebbségi Önkormányzat. Az első ciklus végéig az 1953-as születésű Károlyi János volt az elnök, aki képviselőként a települési önkormányzatba is bejutott, és tagja lett a szociális bizottságnak, sőt szerephez jutott a cigánypolitika magasabb szintű fórumain is: a regionális hatókörű Dél-somogyi Cigány Képviselők Szövetségében alelnök, az Országos Cigány Önkormányzatban képviselő lett.

Induláskor kaptak egy szobát a községházán, itt bonyolították az ügyfélfogadást. Telefon, írógép sosem volt, s egy idő után a helyiséget sem használhatták tovább. Átköltöztek Károlyi lakásába, ahol legalább volt egy számítógép. Károlyi irányításával a CKÖ legnagyobb sikere az volt, hogy az OCKÖ-höz benyújtott nyertes pályázat révén a költségek felével hozzá tudtak járulni a törpevízmű több, mint hárommillió forintba kerülő felújításához.

A ciklus végére belefáradt a politizálásba, 98-ban már sem az önkormányzati, sem a cigány kisebbségi önkormányzati választáson nem indult el. A CKÖ elnöke Orosházi Imre lett, de hamarosan fölváltotta őt a másik Károlyi János, Kálci.

A leköszönő Károlyi János teljesen ki akart vonulni a cigány közéletből. Ebben szerepet játszott, hogy a regionális szervezetben, a Dél-somogyi Cigány Képviselők Szövetségében, amelynek alelnöke volt, is konfliktusokba keveredett. Közben azonban az ICKK tagsága elkezdte kapacitálni, hogy vállalja el a szervezet vezetését: *„Hát állandóan cseszegettek, azzal hogy ilyen nincs, hogy visszavonulok, meg kivonulok, meg hogy képzelem. Először, megmondom őszintén, nem akartam elvállalni, a nyugalmat nem akartam feladni. Hát nem azért nem indultam el sehova, hogy ezt most csináljam, ugye? Indulhattam volna az országos cigány önkormányzati választáson, indulhattam volna a helyhatósági választáson, lehettem volna polgármester is. Hát nem tudom, hogyan tájékozódott itt a faluban, meg mire informálták. De higgye el, kilencven százalékig megvertem volna bárkit, akárkit megvertem volna a faluban.”*

A regionális szervezetben is sokaknak volt az a véleménye, hogy nem szabad visszavonulnia. A két irányból jövő nyomás végül is megvárta a készletét: *„Én voltam a pályázati hatókör, aki mindenkinek csinálta a pályázatokat, és nagyon sokan nyertek. Például a sertésprogramot Bolhó, Babócsa, Vízvár, Istvándi, Kutas meg Ötvöskőnyi, meg nem tudom mondani. Akkor ilyen megélhetési, Bolhás meg Bolhó szintén... Szóval megvolt ez a kis csapat aki komolyan vette, meg a mai napig is komolyan veszi a szervezeti tevékenységét, folyton utána is engem kerestek. Mindig panaszkodtak, Jani nincsen senki, csinálj valamit. Gyere el közgyűlésre – mert már el se mentem DCKSZ közgyűlésre –, csinálj már valamit. És akkor hallottam, éreztem azt az elkeseredést, amit egy némelyik vezető mondott. Akkor ők mondták. Na, mondom, hagyjatok békén, már itthon is csesztetnek, meg mit tudom én. Nem teheted meg, vedd át az Istvándi Cigányszervezetet, maradjunk kapcsolatba, meg a többi meg a többi. És*

akkor találkoztam egy barátommal Kuti Sándorral Bolhóról, aki meggyőződött róla, hogy nem tehetem. És azt mondta: Figyelj, ahogy velünk kitolsz, úgy kitolsz az otthoni szervezettel is, mert hogyha nem fogsz a szervezetben részt venni, akkor az a szervezet is el fog senyvedni a francba, akkor potyára dolgoztál az önkormányzati képviselőség ideje alatt is. És akkor gondolkodtam otthon, mert megmondom őszintén, a családi életem majdnem kockára ment emiatt. Az asszonyka fogta a reklámszatyrot, a gyerekeket, és válasszak. Idáig elfajultak a dolgok, és azért volt ez a hirtelen merev elhatározás, hogy akkor inkább a család. Akkor megegyeztünk abban, hogy túlzásba nem vesszük a dolgokat, az nem jelenti azt, hogy én a szervezet vezetését elvállalom, akkor nekem éjjel nappal mindenkinek a problémájával foglalkoznom kell ... Elvállaltam. Ugye hát én valahogy az a típusú ember vagyok, aki minden fűben fában keresi a gyógyszert, és hát a pályázat nekem az olyan oldalam... Nagyon sok tréningen, pályázat írási tréningen és, nagyon sokoldalú képzésben vettem részt, de önképző jelleggel is nagyon sok dologban próbáltam fejlődni. És eljutottam odáig, hogy azt mondtam, tényleg én vagyok a legjobb itt a faluban, nekem kell ezzel a dologgal foglalkozni, átvettem a szervezetvezetést. Íme itt a példa elhoztuk a 700 ezer forintot az Autonómia Alapítványtól.”

Károlyi János

„Valahol ilyen osztrák és vend keverék lehet a família, mert a családi legendárium szerint az egyik ük-anyánkat egy osztrák üzemtulajdonos – most meg nem mondom, hogy lisztfeldolgozó vagy textilüzeme volt –, de egy tehetős gazdag osztrák fia szemelte ki magának, ezért őt ki is tagadták a családjából, és ő is a karavánhoz csatlakozott, vándorolt a famíliával. Ezért van az, hogy közöttünk nagyon sok a szőke és kék szemű, svábos beütésű.” A nagyapa, aki Galíciában született, elvette a vend roma anyai nagymamát. Az anyai nagymamának Pfeiffer volt a vezetékeve és tizenegy gyereket szült. „Anyai nagymamám foglalkozott kuruzslással, tenyér- és kártyajóslással, és ernyőket is javítottak.” Úgy tudja, apai ágon is van német beütés, mert a nagyapját egy Tirol környéki család hozta ki az árvaházból és vette magához. „Édesapám szülei azok tősgyökeres vendek, igazi rendes cerhárak, vagy nem tudom milyen cigányoknak mondják őket a lovárik. Sátoros cigányt jelent egyébként. Ők is drótozással-foltozással, kovácmesterséggel, üstfoltozással foglalkoztak.”

Károlyi János nagyapja az első világháborút megjárva Istvándiba került és a Hegedűs családnál lett háziszolga. Lovakat gondozott, szekeret hajtott. Hegedűsék nagygazdák voltak, még áll a ház, amely ma is meggyőzően tanúsítja az egykori tulajdonos jómódját. A nagyapa már az alakuláskor belépett az első térszbe,

bevitte a két lovát és fogatos lett. Otthagyta a családját, és a falu szélén épített egy vertfalú házat. Abban az időben a cigánytelep, a Kolompéros, még a falutól távolabb, az erdőben volt. János édesapja 1933-ban született. A későbbi feleségét 1952-ben egy napszámos munkán ismerte meg, majd rövid idő múlva össze is házasodtak. A szülők Istvándiban laktak, de éppen aratni voltak a szomszédos Szulokon, amikor 1953 augusztusában megszületett János. Öccse, Jóska 1957-ben Istvándiban látta meg a napvilágot. *„Édesanyám mesélte, hogy annak idején a szüleik többet beszéltek németül, mint cigányul. És még a mi gyerekkorunkban is előfordult, hogy amikor azt akarták, hogy mi ne értsük, németül beszéltek. (...) Többet voltunk együtt a magyar gyerekekkel, mint otthon, és a későbbiekben már valahogy idegenkedtünk attól, amikor megszólaltak otthon cigányul. Sőt ha valahova mentünk, orvosi rendelőbe, valahova, az édesapámmal vagy édesanyámmal, és cigányul szólított meg, akkor rühelltem ezt. Valahogy kialakult az emberben egy olyan másságra való törekvés”*. János még valamennyire beszéli a nyelvet, de az öccse csak pár szóra emlékszik. A szülők és a nagyszülők mindkét ágon analfabéták voltak. Édesapja egészen a 60-as évekig bádogozással, üstfoltozással is foglalkozott. Tartott lovakat is, meg gyógynövényt is gyűjtögetett. 1958-ban egy évre elszegődött disznópásztornak a szomszédos Kisdobszára, és a falutól három kilométerre lévő vízimalom épületében lakott a családjával. A következő évben Molványpusztán pásztorkodott. Innen a gyerekek lovaskocsival jártak be az iskolába, de János otthon maradt, s csak később, 1960 szeptemberében, kezdte el az iskolát Istvándiban. Az egyik tanítónőnek, a helyi állatorvos feleségének a fiával, Rönkös Ferivel járt egy osztályba. Összebarátkoztak, s gyakran náluk csinálta meg a leckét iskola után. Jó tanulónak számított. *„Elsőtől negyedikig majdhogynem kitűnő voltam.”* Az apját nem hatotta meg a gyerek igyekezete. *„Belőlem se lett fiskális, te se leszel miniszter”* – mondogatta a fiának, amikor az esténként a mécses fényénél olvasott. Az anyai nagypapa viszont büszke volt Jánosra, és amikor nyugdíjas lett, előfizetett a Fáklya és a Pajtás újságra, s az unokájával olvastatott fel belőle.

Felső tagozat csak Darányban volt, ahová öt településről jártak be tanulni a gyerekek. Itt János már nem tanult olyan jól. Fontosabb lett a csavargás, a nyolcadikat hármas átlaggal fejezte be. Földmérő mérnök szeretett volna lenni, egy debreceni és miskolci középiskolába is beadta a jelentkezését, s mindkét helyre fölvtették. Kollégiumi helyet azonban nem tudtak biztosítani, albrétre pedig nem telt a szülőknek. Annyira elkeseredett, hogy végleg le akart mondani a tanulásról. Beállt a téeszbe gyalogmunkásnak. Még három évig otthon lakott és a fizetését hazaadta a szülőknek. 1973-ban 19 évesen megnősült és a lány szüleihez költözött. A lány beás családból származott. A húgát, Annát később János öccse vette feleségül. A szülőknél külön háztartást vezettek, de nagyon zsúfoltan, nyolcan laktak egy szoba-konyhában. Hogy ne érje szó a ház elejét, a felesége a lánytestvéreivel aludt együtt, ő az apósával, az anyós meg a legkisebb gyerekekkel a konyhában. Egy évvel később sikerült téesz szolgálati lakáshoz jutnia, ahol egészen 1982-ig laktak, amikor családi kölcsönök segítségével megvették egy régi parasztházat a falu közepén.

Már nős volt, amikor a nagybátyja, Kálci édesapja, aki kubikosként Pécsen dolgozott, elcsábította az ÉPSZÖV-höz. 1973 januárjától 1975-ig dolgozott a cégnél. Munkásszállón lakott, s csak hétvégén járt haza. A felesége ezalatt a térszben vállalt munkát és csinálta a háztájit. Nehezen bírta, hogy a férje munkásszállón lakik, ezért János a napi bejárással elérhető Barcsra keresett munkát: egy Terra kerti traktorral sódert és szemetet szállított. Nem sokáig, mert kevesellte a pénzt, és rövid idő után visszament Pécsre kubikosnak. Ám ekkor már a munkásbusz naponta vitte-hozta az embereket. 1976-ban Debrecenben elvégzett egy hathónapos nehézgépezői tanfolyamot. Ezt követően nyolc évig a Pécsi Építőipari Szövetkezetenél dolgozott panelházas lakótelepi építkezéseken, mint darus. Itt kezdődött a mozgalmi karrier. *„Nagy rábeszéléssel sikerült engem bevinni a szocialista brigád akciókba. Hát a lakatos-üzemnek én lettem a kulturális felelőse, meg a szocialista brigádok közötti versenyben én vezettem a naplót, meg a többi, meg a többi... És hát olyan sikeres voltam, hogy szervezésben verhetetlen lettem. Olyan trükkökhöz folyamodtam, hogy a Pécsi Nemzeti Színház előtt megvártam az előadás végét, összegyűjtöttem a színházjegyeket, és a naplóba mellékeltem, hogy: Csatatunk ennyi fővel színházi előadáson vett részt.”* Ugyanilyen módszerrel mozijegyeket és strandbelépőket is szerzett. A pontversenyben elért győzelem pénzdíjjal is járt, amit a brigád közösen elbulizott. *„Voltam két évig párttagjelölt, két évig megfigyelés alatt tartottak, nem akartam a pártba belépni semmiképp. Agitáltak mindenképpen, kellett volna oda egy ilyen ember, de én nem álltam kötélnek. A helyi KISZ-nek a működésében, rendezvény szervezésében részt vettem, de nem voltam KISZ-tag sem.”* 1984-ben János otthagya az építőipart és az apja példáját követve saját motorfűrészsel elment dolgozni az erdőre. Abban az időben ezzel a munkával nagyon jól lehetett keresni, de egy súlyos kullancsfertőzés hamar véget vetett az egésznek. Károlyi két hétig volt kómában és összesen 47 napot töltött kórházban. 1984 augusztusában újra darusként helyezkedett el a Barcsi Szövetkezetenél, ahol gépkarbantartást és -javítást is végzett.

A leépítések a Barcsi Szövetkezetenél 1991 novemberében kezdődtek, Jánost a második hullámban, 1992 júniusában bocsátották el háromhavi végkielégítéssel. *„Szép fokozatosan ki lettünk gyepálva a porondról. Mindenki dolgozott, nemcsak a mi familiánk, ezen a településen valamennyi cigány ember. Mindenki, még a leghitványabbak is.”* Legális munkát hiába keresett, nem talált. A munkanélküli segély mellett feketén árkot ásott telefonvezetéknek, majd az erdészetenél jutott alkalmanként kisebb erdőápolási munkákhoz. 1994 májusában, amikor a jövedelem-pótló támogatásból is kifutott, felvették közhasznú munkásnak. Árkot tisztított, fűvet nyírt a falu közterületein és a temetőben, de ez a munka is csak az év végéig tartott. 1998 márciusától decemberig ismét közhasznú munkásként alkalmazták, de már nem

lapátolt, felügyelte a többieket, adminisztrált, és tartotta a kapcsolatot a munkaügyi központtal. Hivatalsegédi feladatokat is ellátott, a darányi körjegyzőség és az akkor még helyben működő önkormányzati ügyfélfogadási iroda között ingázott. Közben megalakult a Cigány Kisebbségi Önkormányzat, amelynek ő lett az elnöke. 1999 januárjától 2000 februárjáig megint jövedelempótlós időszak következett a szokásos alkalmi munkákkal fűszerezve. Részt vett több pályázatírási és szervezetépítési tréningen is. Az önképzésnek és a tréningeken tanultaknak köszönhetően komoly jártasságra tett szert a pályázatírásban. Nemcsak a helyi, hanem környékbeli települési önkormányzatoknak is készített pályázatokat bér munkában. Siker esetén a „darabbér” mellett jutalékban is részesült.

Tavaly novemberben létrejött a Darány és Vidéke Cigány Kisebbségi Önkormányzati Tanácsadói Társulás, amely öt települést tömörít: Darányt, Istvándit, Drávatamásit, Drávgárdonyt és Kastélyosdombót. Károlyi azóta ennek a társulásnak is a tanácsadója. Munkabére 63 százalékát a munkaügyi központ fizeti, a többi a három CKÖ közösen állja, ám a havi kereset így is csak 25 ezer forint. A megállapodás szerint a CKÖ üléseken mindig részt vesz, azon kívül ügyfélfogadást tart Istvándiban, Darányban, Drávatamásimban a kisebbségi elnökök és képviselők számára, amellet figyel a pályázati kiírásokat és megírja a pályázatokat. Ez a megállapodás 2000. december 31-ig szól. Fut még egy program a Phare Demokrácia Program mikro-projektek keretében. Partnerség-Együttműködés-Demokrácia 2000 című támogatott programjukban, hét alkalommal különböző helyszíneken vitafórumokat szerveznek, hírlevelet jelentetnek meg.

A program

Károlyi János tehát minden más funkciójáról lemondva végül is elvállalta az ICKK vezetését. 1999. április 6-án választották meg, és az általa készített pályázat 1998. április 28-án már be is érkezett az Autonómia Alapítványhoz.

„Jövedelmet és megélhetést teremtm” pályázatukban motoros kisgépeket és kéziszerszámokat kértek. 782 ezer forint volt a költségvetés, ebből 80 ezer forint az önrész, a többi adományként kérték. *(Az alapítványtól: – Robi 250 traktor: 214 800 Ft – Utánfutó: 75 000 Ft – Kapasor: 12 700 Ft – Kultivátor: 14 300 Ft – Eke (váltva forgató): 30 000 Ft – Bozótívágó: 2 db 214 000 Ft – Benzinmotoros fűnyíró: 63 000 Ft – Motoros láncfűrész: 78 700 Ft Önrészből: – Töltőgető eke 5 600 Ft – Keréksúly: 16 800 Ft – Orrsúly: 8 800 Ft – Ásó 10 db: 16 000 Ft – Lapát 10 db: 4 500 Ft – Gereblye 10 db: 4 500 Ft – Fejsze 5 db: 11 000 Ft – Szerszámmnyél 30 db: 9 000 Ft – Láncfűrészhez: 3 800 Ft)*

Az ötletet a DCKSZ egy korábbi pályázata adta. *„Valahol az az ötlet is az én ötletem volt, mert a DCKSZ alelnöke voltam, pályázati felelős. Az ötlet egy kocsmában született meg. Ültünk a presszóban hűs sört kortyolgatva, miközben kint vágták a fűvet a Városgazdálkodási Vállalat emberei Barcson. És akkor vitték vállon a kaszát, egy jó nagy csapat elment, hát mondom Istenem, miért kell ezeknek*

kaszálni, amikor más meg félkézze és könnyedén. Mondom a Szegedi Tibornak, hogy te a helyi városi Cigány Kisebbségi Önkormányzat elnöke vagy, a Dél Somogyi Cigányképviselők Szervezetének az elnöke vagy, hát be kéne nyomni egy pályázatot, és akkor ezeknek a szerencsétleneknek gépeket. Mire Tibor azt válaszolta: Tudod mit, holnap nekiül sz és megírod. Jó?”

A pályázat elkészült és 1996-ban a Soros Alapítványtól meg is kapták a pénzt a terv megvalósítására. Curgó, Babócsa és Barcs Cigány Kisebbségi Önkormányzatai közösen kisgépeket – fűnyíró, traktort – és kéziszerszámokat vásároltak, s a közhasznú munkások segítségével ettől kezdve ők tartották rendben az érintett települések közterületeit. A program ma is működik.

Károlyi előtt ez a példa lebegett, amikor 1998-ban benyújtotta az istvándi szervezet pályázatát az Autonómia Alapítványhoz.

„Szóval valahol a legelején amikor ezt a programot kitaláltuk, azt firtattuk, hogyan lehetne munkanélküli embereket valamilyen jövedelemhez juttatni. Hát elgondolkoztunk azon, hogyha a szervezet valamilyen vállalkozásba befog, akkor az milyen dolgokkal járna. Valahogy a felhők fölött próbáltunk járni, mert azt hittük, hogy ha szerzünk gépeket, és akkor majd vállalkozási szerződéseket kötünk önkormányzatokkal, gazdálkodó szervezetekkel, akkor majd a szervezet bevételeihez jut. Elkészült a pályázat, beküldtük, elég sokáig nem jött rá visszajelzés. Mi már el is felejtettük. Egy alkalommal aztán megjelent a Béres Tibor úr egy ilyen előmonitorozásra. Szeretett volna többet tudni erről a programról. Felhívta a figyelmünket a hiányosságokra, az esetleges későbbiekben adódó nehézségekre, problémákra. Sőt sok sok jó tanáccsal ellátott bennünket a pályázat kiegészítésére vonatkozóan. És utána megint elgondolkoztunk a pályázaton.”

Az első monitori látogatásra 1998. május 28-án került sor. A megbeszélésen Béres Tibor és Károlyi Jánoson kívül részt vett Bencsik János polgármester, és tíz további tag a szervezetből.

Elmondták, hogy Istvándiban és négy társközségben a közterületek rendben tartását végeznék, a közeli erdészetben is vállalnának munkát a gépekkel, a kistraktorra pedig a falubeli családok kiskertjeit és földjeit művelnék meg. Megállapodtak, hogy a szervezet gépeivel bér munkában fognak dolgozni az önkormányzatnak. Elsősorban az erdészeti munkákra és a településrendezési bér munkákra összpontosítanak. Lekerült a listáról a két bozótvágo, komolyabb és részletesebb árajánlatot kért tőlük a monitor, valamint szándéknyilatkozatot a társközségektől, és az erdészettől, és pontosabb költségvetést, olyan üzleti tervet, amelyből kiderül, mekkora bevételekkel lehet számolni.

Június 3-án már be is nyújtották a „hiánypótlást” az alapítványhoz: a Fekete László kiske-

reskedőtől, a szigetvári Vállalkozás Adria Üzletház Kft.-től és a barcsi GKR Kft.-től beszerzett árajánlatokat a gépekre, 14 fő írásos nyilatkozatát arról, hogy részt kívánnak venni a programban, valamint a szándéknyilatkozatokat, amelyek tanúsították, hogy az istvándi és a drávatamási önkormányzat közterületek gondozását, parkfenntartási munkákat, a Dráva-Coop Mezőgazdasági Szövetkezet pedig erdőfelújítási, -ápolási, -tisztítási, fakitermelési munkát tud biztosítani. Üzleti tervükben 3 év alatt hatszázezer forintos bevétellel számoltak, a programfenntartási költségekre (üzemanyag, alkatrészek, javítás, szállítás) háromszáz ezer forintot terveztek, és vállalták, hogy a fennmaradó összegből havi négyezer forintos részletekben 144 ezer forintot visszafizetnek az Autonómia Alapítványnak. Így a terv szerint 156 ezer Ft maradt volna a munkabérek kifizetésére. A törlesztésre hat hónap türelmi időt kértek, hogy az addigi bevételből biztonsági tartalékalapot tudjanak képezni.

A benyújtott kiegészítések figyelembe vételével a kuratórium a következő döntést hozta. Megszavaztak 440 ezer Ft adományt és 150 ezer Ft kamatmentes kölcsönt az alábbi gépek, eszközök beszerzésére. – Utánfutóra: 59 000 Ft – Váltóforgós ekére: 28 000 Ft – R-250-es traktorra: 209 500 Ft – 2 db benzinmotoros fűnyíróra: 63 000 Ft – 2 db Husquarna 40-es láncfűrészre: 127 800 Ft – Egyébre 11 700 Ft.

A kölcsön visszafizetését havi 6000 Ft-os részletekben 1999. február 28-án kell megkezdeni. Az utolsó részletet befizetésének határideje 2001. február 28. A szervezet a program végrehajtásáról két alkalommal (1999. december 31-ig illetve 2001. február 28-ig) köteles írásban beszámolni az alapítványnak.

A második monitori látogatásra 1998. október 1-jén került sor. A megbeszélésén a szervezet tizenöt tagja és a közelgő választásokra való tekintettel a későbbi polgármester, Schwéger István vett részt. Tisztázódott, hogy azok kerülnek a szerveződő brigádba, akik tudnak dolgozni, kiestek a jövedelempótló támogatásból, és szükségük van az újabb jogosultságot biztosító munkaviszonyra, valamint az is, hogy a könyvelést a DCKSZ könyvelője fogja végezni. Abban is megállapodtak, hogy a foglalkoztatási lehetőségek bővítése érdekében a szervezet felveszi a kapcsolatot a munkaügyi központtal. Egyezség született arról is, hogy a törlesztést az eredetileg kitűzött időpontnál három hónappal később kell csak megkezdeni, és hogy a legsürgetőbb feladat a szerződések megkötése a potenciális munkaadókkal.

Ezt követően a szervezet új, de nem túl konkrét együttműködési megállapodást kötött a cigány kisebbségi önkormányzattal és a települési önkormányzattal, amit az utóbbi nevében az addigra már polgármesterré választott Schwéger István írt alá: „*a helyi cigányszervezetnek a munkanélküliség enyhítése érdekében indított programjait minden lehetséges eszközzel támogatja*”.

Az alapítvány 1998. december 15-én átutalta a támogatás első részletét, 400 000 Ft-ot. Ebből 1999. januárjában az Agrogép Centerben megvásárolták a Robi Recordot, egy P 401-es pótkocsit és két láncfűrész.

A harmadik monitori látogatáson, 1999. január 16-án az Autonómia Alapítványt Poós Ferenc és Lukács György képviselte, a szervezet nevében Károlyi József, a felesége és Károlyi

János tárgyal velük. A gépek megvoltak, az elszámolást elküldték, csak a munka nem kezdődött el az erdőn. Tarvágáshoz ugyanis a vásárolt gépek nem voltak elég nagy teljesítményűek, gyérítési munkát pedig az erdész nem tudott adni. A monitorok beleegyeztek abba, hogy a szervezet költség átcsoportosítást hajtson végre, és a tervezettnél nagyobb összeget fordítson üzemanyagra, mert akkor a gép üzemeltetői az 1000 Ft-os beugró nélkül is munkához juthatnak.

A 190 ezer forintos második részletet az alapítvány január 20-án utalta át. Közben a szervezet a Konyhakert '99 elnevezésű programra is benyújtott pályázatot, amelyre 700 ezer forintos támogatást ítélték meg. Ebben a programban 70 család vett részt. A résztvevőknek 2500 Ft-ot kellett befizetniük, ezért cserébe kaptak egy 10 ezer forintos bont, amit az egyéni szükségleteik szerint vásárolhattak el vetőanyagra. Versenyt is hirdettek a legszebb konyhakert címért, amit a CKÖ és a TÖK 15–15 ezer forinttal támogatott. Károlyi Józsefné lett az első. A sikeres és jó hangulatú konyhakerti program lendületet adott.

„Lásd a 700 ezer forintos konyhakerti programot, amivel kivívtuk a település rokonszenvét, és minket most már sokkal többre tartanak itt a településen mint a települési önkormányzatot. Népszerűek lettünk. A kisgépünkkel meg nem kell mondanom, hogy most már Babócsa érdeklődik, Kutas érdeklődik, Kisbajom érdeklődik. Hátha a tőlünk 80 km-re levő cigány szervezeteket is érdekli, hogy hogy folyik ez a program. Már voltak itt nálunk nézegetni.”

A következő látogatás alkalmával, június 4-én, Béres Tibor és Károlyi János együtt végiglátogatta a programban résztvevő családokat. A szerszámok a munkásoknál voltak, a gépek Károlyi pajtájában. A falun látszott, hogy szépen rendben van tartva.

Károlyi mégsem volt elégedett, amiben szerepet játszott, hogy a polgármester időközben lemondott: *„Ott fürödtünk be, hogy a parkfenntartási munkákat nem tudtuk megcsinálni. A parkfenntartási dolgokhoz nagy reményeket fűztünk, mert itt van a falu kellős közepén egy olyan park, ahol ki kéne gyéríteni, gyönyörűen sétányt kialakítani, meg a többi meg a többi. Vannak az árokpartok, tehát az úttest és a vízelvezető árok közötti részek, le lehetett volna szépen vagdosni, kistraktorra földobálni a földet, arrébb szállítani, ahol föl kell tölteni, eltergetni. Mi ehhez nagy reményeket fűztünk, a Schwéger István polgármester urat amikor megválasztottuk, akkor mi ebben reménykedtünk, hogy ebben ő közre fog játszani, és a szervezetet hozzá juttatja ehhez a lehetőséghez. Olyan formán is, hogy támogatásként ideadja a pénzt, mi meg majd váltunk az ÁFÉSZ-nél vagy a Varga Mária boltjában ilyen vásárlási utalványt, és szociális juttatásként a munkában részt vett embereknek kiosztjuk, ezt nem tiltja a törvény. Egyébként a könyvelő javaslata volt ez is. De sajnos ez a parkfenntartási dolog nem jött össze. Volt egy olyan cselünk, hogy 294 ezer Ft-ért, ez az erdészeti mun-*

kával együttes időben történt, amikor egy csapatunk kint dolgozott, a másik pedig itt bent a fát fűrészelte fel, akkor megmondom őszintén, amit ott csináltunk kint fát, azt az önkormányzatnak értékesítettük, az iskola óvoda fűtésére, mert itt ilyen szén és fa vegyes tüzelés folyik. De ez nem úgy jelent meg, hanem úgy jelent meg, hogy a farsangi rendezvényünk megtámogatása... Megvásároltunk az ÁFÉSZ boltban, egy bizonyos részt a másik boltban, és akkor így ki lett osztva cukor, liszt, ez, az, amaz, egységcsomagok. Ha ő marad, akkor mehetett volna tovább. Vagy megérezte, hogy ő el fog menni, vagy tudta, eldöntötte magában, hogy megy és akkor jót akart tenni velünk, vagy nem tudom. De az egyáltalán nem játszott bele, hogy a testület ezért rágta volna.”

Kiderült, hogy a helyi és társközségi önkormányzatok illetve az erdészet szándéknyilatkozata a gyakorlatban nem sokat ér. Hiába ajánlották föl a szolgáltatásaikat Bencsiknek, az új polgármesternek, ő sem tartott rájuk igényt. Jóval kevesebb munkájuk volt, mint amennyire számítottak. Ezért stratégiát váltottak: a gépeket kiadták személyes használatra azoknak a tagoknak, akik amúgy is dolgoztak velük. Alá kellett írniuk egy személyes felelősségvállalási nyilatkozatot. Ennek fejében a saját felelősségükre bérbe is adhatják a gépet. A géppel megkeresett bevételből havonta csekken be kell fizetniük 1200 Ft-ot, az üzemanyagot és az esetleges javítási költséget pedig nekik kell állniuk.

Néhány résztvevővel arról beszélgettünk, hogy ez az új stratégia hogyan működik a gyakorlatban. A beszélgetésben Károlyi János (Elnök), Károlyi János (Kálci), Károlyi József, Károlyi Józsefné (Anna) és Orsós János (Tarzi) vett részt:

Elnök: „Na most olyat csináltunk, hogy elmentünk nekik a temetőt lenyírni, meg rossz volt a fűnyírójuk, eljöttünk nekik ide az iskolaudvarra lenyírni, üzemanyagért cserébe, kész. Ennyi. Amikor láttuk, hogy ez nem megy, akkor azt csináltuk, hogy meghirdettük a faluban, hogy rendkívül kedvezményes, csökkentett ellenértékű szolgáltatást csinálunk. Az azt jelenti, hogy kint az utcán, a portán a ház előtti árokpartot 100 Ft-ért. Nem győztük ám csinálni, az volt a helyzet.”

Anna: „Meg is lehet kérdezni, ki lehet menni az utcára. Ugye nagyon olcsó volt, valahol nekünk sem érte meg annyira, de hát azért csak...”

Elnök: „Akkor a fűrészekkel ugye az volt, hogyha már itt vannak ezek a fűrészek, akkor próbáltunk olyat keresni, hogy erdészet. Erdészet azt mondta, hogy csak képzett motorfűrészeseket enged be az erdőbe. Hát ez nekünk nem lett volna probléma, József öcsémnek szakmunkásbizonyítványa van, a motorfűrész kezelői bizonyítvány az nem gond. Hanem amikor utána kezdünk járni, és ez az, amit elmulasztottunk a pályázat beadása előtt, és ez óriási baki volt, nem gondoltunk akkor arra, hogy a vállalkozás, hogyha vállalkozni fogunk ezekkel a gépekkel, vállalkozási tevékenységet folytatunk, az egy olyan terhet fog róni a szervezetre, amit mi már nem bírunk el. Ez nevezetesen azt jelenti, hogy egy ilyen foglalkoztatásnak ugye vannak járulékos terhei, 3900 Ft egészségügyi hozzájárulás, orvosi vizsgálatoknak az elvégzetése, alkalmassági, meg a többi meg a többi. Akkor az adó kérdése, társasági adót kell fizetni, ha meghaladja a szervezetnek az éves bevétele azt a bizonyos értékhatárt, meg a többi. Ezzel nem számoltunk, és a könyvelő is azt javasolta, hogy azt úgy lehet megcsinálni János, hogy van közgyűlési határozat amely értelmében a közgyűlés felelősöket jelöl ki a gépeknek az üzemeltetésére. Elviszi a fűnyírót az X.

Jakab és ő vállalja, hogy azzal a géppel a lakossági szolgáltatást elvégzi, hogy ne keletkezzenek itt plusz kiadási oldalak, és azért a keletkezett kis pénzecske is az embernek a zsebébe több maradjon. Azt kell tenni, hogy az 1200 Ft-ot gépenként, behozod János, az havonta 6000 Ft és szépen egyenesen fizetgetitek a mi a fenét. De aki elmegy a géppel dolgozni, annak megvan a pénze, akinek a szolgáltatást nyújtják, az jól jár, mert nem kerül neki annyiba, a program végül is eléri a célt.”

Néhány vélemény arról, hogy azok, akikhez a gépeket kihelyezték, hogyan jutnak munkához és mennyi bevételt tudnak elérni.

Károlyi József (nála van a kistraktor, amellyel kisebb szállításokat vállal és a kertművelésben használható rotakapa): *„Hát annyi bejön, hogy három és fél, négyezer forint, szezonban. De hát tiszta haszon, ami az ő részére van, az 1000–1500 Ft. Nincs több, mert ugye a benzint azt fel kell számolni, és azt is fel kell számolni, amit havonta be kell fizetni.”*

Tarzi: *„Hát azért öt-hatszáz forint ha leesik plusz egy munkanélküli embernek, csak jobb mint a semmi. Hát van, amikor van jó fogás, télen van a tűzifa fűrészelés, mert akkor hívnak háztól-házig.”*

Kálci: *„Mert van itt több ember, akinek saját fűrésze van, és akkor elmegy, azt mondja, hogy egy tank benzin 1200 Ft. Én meg azt mondom, hogy 800 vagy 900 Ft. És akkor nem azt az embert hívják, hanem minket.”*

Elnök: *„Na most ha olyan területre megy be dolgozni, akkor nem a szervezettel kötődik munka, és akkor nincsen szerződés, nincs ilyen. Hanem azt mondja a Józsi barátom, hogy Lajos – ő az ágazatvezető –, kéne nekem egy olyan terep, ahol kitisztítom, te nekem odaadod az ott keletkezett fát, elviszem a fát. Tehát az onnan kitermelt fát, vannak ilyen husángok, csak éppen nem akác, hanem fenyő, aminek az értéke nem olyan jó.*

Aztán voltak olyan akcióink, hogy az erdőtisztítások, gyérítések, mit tudom én tizenöt-húsz maximum huszonöt centi átmérőjű fák vannak. Tűzifával fizet az erdészet. Azok az emberek, akik kint dolgoznak az erdőn, vannak baltások is, jönnek gallyazni, nekik össze van vágva fűrésszel a fa, el van darabolva, a sajátját elviszi haza. Ami többlet keletkezik, azt meg eladja, tehát abból van haszna. A szállítást ők nem tudják megoldani, nem tudják behozni az erdőről, ezért: Jani bácsi van nekem három Zetor fám, egy Zetor fát fölajánlok, hozzon be nekem két pörgőt ezért. Az önkormányzatnál meg úgy volt, hogy elmentünk cserébe füvet nyírni vagy mit tudom én.”

A beszélgetés során az elnök szóba hozta a gépbeszerzés problémáit is: *„A traktorral meg vagyunk elégedve, csak a következő, a fűnyírók nem igazán jók, mert túl olcsó gépek és a rezonációtól a lemezek törnek, meg a kerekeknél bereped, mindig varratni meg hegesztetni kell. Ha még egyszer egy ilyen programot csinálnánk, és gépeket kéne kiválasztani, inkább a drágábbakat választanánk, mert azok tartósabbak, meg nagyobb teljesítményűek. STIHL-t feltétlenül, és akkor a bozótvágókat nem*

hagynánk ki, sőt azokból még egy három négy darabot is be kéne szerezni, mert az erdészetnél a csemete gondozásnál, sokkal hasznosíthatóbb mint a fűnyíró. (Többiek zajosan helyeselnek) Inkább kihagynánk a fűnyírókat, ugye ez vállra akasztható, és a csemetesorok olyan hatvan centi és méter között váltakoznak. Bemegy az ember és akkor ilyen nagy, aranyvesszőnek hívják, azt olyan szépen acélkéses fejjel, olyan szépen lehetne tisztítani, kaszálni. És erre óriási nagy lehetőség van, sőt temető környékén, temetőgondozási munkáknál. (...) Mindenesre nagyon sok tanulsággal szolgált ez a kisgépprogram, egyrészt istenigazából most úgy utólag látjuk, hogy nem kellőképpen volt úgy istenigazából átgondolva a dolog. Nem számoltunk azzal, hogyha az önkormányzatnál egy ilyen válság bekövetkezik, mint amilyen bekövetkezett sajnos, az milyen következménnyel fog járni a programra nézve. Ezzel nem számoltunk, de gondolom ezzel más se igen számolt.”

A környező településeken is nehezen jutnak munkához. Darányban az egyik képviselő saját vállalkozásában végzi el a parkfenntartási és a temető rendben tartási munkákat. Időközben Drávatamási is beszerzett fűnyírókat, oda sem kellene. Barcsan akad munkájuk, ott a sportpályán is próbálkoztak, de az nem jött össze. Károlyi végigjárta Babócsát, Drávaszentest és Komlósdot is, hiába.

Ha megérkezik a pénz, mindig akad egy kis probléma a faluban. A helyi romák úgy értelmezik, hogy a pályázaton nyert pénzek az egész istvándi cigányságot illetik, és mindenkinek részesülnie kell belőle, nemcsak a szervezeti tagoknak.

Anna: „Most mondom, hogy mitől féltünk, amit az előbb mondtam, hogy mindenki a gazdája akart volna lenni, mert volt ez a sertésprogram, onnan indultunk most ki. Ugye nyolc család kapta. Ugye ott is volt a felelősség, hogy vissza kellett fizetni egy bizonyos összeget. Tehát egy mindenkiért, mindenki egyért. Mert ugye kamatos kamatot kellett volna visszafizetni. Ehhez igaz, hogy magunk között kiszemeltük, hogy kik legyenek azok, akik kapják ezt a sertésprogramot. De rajtuk kívül persze lettek volna nagyon sokan, akik becsületesek, és bizony megérdemelték volna. Csak ugye nem volt rá lehetőség, nem volt annyi összeg. És ugye már akkor fölkapták a cukrot, mert miért csak mi, mert azok kapták, akik, szóval a rokonságon belül.”

Elnök: „Nagyon sok akad a magyarok közt meg a cigányok között is, aki irigykedik a szervezetre, ezek az emberek nem merik nyíltan szemtől szembe megmondani nekünk, hanem felusztják a cigányokat. Ez a tiétek, a ti nevetekben nyerték. Nem is látta a pályázatot, nem tudja, miről van szó, hogy a pályázat úgy lett benyújtva, hogy a szervezet tagsága nyert. És hiába, megtettem azt, hogy több példányban kimásoltam a pályázat költségvetési részét, meg a támogatási szerződést. Fizetni kell, nekünk kötelezettségeink vannak, be kell számolni, nyilvánosan kell menni a programnak. Csak amikor cigány összejövetelt vagy fórumot tartunk, akkor senkit nem érdekel, senkit az égvilágon. Össze szoktunk jönni, a szervezet tagsága az ott van, egy-két magyar ember kivételével, mert azért akadnak itt normális magyar emberek. Megfigyeltem, a települési önkormányzat közmeghallgatására nem mennek el, a miénkre eljönnek. (...) Ha ez a program úgy marad, ahogy marad, mi akkor is sikeresnek ítéljük, mert egyrészt, ha nem is olyan jelentős bevételhez, de azért kiegészítő jövedelemhez hozzájutnak azok az emberek, akik dolgoznak. Ami még lényegesebb, a szervezetnek a tekintélye alaposan megnövekszik. Például ha kijön a

falugazda – volt az a regisztrációs probléma ugye, elrendelték a törvényt a regisztrációval kapcsolatban, és nekem az a szerencsém, hogy a falugazdással is jó kapcsolatom van –, információért nem a helyi önkormányzatot, nem az akárkit, hanem minket, engem keresnek. Eddig ez nem így volt. A másik pedig, azért ennek a programnak híre ment és most már rendelkezünk olyan tapasztalatokkal, amelyektől még a pályázat benyújtása előtt óva intünk bizonyos szervezeteket, és ez Darány esetében is megtörtént. Ezért van az, hogy ott már az előszerződést megkötötték, sőt most a következő héten kerül sor a teljes körű együttműködési megállapodásra, ahol már ajánlattételt, a pénz értékéről szóló megállapodást fogják megkötöni.”

Zárszó

A program még fut, ezért talán korai véleményt alkotni. Néhány mondatban mégis érdemes összefoglalni az eddigi tanulságokat. A törlesztő részletek nagysága elviselhető, pontosan fizetnek, sőt többször előfordult, hogy egy-egy alkalommal kéthavi részletet adtak postára, s így a törlesztéssel előbbre tartanak, mint amit vállaltak a szerződésben. A tagok reálisan értékelik a helyzetüket, reálisan ítélik meg a program eddigi szakaszát. Röviden: a program sikeresnek mondható. Ebben az egyébként nyomasztó helyzetű, leépült faluban valahogy ez a pár ezer forintokat hozó kis fűnyírós, fűrészelős tevékenység nagyon a helyén van. Bár több lehetőségben bíztak, és sajnálatos, hogy nem nagyon tudják bővíteni a megrendelői kört, így is nagyjából annyi a bevételük, mint amennyit annak idején az üzleti tervükben reméltek. Az ICKK nagyon jól és megbízhatóan csinálja azt, amire vállalkozott: ritkán találkozni ilyen valódi tagsággal rendelkező, ennyire demokratikusan működő cigány civilszervezettel.

Maga a falu menthetetlennek tűnik. Aki tud, elköltözik. Károlyi is már hosszabb ideje Darányba vágyik. Nincsenek olyan fiatalok, akiktől remélhető lenne, hogy átveszik a stafétát és jelentősebb közéleti szerepet tudnak vagy akarnak vállalni. A tanítónő is szívesen költözne a nővére után. Könnyen bekövetkezhet, hogy előbb-utóbb az alsó tagozat is megszűnik, és semmi sem marad a községben.

„... jött az ötlet, hogy a cigányok is, miért ne termelhetnének málnát”

MÁLNATELEPÍTÉS ÖTVÖSKÖNYIBAN

HERCZEG BÉLA
2000. ÁPRILIS–JÚLIUS

A település

Ötvöskónyi Nagyatádtól északra helyezkedik el a 68-as számú Balatonszentgyörgy-Barcs országos főútvonal mentén. Enyhén dombos vidék. A község keleti határában folyik a Rinya patak egyik ága. A település a 68-as úttal párhuzamos, valamint az arra merőleges utcákra épült. Északi részén a Budapest-Gyékényes vasúti fővonal vezet át, nyugati határát a Somogy-szob-Nagyatád vasútvonal érinti. Ötvöskónyi mezőgazdasági jellegű település, a szántó és az erdősített területek mellett több szőlőhegyen is intenzív gazdálkodást folytatnak. A földművelés mellett az állattartás is jellemző a községre.

Ötvös és Kónyi

A dél-somogyi tájon, a Szabási-Rinya egyik patakja mentén telepítették le a 11–12. században a segesdi királyi, majd királynéi birtok ötvösmestereit, innen eredeztethető Ötvös településneve. A falut a király udvarnokai birtokolták, akik földesúri szolgáltatásokra készítették a lassan gyarapodó lakosságot. A birtokot 1332-ben már úgy említik, hogy plébániája van, tehát valószínűleg a segesdi királynéi uradalom egyik fontos települése lehetett. 1395-ben a Batthyányak őse kapta adományul, és néhány évszázadig a család birtoka maradt. Kony nevű helyet mint egyházi birtokot 1477-ben és 1493-ban említenek először az oklevelekben. A 16–17. században az egymással és a törökkel egyaránt harcban álló Zrínyi, Pekry és Báthory családok birtoka volt a két falu. A 16. századból fennmaradtak a törökök adóösszeírásai, ezek először 16, majd 31 háztartást tartottak nyilván a két településen összesen. A török hódoltság alatt a környékbeli falvakhoz hasonlóan Ötvös és Kónyi is elnéptelenedett. Az 1700-as évek elején kezdtek visszaköltözni az elbujdokoltak, azonban a Habsburg fennhatóság alatt történt újratelepítés során a két község különböző utat járt be. Ötvösben nagyobb számú népesség telepedett le, az 1767-es úrbérrendezés során a faluban 31 jobbágygazdaság volt. Ezek a Tallán, a Botyka, a Horváth, később a Grubánovich és a Chernel köznemesi családok uralma alatt éltek. A jobbágyok 264 kataszteri holdon gazdálkodtak, a

határ nagyobbik felét a földesurak uradalmi foglalták el. A parasztság számára fontos kiegészítő megélhetési forrást biztosított az átlagosnál jelentősebb szőlőgazdálkodás, valamint az irtásföldek. Kónyit 1727-ben az ország egyik leggazdagabb főúri családjának egyik sarja, egy Festetich szerezte meg és a határ nagyobbik része egészen 1945-ig a család birtokában maradt. A 18–19. századi népszámlálási adatokból kiderül, hogy Ötvösön mindig többen laktak, mint Kónyiban, még ha az eltérés soha nem is érte el a másfélszeres nagyságot. A református egyházközség megalakulásáról nem maradtak fenn adatok, az azonban biztos, hogy a 16. század végén a két falu már közösen tartotta el a református lelkészt. Mind a két településen túlnyomó többségben voltak a reformátusok. Ez a helyzet azonban lassan megváltozott. Ennek okairól így ír a rendezési terv mellékletében található helytörténeti összefoglaló: *„Az 1848/49. évi forradalom és szabadságharc után véget ért a feudális gazdálkodás korszaka, s a két község megkezdte viszonylagosan önálló életét. Ugyanakkor a határ kétharmadát elfoglaló nemesi eredetű uradalmak erősen korlátozták az amúgy is csak átlagosan 6–7 kh-as birtokkal rendelkező parasztság gazdasági felemelkedését, a polgári-tőkés fejlődésbe való bekapcsolódást. Sajátos módon védekeztek helyzetük romlása ellen a református vallásúak, mégpedig az egykezéssel, annak érdekében, hogy az amúgy sem nagy paraszti birtokok ne aprózódjanak tovább. Ennek viszont az lett a következménye, hogy már a 20. század elején megkezdődött a református egyházközség fogyatkozása.”*

1879-ben megnyílt a református felekezeti népiskola Kónyiban, Ötvösben pedig 1892-ben hozták létre a helyi hívek a római katolikus népiskolát. Mind a két intézményt a községek támogatták, egyrészt gyakori segélyezéssel, másrészt a tanítók állami nyugdíjalapjához való hozzájárulással. A 19. század végén egyre nagyobb szerepet játszott a két falu életében Nagyatád közelsége. A későbbiek során még szorosabb lett a kapcsolat, hiszen Ötvös és Kónyi közigazgatásilag a Nagyatád vidéki körjegyzőséghez tartozott, bár a falvak belső gazdálkodási ügyeikben önállóak voltak. Mindkét község élén előljáróság volt, amelynek a községi bíró, a közgyám, az esküdtek és a közös körjegyző voltak a tagjai. A 20. század elején Kónyiban már volt községháza is. Ekkor a lakosság elsősorban a mezőgazdaságból élt, de volt 10–12 iparosmester, szatócs, vendéglős, molnár is. 1911–12-ben megalakult az Ötvös-Kónyi Önszegélyező Egylet. Mind a két faluban működtek a hegyközségek, hiszen egyre jelentősebb lett a szőlő- és gyümölcsstermesztés. Az első világháború visszavetette a fejlődésben a két települést, nem utolsósorban azért, mert a Délvidék elcsatolása miatt Nagyatád és környékének gazdasági fejlődése jelentősen lelassult.

Ötvöskónyi

Ötvös és Kónyi sokáig önálló volt, ám az évszázadok során egyre közelebb kerültek egymáshoz. Az 1925-ben kiadott, az egybeépült kisközségek egyesítéséről szóló rendelet éppen ezért érintette ezt a két települést is. A következő évben meg is született a döntés a két község Ötvöskónyi néven való egyesítéséről. A belügyminiszter által kihirdetett rendelkezést köve-

tően, 1928 decemberében megalakult az első képviselőtestület húsz taggal. A nagyközség 1940-ig a Nagyatád vidéki körjegyzőséghez tartozott, majd ezután Nagyatád nagyközség jegyzőségéhez, azonban ezalatt is megtartotta községi önállóságát. A település lakosainak száma 1930-ban 1291 fő volt, majd egészen 1960-ig, ha kismértékben is, de növekedett. Szintén 1930-ból származó adat, hogy Ötvöskónyi határának nagysága 4794 kataszteri hold volt, ebből 62 százalék szántóföld és kert, 16,5 százalék erdő, 14 százalék rét és legelő, 3 százalék szőlőbirtok. Az egyesített határban lévő földeknek valamivel több, mint a felét a Fesetics, a Grubanovich, a Chernel és a Novák családok birtokolták. A négy nagygazdaság – Szarkástó, Szentkereszt, Petenye, Kónyi-pusztá – korszerű, árutermelésre berendezkedett növénytermesztést és állattenyésztést folytatott. Ötvöskónyi parasztságának nagyobb része néhány holdas birtokán saját szükségletre és a heti-havi piaci és vásári eladásra termelt. A módosabb parasztgazdák, de már a 10–15 holddal rendelkezők is igyekeztek lépést tartani az agrárgazdaság fejlődésével, megjelentek a belterjes gazdálkodás első formái. Ezt bizonyítja, hogy 1931-ben megalakult a Tejszövetkezet. A Botika és Társai és a Takács és Társai nevű társulások közösen tartottak fenn cséplőgépet s elégitették ki a parasztgazdák igényeit. A szőlő- és gyümölcsstermesztésnek már régóta voltak a településen hagyományai, mégis nagy lökést adott az ágazat fejlődésének, hogy Matán István 1939-ben megalapította lekvárfőző műhelyét, a későbbi Nagyatádi Konzervgyár jogelődjét. *„Az 1920-as években újraéledt a falu közösségi, kulturális élete, amelyhez hozzájárult az is, hogy a korabeli kulturális kormányzat jelentős mértékben támogatta a falvak ilyen törekvéseit. A református iskola és tanítója Süvegh Zoltán volt az egyik erjesztője a helyi közéletnek, aki újjáélesztette az Olvasókört és a Dalosegyletet. Büki Zsigmond, majd Csóka Gyula református lelkészek vezették a Keresztény Ifjúsági Egyletet. A katolikus, szintén már 6 osztályos elemi iskola tanítója, Herbán Ferenc évtizedeken keresztül nevelte a falu katolikus ifjúságát, irányította és élte a Levente Egyesületet. A katolikus felnőtt lakosok egyleti életének szervezése nehezebb lehetett, mert nem volt saját anyaegyházuk és papjuk.”* – olvasható a rendezési terv mellékletében. Az egyesülést követően a pártpolitika is megjelent a faluban: a Nagyatádi Szabó István vezette Kisgazdapárt befolyása erős volt e vidéken. A gazdatársadalom, a birtokos parasztság érdekeinek védelmében szervezte meg a Független Kisgazdapárt a Magyar Parasztszövetséget, amelynek Ötvöskónyiban is megalakult a helyi csoportja. Amár említett Grubánovich család, a tagjai voltak az ötvöskónyi kisgazdák vezetői. A második világháború végén Ötvöskónyi több hónapig frontközség volt, a harcok során 38 helybéli lakos halt hősi halált. Az 1945. évi földreform során száznegyvenen kaptak földet, ezzel jelentősen csökkent a cselédek és napszámosok száma. Mindez nem jelentette

azt, hogy senki sem maradt föld nélkül, hiszen a határ jelentős része állami gazdaságok tulajdonába került, ezzel is csökkentve a kiosztható területek nagyságát. A községben az addigi egyedüli politikai erő, a Független Kisgazdapárt 1946-ban vetélytársat kapott a Kommunista Pártban, amely az országos politikai erőviszonyok átrendeződésének megfelelően egyre jelentősebb szerepet játszott a falu életében. A községi képviselőtestület, a nemzeti bizottság, a termelési-, földigénylő-földosztó bizottság fokozatos eljelentéktelenülését követően 1950 októberében itt is megalakult a községi tanács. 1949-ben a település határában található Szarkástó-pusztán megalakult a Vörös Csillag tévészcsé, majd néhány hónapra rá a községben az Alkotmány téesz. A Nagy Imre kormány 1953–54-es intézkedéseit követően sokan kiléptek a két szövetkezetből, bízva abban, hogy az egyéni gazdálkodás hosszútávon lehetséges lesz. Az ötvenes években az akkori gyakorlatnak megfelelően már egyetlen, a fordulat éve előtt alakított egyesület és szervezet sem működött. A Grubánovichok egykori kastélyában 1955-ben kultúrothont alakítottak ki, itt mutatták be a helyi műkedvelők színielőadásait, itt került sor a filmvetítésekre és a szórakoztató rendezvényekre. Ugyanebben az évben egy másik kastély, a Novák családé is funkciót váltott: TBC betegothont hoztak létre a falai között. 1956-ban Ötvöskónyiban is megalakult a Nemzeti Bizottság, elnökévé Merész Istvánt választották. *„1957 az egyik fontos mérőföldkő a falu történetében, mert ekkor történt meg a villamosítás középületekben és az utcákon, majd később a magánházakban is. Ugyanettől az időtől a község vezetősége törekedett arra, hogy a község minden utcájában kiépüljön a köves járda. Ennek a célnak a megvalósítása elhúzódott az 1960-as évek végéig. Új lendületet nyerhetett és nyert a község fejlődése akkor, amikor az 1970-es évek elején átadták a korszerű Barcs-balatoni országutat.”* – olvasható a rendezési terv mellékletében.

1960-tól 1974-ig a két korábbi szövetkezet egyesítésével létrehozott Aranykalász téesz gazdálkodott a falu határában. A szőlőtermesztés visszaszorult, azonban amikor lehetőség nyílt rá, a háztáji gazdálkodás általánossá vált. A termelőszövetkezetekre is kiterjesztett központosítási kampány az Aranykalászt is elérte: 1974-ben egyesítették a segesdi téesz-szel. Ez a körülmény a község önálló fejlődését visszavetette. Ebben az időszakban súlyos gondot jelentett az általános iskolai oktatás feltételeinek megteremtése. Az iskolában 3 tanteremben folyt az oktatás, azonban az állandó létszámnövekedés miatt – volt olyan év, amikor 160 tanulót kellett oktatni – magánházaknál is kellett két tantermet bérelni. Születtek tervek a helyzet megnyugtató megoldására, de ezeket önerőből nem lehetett megvalósítani, járási, megyei vagy országos szintről pedig semmiféle segítséget nem kaptak. Ehelyett a felettes szervek az országos centralizálási tendenciának megfelelően 1980-ban Nagyatádra helyezték át a felső tagozatos oktatást. A döntést a helybeliek nagy veszteségként, súlyos sérelemként élték meg. A település önállóságának a felszámolása 1984-ben vált teljessé: Ötvöskónyit a városi rangú Nagyatádkhoz csatolták. Az 1998-ban összeállított krónika a közigazgatási beolvasztást és következményeit a következőképpen kommentálja: *„Ez a sokat vitatott döntés elvileg a modernizálás lehetőségei is magában hordozhatta volna, azonban a távolság, a szervesebb kapcsolódás*

hiánya, a fogyatkozó helyiek gyengülő érdekérvényesítő képessége miatt ez az időszak sem hozott gyors fejlődést Ötvöskönyi történetében. A sok-sok évszázada lakott település valószínűleg önmaga múltjához tért vissza, amikor a rendszerváltozás nyújtotta lehetőséget kiaknázva visszaszerezte közigazgatási önállóságát.” Ez a döntés 1994-ben született meg, hivatalosan az önállóságról a 153/1994. (IX. 28.) számú Köztársasági Elnöki határozat rendelkezett.

Újra önállóan

Az önállóság első eredményeként megnyitotta kapuit a Polgármesteri Hivatal, így ügyeik intézése érdekében a helyi lakosoknak már nem kellett Nagyatádra járniuk. A település vezetése nagy lendülettel látott neki a munkának, noha a második ciklusát töltő kisgazda polgármester, Mikola Árpád ma is meglehetősen pesszimistán ítéli meg a lehetőségeket: „1995-től gyors léptekkel próbáltuk különböző területeken utolérni magunkat, de ez csak talán ötven év múlva fog sikerülni. Tény azonban, hogy egy csomó intézkedés megszületett, ami eddig nem születetett meg” Ezek közé tartozik a szemétszállítási problémák megoldása. Megszüntették azt az áldatlan állapotot, hogy Nagyatád szemetének egy részét is náluk rakták le, felszámolták az illegális személerakókat és egy vállalkozóval szerződést kötöttek a kommunális hulladék elszállításáról. 1996-ban bevezették a gázt, s míg az önállóvá válás idején 4 telefon volt a faluban, ma már minden második házban van. Megoldást találtak az óvoda problémájára is, amely 1998-ig kényszerűségből két parasztházban működött. A sikeres pályázatoknak köszönhetően új, minden igényt kielégítő óvodát építettek. Az építési költségekhez hozzájárult a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal és a Településfejlesztési Tanács is. Ötvöskönyi óvodájába az elmúlt években 48–50 gyereket írtak be. Elkészült a napköziotthonos konyha is. Az általános iskolában továbbra is csak alsó tagozatos képzés folyik, a 60 gyerekkel 5 pedagógus foglalkozik. Könyvtárunk van, tornatermük viszont nincs. A polgármester szerint az önkormányzat költségvetésének neuralgikus pontja az iskola, mert a fenntartása túlságosan sokba kerül. Ha az alsósok is bejárnának Nagyatádra tanulni, akkor 6–8 millió forinttal több jutna fejlesztésre. A jelenlegi területfejlesztési pályázatokon az önrész nagyságának függvényében lehet támogatásokhoz jutni. Mivel az iskola „kiveszi a pénzt a zsebünk-ből”, a saját költségvetésből alig 1 millió jut beruházásra, s ennek legfeljebb a dupláját lehet pályázatok révén megszerezni. Mikola egy lakossági fórumon sem mulasztja el ecsetelni, hogy mennyi pénzt visz el az iskola, de erőltetni nem meri a dolgot, mert tudja, hogy politikai öngyilkosság lenne keményebben csatázni az oktatási intézmény megszüntetéséért.

A településen 277 lakás volt 1997-ben, azóta csak néhány új épült. Valamennyi lakás be van kötve a közüüzemi vízvezeték-hálózatba. Három vendéglátóipari üzlet található a faluban, két kocsmá és egy cukrászda. Ez utóbbi a málnaprogramban is érintett Szabad Józsefnek, a falu egyik legjelentősebb gyümölcsfeldvásárlójának az üzlete.

Jelenleg az állandó népesség száma közel ezer fő, amelynek valamivel több mint fele a 18–59 év közötti korosztályba tartozik. A cigányok aránya kb. 35 százalék. A munkanélküliek aránya 20 és 30 százalék között van, a polgármester úgy tudja, hogy ebből a nem cigányok vannak többen, azonban a cigányok a lakosságon belüli arányukat meghaladóan munkanélküliek. Az önkormányzat 10 közhasznú munkást és 8 közmunkást foglalkoztat 2000-ben.

A cigány lakosság Ötvöskónyiban

A településen 350–380 beás cigány él, ez kb. 35 százaléka a lakosságnak. A hetvenes évek közepéig egy tömbben éltek, a faluszéli Vasvári utcában, sárkunyhókban. Ebben az időszakban kezdődött meg az a folyamat, hogy egyrészt önerőből, másrészt állami és tanácsai segítséggel a Kónyi út végén vályog- és téglalapületeket vásároltak. Eladó ház volt bőven, hiszen ekkoriban egyre nagyobb méreteket öltött az elvándorlás. Tulajdonképpen az történt, hogy kialakult egy, a Vasvári utcainál komfortosabb cigánytelep a Pápa és a Dobó Katica utcában és környékén. Az ideköltözők gyerekeinél azonban megfigyelhető, hogy az elmúlt évtizedben egyre inkább a parasztok lakta utcákban vásároltak, illetve építettek házat. Ennek ellenére a helyi cigány lakosságnak legalább a kétharmada a mai napig a falu közép-pontjába futó, 2–3 kilométer hosszú Kónyi út végén, illetve a Pápa és a Dobó Katica utcában lakik. Közülük 10–12 család telepi körülmények között él. Nemcsak lakóhelyi elkülönülés van a faluban. A két kocsmá közül az egyikben a cigányok nemkívánatos vendégnek számítanak. A különös csak az, hogy míg máshol többnyire a település leplettantabb, a cigányok lakta faluvégi utcához közel fekvő italboltja a „cigány kocsmá”, addig Ötvöskónyiban kicsit fordított a helyzet. A szakadt, kőpadlós, olajkályhás kocsmá, amely a Kónyi útnak a falu középpontjához közelebbi végén található, a nem cigány lakosság szórakozóhelye, ahova csak néhány roma térhet be úgy, hogy nem nézik ki. (Közéjük tartozik Somogyiné, a kisebbségi önkormányzat vezetője.) A Fő úton, a központhoz szintén közel található kulturált, igényesen berendezett kiskocsmát – amely semmivel sem drágább, mint a másik – viszont vegyesen látogatják romák és nem romák. Itt a cigányok jól megférnek a többi vendéggel. Az, hogy így alakult, valószínűleg a tulajdonosok hozzáállásán múlhatott.

Gyakori a vegyes házasság. A hetvenes évekre tehető, hogy a helyi cigány lakosság döntő többsége munkavállaló lett, elsősorban a helyi térszben, de sokan jártak Nagyatádra és Kaposvárra is dolgozni. A rendszerváltás követően tömegével szűntek meg a munkahelyek. 1990-ben még 185 ötvöskónyi lakos dolgozott Nagyatádon, de a túlnyomó többségük rövid időn belül elvesztette munkahelyét. A cigányok között sok a rokkantnyugdíjas, és mind a

közhasznú munkások (10 fő), mind a közmunkások (8 fő) többsége cigány. A tartós munkanélküliség miatt megfigyelhető az apátia. Bogdán József szerint nem egy esetben fordult elő, hogy segélyekből és járadékokból élő család férfi tagjai nem voltak hajlandók elvállalni a közmunkát, pedig 32 ezer forintos fizetés járt volna érte, ami a jövedelem pótló támogatásnak több mint két és félszerese. A polgármester úgy látja, hogy a cigányok helyzetén munkahelyteremtéssel lehetne változtatni, erre azonban semmi esély sincs. Kítörési pont lehetne szerinte a mezőgazdaság fejlesztése, de annak ellenére, hogy kiszagda, az a véleménye, hogy nagyon rossz irányba mennek a dolgok ezen a területen. Kertész-mérnök-ként aggódva figyeli a mezőgazdaság tönkretételét. Munkalehetőség hiányában a cigányokkal kapcsolatos helyi politika két területre koncentrál. Egyrészt szorgalmazza, hogy már 3 éves kortól járjanak óvodába a gyerekek, másrészt a lakásviszonyokat próbálják javítani. 2000 nyarán „szocipolos lakásépítési program” indul a faluban, májusban már komoly tárgyalások voltak egy vállalkozóval, aki – állítása szerint – a rendelkezésre álló pénzből fel tudja építeni a lakásokat és a 35 százalékos önrészt is hajlandó megelőlegezni. A polgármester véleménye a helybeli cigányokról: *„Az, hogy igénytelenek, az egy dolog. Ahhoz még kell három-négy generáció vagy öt, hogy ez változzon.”*

Cigány szervezetek

A település közigazgatásilag még Nagyatádkhoz tartozott, amikor ott 1994 elején Ignác Jánosné vezetésével megalakult az első cigány szervezet, ahová Ötvöskönyiből is többen beléptek. Amikor biztossá vált, hogy a két település különvállik, természetesnek tűnt, hogy az Ötvöskönyiben lakó tagok önálló szervezetet hozzanak létre. Még 1994-ben be is jegyezték az Ötvöskönyi Cigány Szervezetet (ÖCSZ), s a tagság Somogyi Sándornét választotta elnöknek.

Somogyiné 1969-ben a házassága révén került a Siófok melletti Tőrekről Ötvöskönyiba. Tőrekről a Balatonúj helyi Állami Gazdaságba járt dolgozni, ideköltözése után először a helyi tévesz-ben helyezkedett el, majd 12 éven át a nagyatádi fonalgyárban dolgozott. Négy saját és két állami gondozott gyermeket nevelt fel. 1994-ben nemcsak az Ötvöskönyi Cigány Szervezet elnökének, hanem az ugyancsak akkor alakuló helyi kisebbségi önkormányzat tagjának is megválasztották. Erről a tisztségéről azonban Óvári Pál képviselőtársával együtt 1996 elején lemondott. Még ebben az évben megalapította a Somogyi Roma Nők Szervezetét, amelynek a mai napig ő az elnöke. 1998-ban újra indult a kisebbségi önkormányzati választáson, ahol a legtöbb szavazatot kapta, így ő lett a kisebbségi önkormányzat elnöke.

Igaz, a korábbi elnök, Bogdán József ezúttal csak a települési önkormányzati képviselői helyért szállt ringbe – sikerrel.

Az ÖCSZ rendszeresen szervez ruhaosztást, s a gyerekeknek nyári táborokat. Három évvel ezelőtt a MCKA-nál nyertek pénzt sertéstartásra, az egyik tagtól azonban a mai napig nem sikerült behajtani a visszatérítendő támogatás ráeső részét. Az Autonómia Alapítvány „Saját Konyhakert 1998” pályázatán 432 000 forint támogatást nyertek, amelynek háromnegyede adomány, egynegyede visszatérítendő kamatmentes kölcsön volt. Az elszámoláskor több gond is felmerült: kétes a számlák eredetisége, sőt arra is akadt példa, hogy egy nullával „megtoldották” a bizonylaton szereplő összeget. Az alapítvány munkatársa személyesen nézett utána a dolgoknak, de valamilyen, többé-kevésbé elfogadható magyarázat minden hiányosságra akadt. Hamar kiderült, hogy az elnök személye megosztja a tagságot, ezért többen kiléptek és új szervezetet hoztak létre. A szakítás azon a gyűlésen következett be, amelyet éppen a konfliktusok feloldása érdekében hívtak össze. Erre az Ötvöskónyi Cigány Szervezet tagjain kívül meghívták a megye néhány tekintélyes cigány politikusát is: Kompák Györgyöt, a nagyatádi szervezet vezetőjét, egyben a Somogy Megyei Cigány Szövetség elnökét, Szegedi Tibort, a barcsi szervezet azóta elhunyt vezetőjét, valamint a belegdi cigány szervezet elnökét. Rendkívül indulatos vita bontakozott ki: Somogyiné nem fogadta el az ellene felhozott vádakát, Szegedi Tibor kiállt mellette, míg a másik két vendég nem akart állást foglalni. A gyűlés általános ordítózásba fulladt, s ebben – Majzik Jánosné, az egyik vezetőségi tag állítása szerint – Somogyiné vitte a vezérszerepet. Így került sor végül a szakadásra. A távozók azt sérelmezték, hogy a döntések meghozatalában nem vehettek részt, s a beadott pályázatokról sem rendelkeztek információval. Konfliktust okozott továbbá az is, hogy az elnök önkényesen döntötte el, hogy az egyes programokban ki vehet részt, és ki nem. Bogdán József minderről a következőképpen nyilatkozott: *„Ki akarta válogatni a kicsit kiemelkedettebb cigány családokat, hogy ne kelljen szégyent vallania az úgymond kicsit alsóbb rétegű családokkal, mert hogy nem tudnak viselkedni, kulturálatlanok, meg minden. Én ezzel nem értettem egyet, ez nem helyénvaló, mert ha ilyen lehetőség adódik, akkor egyformán részesítsük a lehetőséget minden családnak.”*

Az új szervezetet, a Kónyi Regionális Érdekvédelmi Cigány Szervezetet (KRÉCSZ) 1995-ben jegyezte be a cégbíróság. A 70 fős tagság Mátrai Józsefet választotta elnöknek. Őt néhány hónap múlva a tagság kérésére Bogdán József váltotta fel. Az addigi elnök különösebb ellenállás nélkül tudomásul vette a tagság akaratát. A helyzet érdekessége, hogy Bogdán addig nem is volt tagja a szervezetnek, s csak akkor lépett be, amikor a tagság jelezte, hogy szívesen megválasztanák elnöknek a túlságosan fiatalnak tartott Mátrai helyett.

Bogdán József a csurgói szakmunkásképzőben kitanulta a szobafestő-mázoló szakmát. 1976-ban, 18 évesen a házassága révén került Ötvöskónyiba. Akkor a kaposvári Mezőgéphez ment dolgozni, de a nehézkes közlekedés miatt hamar otthagya, és inkább beállt a térszbe karbantartónak. 1984-ben kezdett építkezni a falu központjában vásárolt telken. 1988

és 1992 között a nagyatádi erdészetnél dolgozott, majd munkanélküli lett. Egészségügyi problémái miatt az elmúlt évben kezdeményezte a leszázalékolását, az eljárás még folyik. Három gyermeke van, valamennyi leérettségizett.

A falu önállóvá válása után mind a települési-, mind a kisebbségi önkormányzat képviselőjének megválasztották. A kisebbségi önkormányzatnak ő lett az elnöke, de a testület nem sokáig működött: két képviselőtársa együttműködési problémák miatt lemondott, a listán utánuk következők nem vállalták a feladatot, így a testület megszűnt.

Abban, hogy az új helyi szervezet, a KRÉCSZ tagsága megkereste őt és felkérte, hogy vállalja az elnökséget, nyilvánvalóan szerepet játszott egy sikertelen pályázat is, amelyet Mátrai a vezetőségi tagok tudta nélkül adott be az Autonomia Alapítványhoz 1995 decemberében. A tervezett program málnatövek telepítését, illetve a földek bekerítését tűzte ki célul. A pályázatban jelzett igény 1 595 470 forint volt. A málnatelepítéssel az volt a céljuk, hogy munkahelyet teremtsenek és jövedelmet biztosítsanak a helyi, túlnyomórészt munkanélküli cigány lakosság számára. 1996 februárjában az alapítvány munkatársa felkereste a pályázat szerzőjét és azokat az embereket, akik a tervezett programban részt kívántak venni. A résztvevőkkel folytatott beszélgetés során világosabbá vált az elképzelés, amelyet a benyújtott pályázat igencsak zavarosan adott vissza. Kiderült: 6 család a saját telkéből 200–200 négyzetöglöt kihasítva kezdené meg a málnatermesztést, majd ősztől, a következő ciklusban 5–6 családdal bővítenék a résztvevők körét. Addig a tagság dolgozna a málnásban, azonban nem napszámért, hanem részesedésért. A monitor jól látta a problémát: *„Itt az első homályos pont: minthogy a telepített málnatövek igazán csak 3 év elteltével fordulnak termőre, így számottevő bevételről is csak akkortól beszélhetünk.”* A pályázattal más gond is volt. A mellékelt költségvetés „kiszámlázással” készült, hiszen a közösen elkészített kalkulációból kiderült, hogy a megvalósítani kívánt program 510 ezer forinttal kevesebb összegből is kigazdálkodható. Maga az alapötlet, a málnatermesztés, jónak tűnt, hiszen Ötvöskőnyi a környék egyik málnafelvásárlási központja, s a gyümölcstermesztésnek régi hagyományai vannak a faluban. *„Itt a faluban a cigányok nem nagyon foglalkoztak a málna termelésével. Ugyanakkor látva azt, hogy évről-évre, akik ezt termelik, foglalkoznak vele, egy kis jövedelmet biztosít nekik. Különböző mértékben, a terület nagyságától függően. És akkor jött az ötlet, hogy a cigányok is, miért ne termelhetnének málnát? Van saját kertjük, a lehetőség megvolna és ezért kértünk támogatást.”* – mondta később, a második pályázat kapcsán Bogdán József.

A KRÉCSZ az elmúlt öt évben igen aktív volt, sok programot tudtak megvalósítani sikeres pályázataik-

nak köszönhetően. Az indulás évében a málnatelepítés mellett a Népjóléti Minisztériumtól nyertek ötvenezer forintot működési költségekre, 1997-ben a Magyarországi Cigányokért Közalapítványtól kaptak megélhetést segítő programra 300 000 forintot, ezt burgonyatermeléshez használták fel: húsz családnak száz négyszögölnyi vetésterületen tudtak vetőburgonyát és növényvédőszeret biztosítani. A megítélt összeg harminc százaléka kamatmentes visszatérítendő támogatás volt, amelyet a szerződésben vállalt határidőig visszafizettek. Még ebben az évben ötnapos hagyományőrző és ismeretbővítő tábort szerveztek 16 gyermek számára egy közeli erdei iskolában, amelyet a következő évben sikerült megismételni. A táborozáshoz a Magyarországi Nemzeti és Etnikai Közalapítvány 84 500 forinttal, a Művészeti és Szabadművelődési Alapítvány 35 000 forinttal, a Gyermek és Ifjúsági Alapprogram 30 000 forinttal járult hozzá. Szintén 1997-ben a Soros Alapítványhoz nyújtottak be óvodai és iskolai készségfejlesztő eszközök beszerzésére pályázatot, s 80 000 forintot meg is ítéltek nekik. 1998-ban a tucatnyi telepszerű körülmények között élő család számára nyertek 200 000 forintot, amelyből kátránypapírral bevont, faanyagból készült árnyékszékekkel látták el őket. Az építési munkákban egy fő az érintett családokból is részt vett. 1999-ben az Autonómia Alapítvány 333 780 forint támogatást nyújtott a „Saját Konyhakert 99” pályázati programhoz, amelyből 250 335 forint volt az adomány. A pénz segítségével 21 család kapott lehetőséget burgonya és zöldségfélék termesztésére. A KRÉCSZ a középiskolába járó gyerekeknek évről-évre segít elkészíteni az ösztöndíjpályázatukat, az elmúlt években 2–3 tanuló meg is kapta a támogatást. A szervezet a legrászorultabbaknak ruha- és cipő adománykiosztást is szervez rendszeresen, kihasználva a pécsi Kolping Egyesülettel és a Máltai Szeretetszolgálattal kialakult jó kapcsolatot. Idén az Autonómia Alapítvány „Konyhakert 2000” programjában vesz részt 13 család, a pályázaton elnyert adomány összege 527 515 forint volt.

A program

A málnatelepítés

A szervezet vezetősége – már Bogdán József elnök vezetésével – újragondolta a projektet és másfél hónappal az első monitori látogatás után megküldték módosított pályázatukat az Autonómia Alapítványhoz. Az elnök így emlékszik erre az időszakra: *„Amikor én átvettem a szervezet vezetését, felmerült a kérdés, hogy újból adjuk be a pályázatot a málnatermelésre, de ekkor már okulva az első pályázatból, hogy mik azok a kritériumok, mik azok a dolgok, amik miatt el lett utasítva, dolgozzuk ki részleteiben, bővebben, hogy ez legyen elfogadható és akkor így gyűltünk össze újból elkészíteni. Hát természetesen itt figyelembe vettük, hogy lényegesen kevesebb legyen a költség, az igényelt támogatás, ezáltal a résztvevők számát is csökkenteni kellett. (...) A másik szempont az volt, hogy ez ne egy bukott program legyen, tehát sikeres legyen, ehhez az kellett, hogy olyan családok vegyenek részt a programban, akikre lehet számítani és lehet tudni, hogy valóban végig fogják csinálni.”* Az elképzelé-

sek tehát módosultak, az új pályázat szerint 11 szervezeti tag 1200 négyszögölön kíván málnát telepíteni. Már nincs szó a tagság részesedéssel honorált – és a gyakorlatban, véleményem szerint kivitelezhetetlen – munkájáról. A KRÉCSZ 610 802 forint támogatást kér az alapítványtól, és költségvetése megalapozottságát bizonyítandó dokumentumokat is csatol az anyaghoz. Ezek a következők: 1. Szabad József málnafelvásárló, kereskedő által készített költségvetés a málnatelepítéshez. 2. Szabad József és a KRÉCSZ között kötött előszerződés a málna átvételére. 3. A TÜZÉP árajánlata beton kerítésoszlopokra és horganyzott huzalra. 4. Az Agrokémia Egyesülés árajánlata növényvédőszerre és műtrágyára.

Az alapítvány kuratóriuma 24. ülésén 330 ezer forint kamatmentes kölcsönt és 280 ezer forint adományt ítelt meg a KRÉCSZ-nek málnatelepítésre. 1996. június 12-én postázta az alapítvány a Támogatási szerződést, amelynek aláírása és visszaküldése feltétele a pénz folyósításának. Válasz három hét elteltével sem érkezett, ezért ismét felkereste őket az alapítvány monitora. Kiderült, a késedelem hátterében az állt, hogy a szervezet vezetősége a szerződés aláírása előtt a leendő partnerekkel és a programban résztvevő tagokkal minden egyes kérdésben véglegesen meg kívánt egyezni. Tiszta helyzetet akartak teremteni, hogy kötelezettségeiket vállalni tudják. Ennek érdekében június 30-án gyűlést tartottak, amelyen minden részletkérdést sikerült tisztázni a tagokkal. *„A gyűlésen mindenki kötelezettséget vállalt a hitel visszafizetésére, méghozzá oly módon, hogy a felvásárlóval kötött szerződés alapján, a szezon leadási napjain a kifizetésből, részarányosan, szállításonként, megfelelő százalékban visszatartja, mindaddig, amíg az egy szezonban a családra eső törlesztőrészt az összeg ki nem adja.”* – tudta meg a megállapodás tartalmát a monitor.

A telepítést szeptember-október hónapokra tervezik, nemcsak azért, mert akkor az optimális, hanem mert a földek 80 százalékát már zöldséggel beművelték. A KRÉCSZ jelezte a monitornak a költségvetésben szereplő összegek átcsoportosítását, mivel a szállítás költségei nagyobbak lesznek, mint tervezték. Egy kis zavar a szerződéssel kapcsolatban: a monitori látogatás ellenére az aláírt szerződés visszaküldése még mindig késett, hiszen július 22-én csak egy jelenléti ív, amelyen a 11 család megerősítette, hogy a szerződésben foglaltakat megismerte és az abban rögzítettekkel egyetért, és a pénz felhasználásának ütemterve érkezett meg az alapítványhoz. Az újabb sürgető levél hatására azután augusztus 15-én végre befutott az aláírt Támogatási szerződés, így 21-én az alapítvány átutalhatta a 410 ezer forintos első részletet (ebből adomány 190 ezer forint, visszatérítendő 220 ezer forint).

Megkezdődik a munka

Szeptember 19-én megérkezett a szervezettől az elszámolási összesítő, számlákkal igazolva, hogy 400 340 forintot a programban megjelöltek szerint felhasználtak. Az alapítvány még ezen a napon átutalta a szervezet számlájára a fennmaradó 200 ezer forintot. A hónap végén az alapítvány munkatársa a helyszínen győződött meg arról, hogy a munka jól halad. A kilenc 100 négyszögöles és a két 150 négyszögöles „málnaföld” talajelőkészítése megtörtént. Megvásárolták a két nagyobb területhez a 60–60, a kilenc kisebbhez pedig a 40–40 betonoszlopot is a támrendszer kialakítása érdekében. A dróthuzallal elszámolták magukat, az erre a célra betervezett összegből kevesebbet tudtak vásárolni, mint amennyire szükség lett volna, de ígéretet tettek arra, hogy a következő évben önerőből pótolják. Az, hogy csak az alsó két sor huzalt tudták kihúzni, az első évben nem jelentett problémát, hiszen a friss telepítésű tő egyébként sem nő meg egy szezont alatt annyira, hogy elérje a kb. másfél méter magasságban kihúzandó harmadik szál drót magasságát. (Három és fél évvel később, ottjártamkor elég vegyes a kép: a porták felénél vásároltak drótot és kihúzták a harmadik-negyedik sort is, a másik felénél a kevésbé tartós, de akár ingyen is beszerezhető bálamadzaggal oldották meg a problémát).

Novemberben a szervezet meghívta a málnatő-telepítésre az alapítvány munkatársát, aki azt tapasztalta, hogy az oszlopozás minden telken megtörtént, s a szervezet tagjai egymást segítve telepítették a töveket. A 11 portából hatban a látogatás napjának végére befejeződött a telepítés, kettőben csak félig-meddig. Ez a két résztvevő nem csinált még semmit, de ígérték, hamarosan megcsinálják. Az elnöktől egy hét haladékat kaptak. A nyugdíjas és beteg Majzik Jánosénak egy későbbi időpontban a szervezet segített telepíteni, mivel erre a tulajdonos egyedül képtelen lett volna. A telepítéssel nem volt sok gond, hiszen a szervezet tagjai segítettek egymásnak, azok, akik már a pályázatot megelőzően is foglalkoztak málnatermesztéssel, a munka során átadták a többieknek a tapasztalataikat. Komolyabb problémát jelentett a talaj megművelése, a föld feltöretése, mert alig van erőgép a faluban. Az ősz végére valamennyi, a programban résztvevő család kertjében álltak a betonoszlopok, egy porta kivételével legalább két sor huzal mindenütt ki volt húzva és a málnatövek telepítése is befejeződött.

Nyilatkozatháború

A faluban működő két cigány szervezet között – vagy még inkább: vezetőik között – addig sem volt felhőtlen a viszony, de 1997-re még jobban elmérgesedett. Ebben valószínűleg közrejátszott a kisebbségi önkormányzat feloszlata is. Az adok-kapok felkeltette a sajtó érdeklődését is, rövid időn belül három újságcikk (Somogyi Krónika május 1., június 5.; Somogyi Hírlap június 26.) is foglalkozott a két szervezet közötti ellentétekkel.

A Somogyi Krónikában Vass Kata interjúja nyitotta a sort. A *Kisebb-e a kisebbség?* című írásban egyedül Bogdán Józsefet szólaltatta meg az újságíró, aki afelől is érdeklődött, hogy miképpen lett két cigány szervezet a faluban. Bogdán erre így felelt: „Az akkori szervezet vezetője teljesen más érdekeket tartott szem előtt, mint én. Az általam róla alkotott véleményt tanúsítja azt, hogy ő nem teljes egészében képviselte ezeknek az embereknek az érdekeit. Úgy tapasztaltam, hogy becsapta az embereket anyagilag is. Az ügyeket nem igazságosan intézte. Ekkor a tagok kiléptek ebből a szervezetből, és ennek indíttatására szerveződött egy másik csoport. 1995. április 2-án alakult meg az Ötvöskónyi Regionális Érdekvédelmi Cigányszervezet. Mi az érdekeiket nézzük, elsősorban szociális juttatásokat adunk.”

Az Ötvöskónyi Cigány Szervezet vezetője, Somogyi Sándorné nem hagyta annyiban a dolgot, felkereste az újságírót, hogy neki is adjon lehetőséget, hadd mondja el ő is a véleményét a településen kialakult helyzetről. Míg az első cikkben Bogdán elsősorban szervezete eredményeiről beszélt és csak a fentebb idézett néhány mondatban említette Somogyinét, az „elleninterjú” (*Cigányháború Ötvöskónyiban*) túlnyomórésze azzal foglalkozott, hogy Bogdán József milyen nagy zsarnok és együttműködésre képtelen személy. Somogyiné így látta ketőjük konfliktusának okát: „Így alakult meg 1994-ben a szervezetiünk. Bogdán Józsefet – aki jelenleg a másik szervezet vezetője – beválasztottuk a vezetőségbe. Akkor azt sérelmezte, hogy nem ő lett az elnök. Sajnálta, hogy engem választottak. (...) Időközben megalakult a kisebbségi önkormányzat. Hármán kerültünk be: Bogdán úr, Óvári Pál és én. Bogdán lett az elnök, Óvári az alelnök. Ők komák és sógorok. Nagyon sok konfliktusunk volt. Mellette számos támogatást kaptunk. (...) Ennek nagyon örülök, és bízom abban, hogy ezekből a pénzekből segítségére lehetek a cigányságnak, nem pedig ellopom, ahogy Bogdán állítja. (...) A gyerekeket egy hétre nyaralni vittük, amire háromszázezer forintot nyertünk a Soros Alapítványtól. Huszonöt gyereket vittünk, Bogdán úr pedig sokkalta a háromszázezeret. Ezért engem utána el akart számoltatni. Nem voltam hajlandó számot adni neki, ezért jelentett az ügyességen. (...) Bogdán mindig azt bántja, aki dolgozik, aki csinál valamit. Ez egy rossz tulajdonsága. Nem simulékony. Én nem csaltam, nem loptam. (...) Bogdán megosztotta a cigányokat. Miután engem nem tudott leváltani, megalakította a másik szervezetet Mátrai vezetésével. Később őt is leváltotta, hogy maga lehessen az elnök. Erre ment ki a játék. Most ő az elnök, de a piszkálódást a mai napig sem hagyta abba. A saját rokonságát tartotta arra érdemesnek, hogy segítse őket. (...) Sokszor annyira elharapóztak a konfliktusok köztünk, hogy a polgármester és az előző jegyző próbálták helyére tenni a dolgokat. A Jóska hajthatatlan maradt, az igazság – szerinte

– mindig az övé volt. Ekkor éreztem azt, hogy nem tudok vele tovább dolgozni. Így nem lehet a cigányokért tenni. Nem szabad az egyik oldalt kiemelni, mert ők, Bogdán meg a rokonai, a másik »csapatot« megpróbálták mindenből kizárni.”

A két cikk ismerteti, hogy a két szervezetvezető milyen programokat valósított meg, mik a terveik és miért nem tudnak egymással kijönni. Mindezek mellett, ha nem is hangsúlyosan, de kiderül, hogy a konfliktus egyik oka, a polgármesterhez és a képviselőtestülethez való viszony. Bogdán szerint a falu vezetésétől a lehetőségekhez képest kevés támogatást kaptak: „A helyi önkormányzat adott némi támogatást az irodai működéshez, de anyagi támogatást nem kaptunk. Az irodahelyiség is a lakáson volt.” Arra a kérdésre, hogy az önkormányzat támogatja-e az elképzeléseit, Bogdán a következőképpen válaszolt: „Első hallásra igen. Mivel önkormányzati képviselő is vagyok, azt mondták: nem választhatom külön a cigányság és a magyarok ügyeit. Mindenkinek az ügyeit kell képviselnem. Így elálltak mellőlem. Nem azt vártam, amit kapok. Nagyon sokszor gördítenek elem akadályokat.”

Somogyiné nekem elárulta, hogy sok konfliktus van közte és a polgármester között: arra is volt példa, hogy az ügyfelek miatt Mikola nekiállt bűdöscigányozni és akkor ordítva egymásnak estek. Elmondta azt is, hogy többször próbáltak használatra épületet szerezni az önkormányzattól, de ezeket a kéréseket, noha lett volna lehetőség, rendre elutasították. Ezért nem tudták az Autonómia Alapítványhoz sem benyújtani cigány közösségi ház pályázatukat, pedig szerinte a régi művelődési házat fel lehetett volna újítani a támogatási összegből. Így megoldódott volna a kisebbségi önkormányzat elhelyezésének kérdése, a szervezeteknek is lett volna lehetőségük kulturális programokat rendezni és a falu is használhatta volna közösségi célokra, hiszen jelenleg nincs olyan épület a településen, amely helyet tudna biztosítani egy bálnak. Az említett cikkben ennek ellenére Somogyiné nagyon politikusán nem hogy nem támadja, hanem inkább védelmébe veszi a polgármestert és az önkormányzatot: „Az sem igaz, hogy nem kaptunk az önkormányzattól segítséget. Az irodaszerektől a telefonig minden rendelkezésünkre állt. Abban az évben az önkormányzat is rossz anyagi helyzetben volt, amit nemcsak a cigányoknak, de a magyaroknak is tudomásul kellett venni. (...) Ugyanakkor az előző jegyzőhöz és a jelenlegihez is bármilyen problémával fordulhattunk, nyitottak voltak a cigányság felé. Mikola Vilmos polgármester magánemberként is ott volt minden cigány összejövetelen. Érdekelte a cigányok sorsa és figyelt rájuk.”

A harmadik újságcikk a *Somogyi Hírlapban* jelent meg *Ötvöskőnyi békét akar* címmel. Németh István kis riportjában többeket megszólaltat, nem enged teret a vádaskodásnak, inkább ismerteti a kialakult helyzetet. Új információként szerepel, hogy Somogyinét nem Bogdán jelentette fel, hanem az előző elnök, Mátrai József, aki maga nyilatkozta ezt.

Az ellentétek háttérében egy nagyon régi, családok közötti konfliktus áll. Már senki sem emlékszik, vagy nem kívánja elárulni, hogy mi történt évtizedekkel ezelőtt. Kis településről lévén szó, a házasságok révén szinte mindenki mindenkivel valamilyen rokonságban áll. Ám vannak, akik a mai napig őrzik az egykori sérelem emlékét, és nem szívesen állnak szóba a

„másik oldallal”. Maga Somogyiné említette, arra is van példa, hogy az egyik testvér figyelembe se veszi azt, amit a másik nagyon is számon tart.

Egyévesek az ültetvények

Az 1997-es év a visszatérítendő támogatás szempontjából türelmi időnek számított, hiszen az első nyáron nem, vagy alig hoz termést a málna. A hajtások erősségéből azonban már az első nyáron kiderült, hogy Szabadi József málnafelvásárló jó tanácsot adott, amikor javasolta, hogy ne az addig népszerű Nagymarosi vagy Malling Promise/Exploit fajtát telepítsék, hanem az F4-est. Novemberben Ötvöskönyiba látogatott az alapítvány munkatársa és megállapította, hogy a málnatövek és hajtások jó állapotban vannak. A tövek alja be van szórva trágyával, jöhet a tél. Mind a 11 telken akadtak elfagyás vagy más ok miatt hiányok, ezek pótlására tavasszal kerülhet majd sor. A gondozott, szépen fejlődő málnások közül egyedül az egykori elnök ültetvénye lógott ki elhanyagoltságával. Mátrai öt gyerek mellett építkezik, magyarázata szerint ez volt az oka, hogy az elején nem fordított elég gondot a gyümölcsösre. A fiatalember nagyon agilis, talán éppen ennek köszönhetően azon kevés cigány ember közé tartozik a faluban, akinek van munkája. Az, hogy mindenbe belekap, mindent egyszerre szeretne csinálni, nem jelenti azt, hogy sikertelen lenne: amikor kellett, legtöbbször megcsinálta a szükséges munkákat a málnásban, ennek köszönhetően volt, amikor nála is nagyon szép volt a termés. (Azóta úgy kedvet kapott a gyümölcstermesztésre, hogy 2001 nyaratól kizárólag ebből szeretne megélni: eper-, málna-, szeder- és meggyültetvények további telepítésén gondolkodik, és reményei szerint egy év alatt meg is tudja takarítani az ehhez szükséges tőkét.)

Termőre fordul a málna: 1998 a sikerév

1998 volt az első év, amikor a programban résztvevő családoknak törleszteniük kellett az alapítvány felé. A Bogdán József által kidolgozott részletfizetési koncepció nagyon praktikus, egyúttal arról árulkodik, hogy az elnök célszerűbbnek tartotta, ha a felvásárlótól az esedékes törlesztőrészlet közvetlenül és nem a termelő közvetítésével jut el hozzá. Bogdán megfontolt, szavatartó és óvatos embernek tűnik. Talán ezeknek a tulajdonságainak köszönhető, hogy: 1. kissé alultervezte a program költségvetését, 2. becsületbeli ügynek tekinti a visszatérítendő támogatás visszafizetését, s ebben semmiféle engedményt – pl. halasztási kérelem megírását – nem hajlandó tenni. Mielőtt az elnök aláírta volna a Támogatási szerződést, megállapodást kötött valamennyi, a programban résztvevő szervezeti taggal. A megállapodás főbb pontjai: a szervezet biz-

tosítja az eszközöket, a munkát az adomány és visszatérítendő támogatás nyújtotta források felhasználásával, cserébe a tagok kötelesek az általuk vállalt területen málnát termelni, és a jó gazda gondosságával elvégezni a szükséges mezőgazdasági munkát. Hogy ez így is legyen, a szervezet jogosult az elvégzett munka mennyiségi és minőségi ellenőrzésére. A betonoszlopok és a huzaldrótok csak akkor kerülnek a tag tulajdonába, ha a ráeső kölcsönt visszafizette. A fizetés módja: 1998, 1999, 2000 során a 100 négyyszögölön gazdálkodók évente 9 170 forintot, míg a két, 150 négyyszögölön gazdálkodó család értelemszerűen ennek másfélszeresét fizeti be a szervezetnek, amely az így összegyűlt pénzt továbbítja az Autónia Alapítványnak. Noha maga a szerződés erről nem rendelkezett, a gyakorlatban ez úgy történt, hogy a leadott málnáért a felvásárló egészen addig nem fizetett a termelőknek, amíg össze nem gyűlt az egy tagra-családra eső azévi törlesztőrészlet, mert ennek összegét egyenesen Bogdán Józsefnek adta át. Hogy ki hogyan áll, azt pontosan nyomon tudta követni a felvásárlási jegyeken és a külön e célra rendszeresített nyilvántartásban. A megállapodás utolsó két pontja arról rendelkezett, hogy a málnát kizárólag Szabad Józsefnek lehet leadni, mivel ő volt az, aki szakmai segítséget nyújtott a málnatövek vásárlásakor és a telepítésénél. (Ezt a pontot egyébként a pályázat beadása előtt rögzítették egy kétoldalú szerződésben.) Egy 1998-as monitori jelentés utalt arra, hogy a faluban terjengő hírek szerint többen sérelmezik a Szabad Józsefnek biztosított felvásárlási monopóliumot. Ezért megkérdeztem az érintetteket, mi a véleményük a megállapodásnak erről a pontjáról. Három év tapasztalatával felvértelve valamennyien az egyetértésüket fogalmazták meg, mondván, hogy „úgyis a Szabad Jóska fizet a legtöbbet, rendes ember az!” Végül a megállapodás utolsó pontjában a tag vállalta, „hogy a málnatelepítési kölcsön visszafizetésének ideje alatt, a termék értékesítési összegének 1 százalékát a Szervezet működésére átadja”. Bogdán József szerint erre azért volt szükség, hogy az adminisztrációval és a kapcsolattartással (telefon, fax) összefüggő kiadásokat és a további pályázatok beadásával kapcsolatos költségeket fedezni tudják. (Az utolsó két évben a kedvezőtlen időjárás számlájára írható gyenge termés miatt az egy százalék befizetését Bogdán nem erőltette, s így a befizetések el is maradtak.)

A szezon előtt kötöttek a felvásárlóval egy szerződést, amelyben 150 forintban rögzítették a málna garantált átvételi árát. Ezen a nyáron az átvevők minőségtől függően 150–230 forint között fizettek a málnáért. Az alapítvány monitora a szezon közepén járt Ötvöskónyiban, és megállapította, hogy a résztvevő családok többsége az addigi leadásokkal már fedezte az éves törlesztőrészletet, így a hátralevő két hétben szedett málna hasznát már tiszta nyereségként könyvelhették el. Bogdán József erről így vélekedett: *„Az első évben egy fő volt, aki sajnos problémás volt ezzel kapcsolatban. Ő azzal próbálta magyarázni természetesen, hogy nem volt termés, és le volt kötve az építkezés miatt is. Én nem ezt tapasztaltam, megmondtam a szemébe is, hogy én teljesen mást láttam, hiszen nap, mint nap előttük megyek és az utcával határos a málna... Ők nagyon sokat tehettek volna, hogy ne olyan legyen a málna. Egyértelmű, ha el van hanyagolva valami, akkor mi termést vár az ember tőle? Az öt gyerek mellett az egyszери, közel tízezer forintos kifizetés egyébként is megter-*

helő, ha nincs mögötte egyéb bevétel. Holott az egész program arra lett alapozva, hogy a munkanélküli járulékon, családi pótlékon és egyéb szociális jellegű segélyeken kívül egyéb jövedelemforrást biztosítsunk. Ha valaki tisztességgel, becsülettel műveli ezeket a dolgokat, akkor bizonyára meg is van az eredménye.”

Végül mindenki teljesítette a ráeső részletet, amit Bogdán rendben átutalt az alapítvány számlájára. Idén májusban az érintett 11 családból 9-nél jártam. Az 1998-as évre úgy emlékeznek vissza, hogy hihetetlenül jó volt a termés. Szerintük az egy családra jutó legkisebb bevétel 50 ezer forint volt, de a többség 60–120 ezer forintos összeget könyvelhetett el. A felvásárló, Szabad József, a saját kimutatásai alapján azt állította, hogy 1998-ban a program résztvevői 100–300 ezer forint között kerestek a málnával. Ebben szerepet játszott az is, hogy a kedvező időjárásnak köszönhetően a termés jelentős részét tálcás és gurulós málnaként vették át a termelőktől.

1999: az eső miatt nincs termés

A következő évben a rendkívül csapadékos időjárás miatt a legtöbb helyen nagyon rossz termést hozott a málna. A falu alacsonyabb részein talajvíz tört fel, az itt lakó négy család málnása ezt igencsak megsínylette. A résztvevők rendkívül fegyelmezetten vették tudomásul a „természeti csapást”. Amikor a monitor meglátogatta őket, neki is visszafogottan számoltak be a nehézségekről, egyáltalán nem dramatizálták túl a helyzetet. Az elnök meg sem próbált fizetési halasztást kérni, pedig a nyár közepén már látható volt, hogy sok helyen a málnából nem fog összejönni az egy családra eső törlesztőrészlet, s azt más forrásból kell előteremteni. Az emberek hajlandók voltak a törlesztőrészlet nagyobbik hányadát más jövedelmeikből kifizetni, mert bíztak abban, hogy a következő évben ennek többszörösét hozhatja a málna. Sok helyen éppen csak annyi termett, hogy a gyerekek megegyék, és ahol ennyire nem volt tragikus a helyzet, ott is csak 5–40 ezer forintos bevételt könyvelhettek el.

2000

Áprilisban és májusban voltam Ötvöskönyiban. Akkor úgy tűnt, ismét katasztrofális lesz a termés, ezúttal nem a sok csapadék, hanem az aszály miatt. A Kisfálud utcai három családnál és a Vasvári utcában lakó Orsós József-nél volt a legkritikusabb a helyzet. Ez a két utca mélyebben fekszik, mint a falu többi része, a talajvíz közelebb van a felszínhez és a föld minősége emiatt kevésbé alkalmas a málna termesztésére. Ugyanezek a portákon a konyhakertek nagyon szépek voltak, bőséges zöldségtermést ígér-

tek. Orsós József és felesége egyaránt beteg, hogy valamiképpen meg tudjanak élni, a kertjük művelésére nagy gondot fordítanak, a málnájuk mégis nagyon siralmasan nézett ki: nem tűnt valószínűnek, hogy ezen a nyáron a rájuk eső törlesztőrészt a leadott gyümölcs árából fedezni tudják.

Július közepén felkerestem Szabad Józsefet, a felvásárlót, aki meglehetősen érdekes személyiség. Matematika-fizika szakos középiskolai tanárként kezdte a pályáját, majd főiskolai tanár lett. Ebben a szerepkörben nem érezte igazán jól magát, ezért a hetvenes évek végén – kapcsolatai segítségével – a TIT Somogy megyei referenseként a természettudományos terület felelőse lett. Az országban az elsők között szervezett cigány tábort, s ennek kapcsán Daróczi Ágnessel és Kovács Józseffel is összebarátkozott. A nyolcvanas évek közepén úgy ítélte meg, hogy a kereskedelemé a jövő, és átállt a gyümölcsfelvásárlásra. Ebben az időben már Ötvöskónyiban lakott beás cigány feleségével. Amióta itt él, saját gazdasága is van, amelyet mennyiségi és minőségi szempontból is folyamatosan fejleszt. Hamar felismerte: gazdasági sikeressége attól is függ, hogy a környéken lakó, mezőgazdasággal foglalkozó emberek milyen minőségű és mennyiségű gyümölcs termesztésére képesek. Kapcsolatait felhasználva igyekezett a legkiválóbb minőségű bogyógyümölcs fajtákat meghonosítani a környéken. A töveket ő maga hozta a fertődi kísérleti telepről, és ezért nem számolt fel külön díjat. A faluban rajta kívül 2–3 hasonló „nagygazda” van. Mindegyiküknek megvannak a stabil munkásaik, akikre mindig számíthatnak. Általában 200 forintos órabért fizetnek, de szüretkor ennél lényegesen többet lehet keresni. (Szabad például 40 forintot ad a leszedett meggy kilójáért.) Szabad József elmondta: idén a málna tized annyi termést hozott, mint tavaly. 1998-ban ő egymaga 30 tonna – saját termésű és felvásárolt – málnát adott el hazai és külföldi hűtőházaknak, míg az idén mindössze 3 tonnát. Nagy elismeréssel beszélt a programban résztvevő családok munkájáról. Az a véleménye, hogy az elmúlt három évben az érintett családok kitanulták a málnatermesztés fortélyait, a talajműveléstől a vegyszeres védelemig minden téren megfelelő jártasságra tettek szert. Példaként említette, hogy az egyik család tavalyelőtt közel 300 ezer forint értékű málnát szedett le az Autonómia Alapítvány segítségével létesített 100 négyszögölös ültetvényről. Én megjegyeztem, hogy úgy tudom, ekkora területről 150 ezer forint volt a legnagyobb bevétel. Legyintett, ő csak tudja, hiszen pontos kimutatást vezetett a leadásokról. Az eltérő adatoknak valószínűleg az a magyarázata, hogy az őstermelőként eladott áru 250 ezer forintig adómentes. Így hivatalosan senkinek sincs ennél nagyobb bevétele.

Összegzés

A programban résztvevő családok egyértelműen jól jártak, az alapítvány támogatásának köszönhetően a kamatmentes visszatérítendő támogatás többszörösét sikerült az elmúlt években bevételként elkönyvelniük. Aki már foglalkozott málnával, az új telepítéshez jutott, aki nem, az megszerezte a termesztéshez szükséges ismereteket. Közülük többen menetközben

növelték a málnásuk területét. A program annak ellenére sikeresnek bizonyult, hogy az időjárás az elmúlt két évben nem volt kedvező. A 11 induló családból csak egy számolta fel az ültetvényét. Ők azért döntöttek így, mert a túlságosan agyagos és talajvizes telkükön nem hozott elegendő termést a málna. A támrendszert azonban továbbra is használni tudják a kevésbé igényes feketeszeder termesztéséhez. Talán ennek köszönhető, hogy a kölcsönt ők is maradéktalanul visszafizették. A törlesztési fegyelem egyébként is kifogástalan volt. Öt család már másfél hónappal az utolsó törlesztési határnap előtt átadta a szervezet vezetőjének az utolsó részlet összegét.

Tíz család a kevésbé sikerült 2000-es év ellenére is folytatni akarja a málnázást.

A program sikerében meghatározó szerepet játszott a szervezet elnöke, Bogdán József. Megfontolt, felelősen gondolkodó ember. Ezért olyanokat válogatott be a programba, akikről feltételezte, hogy végig tudják csinálni. Mint kiderült: jól választott. Bogdán a helyi cigányokat két csoportra osztja: törekvőkre és nem törekvőkre. Úgy gondolja, hogy mivel a pályázatokon megszerezhető forrásokból mindenkit nem lehet, inkább a törekvőket kell támogatni. A Bogdán-féle „tipológia” szerint a törekvő nem módos embert jelent, hanem a családjáért felelősséget érző személyt, aki megbecsüli, amiye van, nem herdálja, nem kocsmázza el. Gyerekei iskoláztatására gondot fordít, sokszor erején felül is támogatja azt. Bogdán szerint annak kell segíteni, aki élni tud vele. Egy cikkben így nyilatkozott: *„Elsősorban olyan családokat keresek, akik korábban is foglalkoztak mezőgazdasági munkával. Rá szeretném vezetni őket a többieket arra, hogy értelme van annak, hogy műveljék a saját kertjüket, ne kelljen elmenni a szomszédba lopni.”*

A 11 családból kilencnél jártam: a legtöbbjüknel régi, javításra szoruló házat és szépen megművelt kerteket találtam. Ez utóbbi nem általános a faluban, számos portát felver a gaz. A résztvevők szinte kivétel nélkül mind rokkantnyugdíjasok, munkanélküliek. Jellemző, hogy a saját kert művelése mellett idénymunkákat vállalnak, napszámból egészítik ki jövedelmüket.

Ebben a programban minden összejött. Jó volt az ötlet, a málnatelepítés, hiszen a környék időjárási viszonyai (általában) kedveznek a bogyósgyümölcs-termesztésnek. Az eladás megoldott. Mivel a málna – különösen szüretkor – munkaigényes, kevesebben foglalkoznak vele, mint ahányan tehetnék és ez kedvezően alakítja a felvásárlási árakat. Ennek a gyümölcsnek nagy piaca van Nyugat-Európában, ezért az értékesítés hosszabb távon is biztosítottnak látszik. A kereskedő, akivel szerződést kötöttek, ismeri a cigányok és általában a szegények problémáit, igazi partnerként

működött közre a programban. Ez volt egyébként az ő érdeke is: a felvásárlási ár és a magyar, illetve a külföldi hűtőházak által fizetett ár között a különbség jelentős, tehát minél több málnát vesz a környéken, annál nagyobb a haszna. A programban résztvevő emberek egy részének már volt málnája, tudta hogyan kell gondozni, mire kell vigyázni. Ők sokat segítettek azoknak, akik addig csak zöldséggel foglalkoztak. Jó volt a szerveztetve vezető által kigondolt konstrukció: nem terhelte meg a családokat a visszafizetés, a kereskedő közbeiktatása pedig folyamatosan arra készítette az embereket, hogy a kötelezettségüket ne felejtsek el. Miután idén várhatóan az utolsó részletet is visszafizetik, a jövő évtől már a teljes haszon az övék. 100 négyszögölön a helybeli termesztők és kereskedők szerint 100–150 ezer forint értékű málnát le lehet szedni, de egyes esetekben – megfelelő minőség és rekordhozam esetén – ennek akár a duplája is elérhető.

A program sikerét mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy Bogdán József a szervezet nevében benyújtott egy pályázatot az önkormányzathoz egy 3,3 hektáros földre, amit minden bizonnyal meg is kapnak, és 10 évig bérelhetik majd kedvezményesen. Ezen a területen is bogyósgyümölcsöt szeretnének termesztetni, igaz nem málnát, hanem feketeribizlit. Úgy tűnik, egyre többen gondolják úgy, hogy a gyümölcsstermesztés jó üzlet.

„Nekiálltunk, mert úgy gondoltuk, hogy háthogyha sikerül..”

KACSATÖMÉS VÍZVÁRON

HERCZEG BÉLA
2000. MÁRCIUS

Vízvár története

A Dráva partján fekvő dél-somogyi község történetéről szóló Krónikát a Polgármesteri Hivatalban őrzik. A vaskos dosszié kézzel írt történeti áttekintést, fotókat és századeleji dokumentumokat is tartalmaz.

A községről az első írásos dokumentum 1450 tájáról való. Ebből kiderül, hogy Thaly Ferenc királyi főlovászmester mocsaraktól védett helyen várkastélyt épített Vízvár néven. Zrínyi Miklós 1555-ben megerősítette a várat, ám a törökök ennek ellenére két év múlva elfoglalták. Szigetvár elestekor, 1566-ban a vár zsoldosai felégették a Vízvárat, majd a Dráván túlra menekültek. A török utáni időkből kevés írásos emlék maradt. 1715-ben horvát telepések érkeztek, 1726-ban már állt a zágrábi püspökséghez tartozó templom. 1733-ban a település a Festetics család tulajdonába került és egészen 1945-ig ott is maradt. Az iskoláról szóló első feljegyzés 1742-ből való, az első tanító Firhaizer József, aki egyben harangozó is volt. A plébánia könyvtára ebben az időben 6 darab latin nyelvű könyvből állt. 1754-től a vízvári egyházi uradalom átkerült a veszprémi püspökséghez. 1815-ben püspöki küldöttség látogatott a faluba. Az akkor készült feljegyzésből megtudhatjuk, hogy a templom javításra szorul, az iskola jól karbantartott, a bába jól látja el feladatát és a könyvtár a plébánia tartozéka. Ebben az időszakban kezdődött el a magyar nyelv oktatása. *„Az 1820-as években felvirágzik a betyárvilág, a csempészség. Az 1831-es kolerajárványt a falu lakossága kevés veszteséggel úszta meg, nem úgy, mint 1834-ben, amikor a kolera 94, a himlő 86 áldozatot követelt. A szabadságharcról feljegyzés nem készült. 1852 áprilisában tűzvész pusztította el a falu egyharmad részét, a lakóházak mellett a templom is porig égett. A Nagykanizsa és Barcs közötti vasútvonalt – amely érinti a falut is – 1863-ban épült meg. Közkönyvtár 1901-től van a faluban, az induló könyvvállomány 176 kötet. A Polgári Olvasókör 1908-ban alakult meg, 1913-ban már 26 tagot számlált. 1911. július 10-én nyílt meg a Népház, ekkor tartják a helyi Gazdakör alakuló ülését is. 1914. július 26.: általános mozgósítás.”* Az első világháborúban 45-en haltak hősi halált és nagyjából ugyanennyien tértek haza hadirokkantként. A 19-es békeszerződéssel határörökközség lett Vízvárból. 1918-ban kezdett járni a Dráván a komp. A járat – akárcsak a határátkelő – 1948-ban szűnt meg. A 20-as évek

elején 498 kh. szántót és 52 kh. házhelyet osztottak szét. 1931-ben az OFB kikapcellázta a Festetics földeket. 1933. március hatodikán részeg határőrök leszúrták Bosznai Béla segédjegyzőt. A nyilaspárt 1941-ben alakult meg, s ekkor kezdődött a tömeges bevonulás is. *„1944 március után kezdik a zsidók összeszedését. December 13-án a front eléri községünk határát, mely 45. március 30-ig tartott. Bolgár egységek vonultak falunkba. A lakosságot április 8-án Háromfára telepítik. Május 9-én térhetnek vissza, majd megkezdődik a földosztás.”* 1949-ben kap a község villanyvilágítást. 1950-ben két téesz alakult: a Béke és a Vöröscsillag, de hamarosan egyesültek. 1953-ban a tagok többsége kilépett, csak 30 család maradt benn. 1956-ban október 27–28-án megalakult a Nemzeti Bizottság. November 1-jén megemlékezést tartottak a Hősök szobránál, *„majd leverték a Vöröscsillagot”*. Ezután a határőrlaktanya elé vonultak és fegyvereket követeltek – eredménytelenül. *„A forradalom elbukása után sokan menekültek a Drávántúlra. A konszolidációval lassan szívrogtak vissza. Lassan megindult a normális élet. De!!! Újra megindult az erőszakos közös tulajdonba hajszolás.”* A második téesz 1959. december 3-án alakult meg. 1966-ban és 1972-ben kiöntött a Dráva. Azóta szabályozták a folyót, ami azzal a következménnyel járt, hogy a falu horgásztavát, a Kisdrávát minden évben kiszáradás fenyegeti. 1970. január elsején egyesült Vízvár, Bélavár és Heresznye. A hetvenes évektől több jelentős beruházást valósítottak meg a községben: 1970: kultúrház; 1973: ravatalozó; 1974: általános iskola; 1976: óvoda; 1978: orvosi rendelő szolgálati lakással; 1986: tornaterem; 1994: a templom felújítása; 1995: szeméttelp, a gáz bevezetése

A lakosság

„Az őslakosság nyelvezete horvát.” Az 1760. évi anyakönyvekben a következő családnevek találhatók: Babaics, Chorc (Csorc), Csík, Csíkvár, Chordás (Csordás), Gyaja, Hüisák (Hizsák), Horváth, Ivich (Ivics), Kápics, Kollárovc, Koprovc, Kucuruznyák (Kulcsár), Kovach (Kovács), Lonchar (Loncsár), Oszpet, Tkalchek (Kálsecz), Pavlesich, Varga, Zadravecz, Zlatár. A Benczik, Hamarics, Muzsek, Vitrovecz, nevek viselői Bélavárról, Háromfáról kerültek Vízvárra. A Bakov, Bikess, Chernakovics, Firhaizer és Markovics nevek viselői kihaltak.

A lélekszám alakulása az utolsó két évszázadban:

1815:	606 fő (143 család)
1916:	1538 fő (1506 római katolikus, 5 protestáns, 27 zsidó vallású)
1930:	1186 fő (A közeli tanyákon és majorságokban élőkkel együtt 1542 fő)
1932:	1518 fő
1960:	1260 fő
2000:	733 fő

Cigányok Vízváron

Kertesi Gábor és Kézdi Gábor *A cigány népesség Magyarországon* című könyvében a Vízvár központtal rendelkező községbokor (Heresznyevel és Bélavárral együtt) cigány népességét 134 főre becsüli, amely az összlakosság 8,6 százalékát teszi ki (1992). Bogdán Péter szerint kb. 120 cigány él a faluban, 1–2 család kivételével valamennyien beások. A paraszttal vegyesen laknak, csak az Újtelepen vannak többségben (itt hat család él), de Bogdán szerint ez sem cigánysor.

A cigányok fele kiskorú, a nyugdíjasok száma kb. 20. Így az aktív korúak száma kb. 40-re tehető. Közülük csak 10–15 százaléknak van munkahelye, őket a helyi önkormányzat és különböző Barcs környéki vállalatok foglalkoztatják. Arra a kérdésre egyetlen adatközlő sem tudott válaszolni, hogy mióta élnek itt cigányok.

A vízvári cigányok Bogdán Péter vezetésével az 1989-es egyesülési törvény hatályba lépése után nem sokkal, 1990. augusztus 26-án létrehozták a Független Cigányszervezetet, amelyet végül 1993-ban vett nyilvántartásba a Somogy Megyei Bíróság. A társadalmi szervezet 1990-ben már indított képviselőjelöltet az önkormányzati választáson, ekkor még sikertelenül. Az első években források híján csak kisebb programokat tudtak megvalósítani, de a következő választásokra sikerült jól felkészülni: megalakult a kisebbségi önkormányzat és Bogdán Pétert alpolgármesterré választották. Ebben a ciklusban felvették a kapcsolatot a Munkaügyi Központtal és ezáltal segíteni tudtak évente néhány főnek elhelyezkedni. Sikeres pályázataiknak köszönhetően a gyerekeknek nyaralást, a rászorulóknak ruhaosztást szerveztek, egyre aktívabban vettek részt a helyi közéletben, három „szocpulos” lakás megépítéséhez is segítséget tudtak biztosítani. 1998-ban Bogdán Péter 144 szavazatot (8,72 %) kapott a választáson, és hetedikként bekerült a képviselőtestületbe. A kisebbségi önkormányzati választáson négyen indultak a három helyért, az addigi elnök Bogdán Péter kapta a legtöbb szavazatot, 166-ot (56,85 %). Bogdán bekerült az OCÖ-be is, így sikeresen tudott lobbizni az országos szervezettől remélt területfejlesztési támogatás érdekében (1999 decemberében nyertek is 240 ezer forintot a közvilágítás bővítésére.). Választás választást követett ebben az évben. A Somogy Megyei Cigányszövetség (SMC) színeiben, amelynek elnökségi tagja, Bogdán harcba indult a megyei képviselőségért is. Listájukon a második helyen szerepelt, a szervezet programját is ő írta. Az SMC a szavazatok 3,25 százalékát kapta, alig maradt el a 4 százalékos küszöbötől. A jó eredménynek tudható be, hogy az SMC hat tagot delegálhatott a megyei közgyűlési bizottságokba. Bogdán a kisebbségi és a bűnmegelőzési bizottságnak is tagja lett.

Bogdán Péter rendkívül aktív vezető. Az Autonómia Alapítvány monitorai is kizárólag vele tudnak érdemi kérdéseket megbeszélni, mert minden programot ő koordinál. Sok sikeres pályázatuk van. Nemcsak az Autonómia Alapítványnál nyertek több pályázaton (legutóbb a Kertészet 2000-en), hanem máshol is. Az MCKA-tól például 1998-ban 1,3 millió forintot kaptak kocaprogramra.

A Vízvári Független Cigányszervezet vezetője

Bogdán Péter 1960-ban született Vízváron. Édesapja nehézgép-szerelő volt, édesanyja a téveszben dolgozott, majd háztartásbeli lett. Az általános iskola elvégzése után a barcsi szakmunkásképzőben kitanulta az autószerelést. Hiába volt jó tanuló, csak nagy nehézségek árán tudott bekerülni az akkor rendkívül népszerű szakmára. Bogdán emlékei szerint a Vízváron élő pécsi egyetemi professzor, Dr. Kiss István közbenjárása nélkül cigány származása miatt nem vették volna fel. Az iskola elvégzése után két évig a szakmában dolgozott, majd kiment az NDK-ba, mert az akkori 1200 márkás fizetés nagyon vonzó volt. A tervezett három helyett mégis csak két évet töltött kint, mert a felesége kívánságára hazajött. Jól megtanult németül, és a tudása – saját állítása szerint – azóta sem kopott meg. Hazatérése után előbb a Volánnál helyezkedett el, majd átment a MÁV barcsi állomásfőnökségére, ahol forgalomirányítóként ma is dolgozik. Az 1990-es megalakulás óta a Vízvári Független Cigányszervezet elnöke. Az 1990-es önkormányzati választáson már indítottak egy jelöltet, Fenyvesi Jánost, de képviselőként nem, csak szószólóként, szavazati jog nélkül tudott bekerülni a testületbe. Bogdán utólag úgy ítéli meg, hogy eltaktikázták magukat. A tervük ugyanis az volt, hogy Fenyvesi majd „belülről” támogatja Bogdánt, akit – mint szervezetvezetőt – úgyis minden testületi ülésre meg kell hívni. Az 1990–94-es időszakban a szervezet még nem tudott hatékonyan működni – mondta az elnök. Ebben a periódusban nem volt egyetlen nyertes pályázatuk sem. Ezt Bogdán Péter utólag az információhiánnyal magyarázza. A következő helyhatósági választásokon képviselőjelöltként indult és meg is választották annak ellenére, hogy a falu lakosságának 15, a választásra jogosultaknak pedig csak 10 százaléka cigány. Ebben a ciklusban az alpolgármesteri tisztséget is betöltötte, sőt a polgármester rábízta a falu operatív irányítását. Ez az időszak azért is hasznosnak bizonyult, mert sikerült megyei, minisztériális és kormányzati kapcsolatokat kiépítenie. Az 1998-as választások előtt egy darabig három polgármester jelölt is volt, de Bogdán végül visszalépett. Érdekes módon nem az addigi polgármester, Farkas József, hanem a riválisa, Kozma László javára. Kozma lett a polgármester, ám ő nem kérte fel Bogdánt alpolgármesternek. A szervezetvezető ezt úgy kommentálta, hogy a politika is egy szakma, amit meg kell tanulni. 2002-ben jelöltetni akarja magát polgármesternek. Ezért már most vigyáz arra, hogy közéleti tevékenysége során ne csak a cigányok, hanem az egész lakosság érdekeit képviselje. Mint mondta: „A szegénypolitika nem csak cigánypolitika”. 1998-ban mandátumot szerzett az

Országos Cigány Önkormányzatban és a megyei közgyűlésnek is tagja lett. Az OCÖ-ben állítása szerint aktívan politizál. A kormány cigány politikájáról lesújtó a véleménye. Bogdán leginkább azt sérelmezi, hogy nincs meg a politikai akarat a cigányok helyzetének a javítására, mert ha meglenne, akkor nem 3 milliárd lenne erre a célra, hanem legalább annyi, mint a Postabank konszolidációjára: 150 milliárd. Már a második ciklusban tölti be a helyi cigány kisebbségi önkormányzat elnöki posztját. Akárcsak a hasonló kis települések többségében, Vízvár is egybemosódik a kisebbségi önkormányzat és a cigány szervezet tevékenysége. Felkészültsége és elismertsége miatt mind a két helyen vezető szerepre „kényszerül”, sőt az érdemi munka (programszervezés, pályázatírás, közeleti szerepvállalás) zömét is ő végzi. Nemcsak a cigányok körében is népszerű, ennek én is számos tanújelét tapasztaltam. Ő ezt azzal magyarázza, hogy alpolgármesterként mindent megtett a rászorulóknak segítése érdekében és a faluért is sokat tett. Feleségét leszálalékolták. Két gyermekük van, mind a ketten középiskolába járnak. Bogdán állandóan hangsúlyozza az önképzés, a tanulás szerepének fontosságát, s hogy ezt komolyan is gondolja, azt mi sem bizonyítja jobban, minthogy ő maga is főiskolája jár: az első évfolyamot végzi művelődésszervező szakon, levezető tagozaton.

Vízvár ma – ahogy Kozma László polgármester látja

Vízvár lakosainak száma 733 fő, ennek körülbelül a fele aktív korú. A munkanélküliség nagyon nagy, tizenegynéhány százalék. Vezetékes ivóvízzel el vagyunk látva, gázrendszerünk kiépült, jelenleg a szennyvíz-csatornarendszer megépítése van folyamatban, erre már nyújtottunk be pályázatot. Az igényekhez képest a megyében kevés pénz áll rendelkezésre. A legfontosabb, hogy van iskolánk, óvodánk. Az iskolát a két szomszéd településsel együtt tartjuk fenn, az óvodát pedig csak Heresznyével. Ez utóbbi településsel körjegyzőségben vagyunk – vízvári központtal. Van orvosi rendelő szolgálati lakással a községben, most újítottuk fel a művelődési házunkat. Ipari létesítményünk a szeszfőzde. A településen két vendéglátó-ipari egység található. Áfész és maszek vegyesbolt is van a faluban. A legnagyobb foglalkoztató lassan már az önkormányzat lesz, de biztosít munkahelyet a helyi termelőszövetkezet is. (Bogdán Péter a vízvári Független Cigányszervezet elnöke a téesszről:

Abszolút gyenge, idénymelők vannak néha, de a téesz is egy kidörzsölt cég lett, mert azt csinálják, hogy télen elküldik az embereket munkanélkültre, tavasszal amikor jönnek a munkák visszaveszik az embereket a foglalkoztatottak körébe. Ilyen agyrémeket találnak ki. Valamikor, amikor a téesz-

nek a fénykora volt, dolgoztak úgy 180-an, most fizikai állományú 24 dolgozik. Elképzelheted milyen a helyzet. A téesz közös, oszthatatlan tulajdon. Itt még megmaradt a szövetkezeti rendszer. A nyugdíjasok ugyanúgy tulajdonrészrel rendelkeznek, mint az aktív dolgozók vagy mint akiknek van földtulajdonuk. 19–23 aranykorona közötti földek vannak. Jó minőségűek. A téeszben idénymunka idején 100–110 forintos bruttó órábert adnak.) A Nagyatádi Erdőgazdálkodási Vállalatnak van egy rakodótelepe a vasútállomáson, amely ugyancsak foglalkoztat helybelleket. Többen is járnak Berzencére a varrodába. A Kisebbségi Önkormányzat közhasznú munka formájában 7 embernek biztosít munkalehetőséget. Közmunkaprogramra is pályáztunk, tíz fő foglalkoztatását szeretnénk ezzel megoldani. A cigányszervezet mellett sportkör, horgászcsoporthoz működik civilszervezetként, továbbá a Vízvárért Közalapítvány és az iskolai Érted és Velled Alapítvány. A költségvetésünk 73,5 millió forint, ebből gazdálkodunk. A Kisebbségi Önkormányzat pedig 566 ezer forintból. A szeszfőzdéből származik némi bevétel és a sikeres pályázatokból (ezekkel a 98-as választások óta 6 millió forintot nyertünk). A Duna-Dráva Nemzeti Park községünk területén kb. 600 hektárral rendelkezik, két évvel ezelőtt a szövetkezeti tagoktól vásárolták meg a földterületeket. Vásároltak egy ingatlant is, amely oktatóházként működik. 1999. március 31. óta működik Vízváron gyermekjóléti szolgálat, ekkor csatlakoztunk a csurgói gyermekjóléti szolgálathoz. Először négy kis település – rajtunk kívül Bolhó, Heresznye és Bélavár – próbálta meg létrehozni, de túl nagy falatnak bizonyult, ezért is csatlakoztunk inkább a csurgói intézményhez. Jelenlegi problémáink? Infrastrukturális szempontból a szennyvíz elvezetése a legégetőbb kérdés. Nagy gond, hogy nincs foglalkoztató, csak akkor tudnánk továbblépni, ha ezt meg tudnánk oldani. A turizmusból valamit ki lehetne hozni, de nagyon kicsi az esélyünk. Az 1971-ben alapított Parkerdőben van 3 faház, ahol lehetne vendégeket fogadni, az idei költségvetésben 200 ezer forintot különítettünk el a rendbe hozásukra. Egy gondunk van: a kárpótlás során a Parkerdő fele magántulajdonba került. Így most az erdőbirtokossággal is jogviszonyban állunk.

Pályázatok, programok

Földművelési pályázat az Autonómiához

Bogdán Péter, a vízvári elnökségi tag 1995 márciusában még a Somogy Megyei Cigányszövetség elnökségének megbízásából fordult először kérelemmel az Autonómia Alapítványhoz. Az alapítványnak címzett kérelem az 1994-ben több településen elindított kísérleti jellegű program, a cigány családok mezőgazdasági tevékenységét elősegítő projekt folytatásához kért támogatást. A Somogy Megyei Cigányszövetség mellékelt földprogramja alapján 1 hektár művelési költsége 12 500 Ft + áfa. A 80–100 hektáron tervezett földművelés jelentőségét a pályázatot benyújtó Bogdán Péter elnökségi tag két érveléssel támasztotta alá: 1) munkaélményt nyújt és 2) jövedelmet biztosít. A Somogy Megyei Bíróság 1993. október 22-én nyilvántartásba vette a „Független Cigányszervezet Vízvár” nevű társadalmi szervezetet.

Az alapítás időpontja az alapszabály szerint: 1990. augusztus 26. Az 503/23-as vízvári irattári dosszié szerint több hullámban születtek a szervezet működési körzetében földajándékozási és földhaszonbérleti szerződések. A legkorábbi ilyen szerződés 1993. március 31-i keltezésű és 1996-ig többen is bérbevettek szántót és más külterületi földet – elsősorban babócsaiak, de vízváriak is. A fő szervezőnek, Bogdán Péternek például a helyi képviselőtestület 1994. április 20-án bocsátott a rendelkezésére haszonbérleti szerződés keretében 1ha és 3466 m² földterületet.

Az Autónia Alapítvány monitora, Ignác János 1996. február 10-én látogatott Kaposvárra és Vízvárra. Jelentésében vázolta az előzményeket: a szervezet segítségével az előző évben 22 hektárt műveltek meg három községben: Lábodon, Babócsán, Vízváron. A monitor megjegyezte: míg a pályázatban konyhakerti kultúráról esik szó, addig a valóságban szántóföldi növényeket (kukorica, olajtök) talált. A pályázati kalkulációt realitásnak tartotta. Bogdán Péter a monitor kérdésére kijelentette, hogy a legösztönzőbb támogatási forma a 100 százalékos visszatérítendő támogatás lenne, de az időjárás kiszámíthatatlansága miatt az optimális megoldás mégiscsak az 50 százalékos visszatérítendő támogatás és az 50 százalékos vissza nem térítendő támogatás. A természetni kívánt növények: kukorica, olajtök.

Ignác János megállapodott Bogdánnal a következőkben:

- megküldi az ígervényeket a művelni kívánt területek bérbeadási szándékáról, megjelölve a föld nagyságát és helyrajzi számát;
- megküldi a tagok szándéknyilatkozatait (arról, hogy meg kívánják művelni a földet).

A monitorra jó benyomást tett Bogdán, mint írja: B. P. jó egzisztenciájú ember, sőt a falu bizalmát is élvezi. Ignác javasolta, hogy az alapítvány 80 hektár műveléséhez adjon támogatást, ami 18 000 ft./hektárral számolva 1 440 000 forintot jelentett. Feltétel: az ígervények és a szándéknyilatkozatok elküldése. Figyelmeztetés: meg kell vizsgálni a helyrajzi számokat, mert így elkerülhető lesz, hogy a Babócsai Etnikai és Nemzetiségi Szervezet (BENSZ) tagjai párhuzamos finanszírozásban részesüljenek. (A babócsai és vízvári földek összeérnek.)

Megvalósulás

Még a kuratóriumi ülés előtt megérkeztek az ígervények és a szándéknyilatkozatok. Az Autónia Alapítvány kuratóriuma 500 000 forint visszatérítendő támogatást és 500 000 forint adományt szavazott meg a Somogy Megyei Cigányszövetségnek, amely előzetes felmérés és mérlegelés alapján hitelt nyújt a környékbeli családoknak. Víz-

váron 6, Lábodon 15 ember kíván részt venni a programban. A támogatást az érintettek kizárólag a művelési költségekre és vetőmagra használhatják fel. Az év végén be kell számolni a termelésről és ugyanaddig az időpontig vissza kell fizetni a visszatérítendő részt.

Összesen 58 hektáron indulhat meg a munka. A továbbiakban sűrűn emlegetjük majd Lábodot és Babócsát is, mert a támogatást a Somogy Megyei Cigányszövetség kapta. Tőlük került a pénz arányosan elosztva a tagszervezetekhez.

1996. április 13-án Ignác Babócsára látogat, ahol találkozik a BENSZ tisztségviselőivel, Orosházi István elnökkel, feleségével és Balogh Imre elnökhelyetttel. A monitorozás célja a talajelőkészítési munkák állapotának megtekintése lett volna, de a rossz időjárás hátráltatta elvégzésüket. Így ezúttal is csak a tervekről eshetett szó. A monitor benyomásai: „Újfént megbízhatóságukról győztek meg”.

Újabb monitori látogatásra szeptember 21–22-én került sor. Ignác Lábodon Bogdán János, Vízváron Bogdán Péter kalauzolásával megtekintette a futó programokat. Úgy ítélte meg, hogy rendben mennek a dolgok és a visszafizetésekkel sem lesz probléma. (A szervezet egyéni szerződéseket kötött a földet megművelő családokkal.) Javasolta, hogy amint megérkezik a törlesztés, az alapítvány utalja át a fennmaradt 500 000 forintot.

Kompák György, a Somogy Megyei Cigányszövetség elnöke 1996. december 23-án elküldte a pénzügyi elszámolást az alapítványnak: e szerint a program első évére kapott összeg egyik felét felhasználták, míg a másik felét – a kölcsönt –, a szerződésnek megfelelően az Autonómia Alapítvány számlájára visszautalták. Az elnök az elszámolás mellett a földprogram végrehajtásáról szóló beszámolót is elküldte.

Eredmények:

– Vízváron: 58 fő (15 család) vett részt a programban. Megművelt földterület: 6 hektár.

– Lábodon: 80 fő (19 család) vett részt a programban. Megművelt földterület: 19 hektár.

Az adatokból kiderül, hogy az eredetileg tervezett 80–100 hektár először 58, majd 25 hektárra csökkent.

A program második éve

A már megszavazott támogatás második évi részletét (500 000 forint+75 000forint túlfizetés visszatérítése) 1997. március 12-én utalta át az alapítvány. A hónap végén, 28-án a monitor ismét felkereste a lábodi és vízvári szervezetet. A Somogy Megyei Cigányszövetség két tagszervezetének vezetője még nem kapott értesítést Kompák Györgytől, a szervezet elnökétől a pénz megérkezéséről, így csak a helyi vezetők értékelését hallgatta meg. Lábodon Bogdán János elmondta, hogy az Autonómia Alapítvány segítségével megművelt földön seprűcirok termesztés is folyt, amit a helyi seprűkötő üzemben dolgoznak fel. Az OFA és a MCKA támogatásával seprűkötő tanfolyamot szerveztek, amelyen 15 fő vett részt. A végzettek közül a látogatás időpontjában 10 főt foglalkoztattak minimálbérrel. A seprűk el-

adása nem megoldott, azokat a raktár számára termelik. Konyhakert és takarmánytermesztés: 4 tag nem fizette vissza a rájuk eső törlesztőrészt, ezért helyettük új tagokkal kötnek szerződést. Vízváron Bogdán Péter arról tájékoztatta Ignáczt, hogy újabb emberek belépésével és nagyobb területen kívánnak haszonnövényeket termeszteni, ezért több támogatásra tartanának igényt. A monitor hárított, hiszen ebben a kérdésben az ő esetükben az „anya-szervezet” illetékes dönteni. A feszültség valószínűleg megoldódott, mert a későbbiekben nem esett szó a vízváriaknak a lábodiak kárára történő terjeszkedésről.

A vízváriak a szerződésben foglalt kötelezettségeiknek – ha kicsit késve is, de – eleget tettek, a tarozásukat rendezték. A gyutacspénznek köszönhetően a kukorica és burgonya termesztése könnyebbé vált, a programban résztvevő 6 család helyzetét megkönnyítette, hogy a művelési költségek egy részét nem saját zsebből kellett finanszírozni. A kis földek miatt a termés sok esetben nem volt elég arra, hogy egész évben állatokat tartsanak. Két család azonban a megtermelt kukoricát úgy hasznosította, hogy belevágtak a kacsatömésbe. A program eredményei közé tartozik, hogy megerősítette a szervezetet legitimítását a tagság körében és az egész településen. Talán ennek is köszönhető, hogy bele mertek vágni egy házépítő programba. A szervezet tagjaiban megfogalmazódott az igény, hogy legközelebb önállóan pályázzanak. Bogdán Péter szerint azonban a jövő nem a földprogramé, hanem a kacsatömésé. Lábodon a földprogramot bővítenék, és a házépítési programot folytatnák. Az Autonómia Alapítványtól kapott összeg 19 család kertműveléséhez és cirok termesztéséhez járult hozzá. A kukorica- és burgonyatermesztés sikerességét gátolta, hogy a földek közel voltak az erdőhöz és a termést a vadak megdézsmálták.

Kacsatömési program Vízváron

Az új pályázat

Bogdán Péter, a település alpolgármestere 1997. november 18-án nyújtotta be a „kacsatömési program beindításáról” szóló pályázatát az alapítványhoz. Azt nem sikerült teljes egyértelműséggel megállapítani, hogy mikor érkezett meg az első kacsaszállítmány Vízvára, de a tömésben résztvevők emlékezete szerint két helyre, Babaicshoz és Fekete Istvánéhoz már a pályázat beadása előtt kivittek egy-egy turnust. A pályázat úgy kalkulált, hogy 2–2,5 kilogrammos kacsák tömésével 2x2 hetes ciklus során 40–70 ezer forintos nettó haszon érhető el. Két hét alatt egy kacsánál 2–3 kg súlynövekedésre és 20–25 dkg májnövekedésre lehet

számítani. Ez idő alatt egy kacsával 10–13 kg főtt takarmányt etetnek meg. A tervezett haszon 80–90 kacsza tömése esetén reális. A program beindításához pályáznak. Bogdán kiszámolta, hogy az egy családra eső költségigény 295 000 forint, ami a következő tételeket foglalja magába:

ketrecek anyagköltsége:	20 000 Ft
ítatórendszer:	15 000 Ft
főzőedények és tároló:	15 000 Ft
mérleg:	20 000 Ft
100 mázsa kukorica évente:	140 000 Ft
egyéb költségek:	25 000 Ft
gyógyszerezés, fertőtlenítés:	60 000 Ft

Mivel 8 család nevében pályáznak, a program beindításának teljes költsége 2 360 000 forint. Bevételeként számolnak azonban a családok egyéni hozzájárulásával (8x5 000 Ft), a Független Cigányszövetség támogatásával (50 000 Ft), kölcsönfelvétellel (8x50 000 Ft) és egy nem részletezett egyéb bevétellel (10 000 Ft), így az Autonómia Alapítványtól csak 1 860 000 forint támogatást kérnek. A pályázathoz mellékeltek egy, a Die Ente Kft.-től kapott kukoricadagolási tervet, annak igazolására, hogy reális a kalkulációjuknak a szükséges takarmánymennyiségre vonatkozó része. Mellékeltek még egy biankó bértömési megállapodást az 1997-es évre a sásdi Die Ente Kft.-vel. Bogdán csatolta a 8 család nyilatkozatát is, amelyben kijelentik, hogy részt kívánnak venni a kacsatömési programban.

A kuratórium az 1997. december 2-i ülésén tárgyalta a pályázatot, és végül 800 000 forintot (fele adomány, fele kamatmentes kölcsön) ítelt meg. Egy családnak így 100 000 forint jutott, amit a következőképpen használtak fel:

ketrecek anyagköltsége:	20 000 Ft
ítató:	10 000 Ft
1 turnus felhizlalásához szükséges kukorica:	15 000 Ft
gyógyszerek, fertőtlenítés (1 évre):	55 000 Ft

A támogatási szerződésben is rögzített költségvetés megváltoztatására irányuló kérelem érkezett az alapítványhoz 1998. május 4-én. A szervezet vezetője kérte, hogy a gyógyszerrezezésre beállított 55 000 forintot gépvásárlásra (tömőgép, ventilátor) használhassák föl. Az indoklás szerint a gépek és segédeszközök megvásárlása nélkül a program nem indítható el. A kérelemhez, nem tudni, mi okból, csatoltak egy jelenléti ívet és egy ütemtervet a kacsatömési programhoz. Az ütemterv: 1. ütem: tárgyi eszközök beszerzése (85 000 Ft), határidő: támogatási összeg átutalása után azonnal. 2. ütem: kukoricavásárlás (15 000 Ft), határidő: a tömés kezdete előtt. A költségvetés módosításához az Autonómia Alapítvány 1998. május 7-én hozzájárult, majd május 13-án átutalta a szervezet számlájára a 800 000 forintot.

A résztvevők a program indulásáról

A pályázatot benyújtó szervezetvezető és a kacsatömésben résztvevő családok nem egyformán emlékeznek a program indulására.

„Azzal kezdeném az emlékezést, hogy először is elmondanám: ez egy olyan település, ahol ipari és egyéb munkahelyek teremtésre nem volt és jelenleg sincs lehetőség. A termelőszövetkezet volt az egyetlen olyan hely, ahol a megszűnéséig munkát vállalhattak a helyiek. Itt is élnek cigányok. Namost a cigányok, a falu lakosságának durván 20 százalékát teszik ki és körükben 80–90 százalékos a munkanélküliség. A megélhetési lehetőség, munkahelyteremtés gondolhatod milyen! És itt jöttek az olyan jellegű gondolatok, hogy megélhetési programok: és nem konkrétan csak a kacsatömészetre gondolok, hanem mindenre, a sertéstartási és földművelési programra, mert ezek jelentek meg először. Na most ennek a kibővítésére jött az a gondolat, hogy a szomszéd faluban, a 15 kilométerre levő Berzencén volt kacsatömészet és azt hallottuk, hogy nagyon jól jövedelmező tevékenység. Mit ad isten, elmentünk személyesen megnézni a helyeket, hogy hogyan is kell megvalósítani, hogyan is csinálják. Azokat az embereket akkor már elvittük oda, akik úgymond potenciálisan jelentkezők voltak a programra. Megnéztük, kicsit bűdös volt ugye, de hát ez a kacsánál jellemző... Az irtózatosan nagy bűz, meg minden. Megnéztük, megfogalmazódott bennünk, elmondta a berzencei személy is, hogy milyen jövedelmet jelenthetne ez a családoknak. Ez napi két óra munkát venne igénybe, úgy, hogy reggel, délben és este bizonyos időmennyiséget, naponta összesen két órát. Közte egy minimális ténykedésre van szükség és otthon megvalósítható. És ez volt a fő motiváció, otthon megvalósítható programról lévén szó, tetszett nekünk, be is indultunk. A pályázatot benyújtottuk és hál istennek meg is nyertük.” Bogdán Péter szervezetvezető)

„Úgy kezdődött, hogy saját erőből indítottuk útnak ezt a kacsatömészeti dolgot. A szomszédban van egy fiatalember, az hozta a tippet, hogy nem-e akarnánk tömni, hogy két család legalább kellene, hogy a kocsinak érdemes legyen ide bejönni. Mi beleváltunk, közben a Péter megtudta, hogy mi mit akarunk és ösztökélni akarta itt a cigányságot, hogy több család is foglalkozna vele. Szép is volt az elején, megkaptuk az állományt, megvettünk mindent, ami nem kis pénzbe került! Először is a helyet a kacsáknak biztosítani kellett, nekünk már megvolt az istállórész. Oszlopok a tartóknak, a léceket, az itatókat be kellett rendezni, a ventillátort, a mérleget, a rendes mázsát, a tömőgépet magát. Először mi a saját pénzünkéből csináltunk mindent és csak utána kaptuk meg az alapítványtól a támogatást meg a kölcsönrészt. 100 ezer forint volt összesen.” (Fekete Istvánné, Juliska, aki közel egy évig csinálta a kacsatömést)

„Amikor megindult a kacsatömészet, akkor még nem is volt arról szó, hogy a szervezet hozzáálljon, hogy pályázzon, akkor önállóan akartuk csinálni és elég sok családnak lett itt szólva

Vízváron és el is fogadták. Voltunk talán 17-en, 18-an és maradtunk a végén hárman. Mert mindenki visszariadt tőle, mert azt hitték, hogy majd hoznak ide ketreceket, tömőgépet megkapják, a kacsákat megkapják, szóval nem kell semmit dolgozni, mindent helybe hoznak és önekik csak az a munkájuk, hogy »megtömöm a kacsát aszt bemegyek és lefekszem«. Ez nem így működik. Mindenkinek meg kellett teremteni magának a ketreceket, meg kellett csinálni, ami lécekből ugye, egy folyóméter lécnél már akkor is elég sok volt az ára...Meg kellett venni, meg kellett csinálni a ketrecek, tömőgépet meg kellett venni, a mérleget, az itatót meg kellett csinálni. Ekkor még egy fillér sem volt. Három család az, aki megcsinálta ezt a dolgot – beleértve magamat is. Nekiálltunk, mert úgy gondoltuk, hogy háthogyha sikerül: munkanélküliek voltunk, talán ebből sikerül valami jó munkahelyet teremteni. Hát igen, meg is volt minden, a végén úgy győztünk, most hogy elmondjam eleiről, hogy azt hittük, hogy mi se fogjuk megkapni ezeket a kacsákat. De a végén a vállalkozó azt mondta, hogy nem baj, azért le fogja hozni, megpróbálja itt is, hogy hogyan fog sikerülni a kacsatömészet. Nagyon jól indult! Télen nagyon jól indult, nyáron óránként vizet cserélni, rengeteg víz elment. A ventilátorokat be kellett szerelni, mert azokat pluszba meg kellett aztán venni, ugye hogy hűteni nyáron, mert a kacsák amikor lázas, akkor már hűtené magát.” (Babaics Sándor, az a bizonyos fiatalember, akit Juliska említ, mint tipphezőt)

Kovács Tiborné, helyi napközis tanár viszont Bogdán Pétertől értesült a lehetőségről és mivel férje éppen munkanélküli volt, belevágtak. Végrehajtották a szükséges beruházásokat és felkészülten várták a kacsákat. Ez a három család önerőből teremtette meg a kacsatöméshez szükséges feltételeket. Ők kaptak állatokat, viszont azok, akik csak az Autonómiától kapott támogatás és kölcsön után vették meg a szükséges eszközöket, azok nem. Bogdán szerint a Die Ente Kft. meg akart bizonyosodni arról, hogy képesek az emberek a kacsatömést jól csinálni: „A program beindulásakor nyolc család jelentkezett. A végkifejlet háromnál történt meg, mert hogy nem tudtuk tovább folytatni, mert nem volt elég kacsák. Itt volt a bökkenő, mert azt mondta a Madár, a felvásárló, hogy először ad lehetőséget egy-két embernek, hogy bebizonyítsák, hogy ők is tudják, mert azt mondták, ha nem éri el azt a bizonyos százalékot a súlygyarapodás, a májgyarapodás, akkor neki nem éri meg kiadni a kacsákat. Most be kellett bizonyítani, hogy képesek ezek az emberek is azt megcsinálni, mint Berzencén és jó eredményt hozni. Az első töménél 28 százalékos májeredményt hoztak, a másodiknál már harmincketteset! Megverték az ottani bázisnak az embereinek a növekményeit, felülmúlták. Mit kínlódtak az emberek, amíg belegyakoroltak! Amikor már belejöttek, hogy tudták már csinálni! Eszméletlen!”

A technológia. Betanulás

Vízváron a program beindulásáig még senki sem foglalkozott kacsatöméssel, vagy ahogy a faluban nevezik, kacsatömészettel. A szervezetvezető is és a családok is mindent elkövetek, hogy megismerjék a technológiát.

„A pályázathoz szakmailag csatolni kellett az egész anyagot, hogy milyen technológiával, hogyan működik. Nos, ez egy 15 napos turnus, amivel ment az egész rendszer. 15 napig kellett tömni az előhizlalt vagy előnevelt kacsákat, mert 2–2,5 kilósak voltak, azokat kellett felvinni 5–6 kilós súlyra 15 nap

alatt megfelelő technológiával. Megvan, hogy mennyi kukoricát kell nekik benyomni először, majd a második napon, a szakemberek kiszámolták, hogy hogyan érhető el a legnagyobb mértékű májeredmény nagyobboldás, mert végül is a májra ment a dolog, a kacsatömésnél nem a hús a lényeg, hanem a máj. Én sosem ettem különben, hozzáteszem. Olyat ettem, amit otthon neveltünk, de ilyen tömött, nagy terebélyes májat még nem. Nem is gusztá nekem, nem tudom miért... Valahogy olyan mondvacsínált, fölfújt, nem tudom. Mikor otthon szokott lenni kacsánk – érted –, az elcsipeget fél évig, addig nő, az természetes, annak megeszem a máját hagymásan, finom is az! Na most akkor, beindult a program. A Die Ente céget előtte kerestük meg, és ők tudták biztosítani a technológiát és a folyamatos felvásárlást – azon az említett berzencei kapcsolaton keresztül.” (Bogdán Péter) A szervezetvezető plasztikusan ecsetelte a tömés praktikáit is: „Na, akkor láttad, hogy van ott tömőgép, amire ráfognak, ami nyomja nekik. Lekötözik ugyanúgy, mint az embert műtét előtt, és akkor van egy csőrendszer, spirális behajtó, egy lábpedál, amivel adagolod a mennyiséget, belenyomod a csövet a torkába, durr, lehúzod neki, aztán ámen. Gépek, szellőzőberendezések, itató-berendezések, ketrecek, mérleg, kondérok, üstök, ezek mind kellenek a kukorica megpárolásához, mind megvannak ezek a technológiák.”

Fekete Istvánné, Juliska sem foglalkozott még kacsatöméssel: „Minket sem tanítottak, senki sem mutatta meg, hogy akkor mit csináljunk. Képzeld el, hogy nem tudtam egész éjjel aludni, amikor mondták, hogy reggel hozzák a kacsákat, mert a frász majdnem kitört, mit csinálok majd? Elmentünk előtte megnézni, de nem próbálhattunk ki egyet sem, hogy most megy vagy nem megy, mert az a gazdának veszteség lett volna. Megpróbáltuk, sikerült, hála a jóistennek! Nem lett semmi probléma a nagy izgalmon kívül, jól is ment az elején, mint mondtam.”

„Olyan emberekkel beszélgettünk Berzencén, akik nagyon közvetlen ismerősök voltak már régóta. Mondták, hogy sokan úgy végzik a tömést, hogy beletömöm a kacsába, aztán áldja meg az isten, azt az majd hízik magától. Elmondták, hogy igenis oda kell figyelni a kukorica megpárolására, hogy az olyan legyen, hogy átfolyjon a kacsá szervezetén, minél puhább, annál gyorsabban feldolgozza az állat. Ezért mondják azt erre a technológiára, hogy tiszta fos az egész. Tiszta híg székelete van a tömött kacsának, nem úgy mint a házikacsának. Láttál már házikacsa-székeletet, ugye? Mennyivel másabb az! Az előkészületi munkák nagyon fontosak. Üstben megpárolni a kukoricát, megfelelő hőmérsékleten tartani, megfelelő mennyiségű olajat adagolni hozzá... Ezt a technológiát minél precízebben csinálják meg, annál jobb eredményt lehet elérni a kacsának a fejlődésében. Fölhívtuk az emberek figyelmét erre. Nem úgy van, hogy megetetem a kacsát, aztán jól van. Rengeteg trükk van.”

Kezdeti sikerek

1997 novemberében a már említett három családhoz megérkezett az első kacsaszállítmány. A Die Ente Kft. minden érintettel szerződést, ún. bértömési megállapodást kötött, melynek fundamentuma az 1. pontban olvasható: *„Megrendelő vállalja, hogy a tömőnek tömésre alkalmas soványkacsa alapanyagot biztosít, a tömő pedig vállalja, hogy a soványkacsát töméssel felhizlalt állapotban megrendelőnek visszaadja.”* A bértömési megállapodás rögzítette továbbá a súly kiszámításának módját, a fuvarozás feltételeit, a kacsák le- és felrakásának módját, amelyet a tömő feladataként jelölt meg, a rakodási időnormát (300 db kacsa/óra). A megállapodás szerint a tömő telephelyén bekövetkező elhullás a tömő kárának minősül, visszahárítás csak hivatalos intézeti lelet és állatorvosi szakvélemény birtokában lehetséges – sőt, mint később kiderült: még így sem. A szerződés ugyanis mindenre kiterjedt: *„Az utihulla 50 százaléka a tömőt terheli.”* Családonként 80–100 jószágot tömtek, az elhullás minimális volt és a Die Ente is rendesen fizetett. Hamar kiderült, hogy a tömés nem napi kétórai munkát, hanem ennél lényegesen többet igényel, ám mindenki azt mondta, hogy így is megérte.

„Nagyon jól mentek az eredmények, örültünk is neki. Azért örültünk neki, mert ezek a családok, akik részt vettek a programban, igazán nagycsaládosok voltak, sok adósságuk is volt, de akarták csinálni, csinálták is, és volt is pénzüik belőle. Nyereséges program lett volna, ha végigmegy – érted? Közel 40 000 forintot tudtak fogni egy kéthetes turnusban. Az akkori viszonyok között ez egy nagyon komoly fizetés volt. Havira bontsd le és máris tudod, hogy mi a helyzet. Ez így működött, ez a dolog” (Bogdán Péter)

„Az elején szépen ment, az őszi-téli időszakban nagyon jó volt, kéthetente megkaptuk azt az ötvenet, jó, de abból le kell számolni, nem tisztán! Ebből nekünk kéthetente elő kellett állítani a kacsáknak az eleséget, a kukoricát. Az olaj, a kukorica, a só, a tüzelő, nem kis pénzbe került.” (Fekete Istvánné)

Ahová hoztak kacsákat, ott az őszi-téli hónapokban igen jól ment a bolt. Közben megérkezett az alapítványtól kapott támogatás, és az az 5 család is kialakította a helyet a kacsáknak, amelyik addig tőke hiányában ezt nem tudta megtenni. Türelmetlenül várták, hogy ők is elkezdhessék a tömést: *„Olyan volt, hogy elmentek a kacsás házakhoz gyakorolni. Akiknél ment a program, azokhoz eljártak azok, akik készültek a programra. Ők is látták nap, mint nap, hogy mik az előnyök, mik a problémák. Bánták, de mit lehet csinálni, ha nincs kacsa, nincs kacsa.”* (Bogdán Péter)

Jönnek a gondok

Az első három családnál egészen tavaszig jól jövedelmezett a kacsatömés. Tavasztól azonban a Die Ente Kft. magatartása megváltozott, a kifizetések alkalmával viták robbantak ki. A konfliktusok abból adódtak, hogy a cég nem tartotta be a szerződést (a bértömési megállapodást), önkényes módosításokat vezetett be, és így a munka már korántsem fizetett olyan jól. Problémát jelentett az is, hogy a melegebb időjárás miatt több volt az elhullás, hiába szereltek fel az ólakba ventilátorokat. A vízváriak szerint a Die Ente-nél vezetővél-

tás történt, és az új ügyvezető csökkentette az állományt. Az állományt valóban csökkentették, de az igazgató személye nem változott: az ma is Sohonyai István. Ebben az időszakban a Parlamentben is többször szóba került, hogy rendelettel kellene szabályozni az állatok védelmét. Az erre vonatkozó FVM rendelet ugyan csak egy évvel később született meg (32/1999. (III. 31.)), de már 1998-ban is nyilvánvaló volt, hogy az EU-szabványokra való tekintettel többek között a hízott máj előállításának a szabályait is jelentősen szigorítani fogják. Ráadásul az utolsó szállítmányok már nem az addig jól bevált Mulard kacsákból álltak, hanem egy számukra ismeretlen fajtából, a Barbarie-ből, amely egyáltalán nem bírta a meleget és tömegesen elhullott. Konfliktusként jelentkezett a kacsahiány is: a programból ez idáig kimaradt 5 család hiába rendezkedett be a portáján kacsatömésre, nem kaptak állatokat. Sőt, hamarosan már a tömésben néhány hónapos gyakorlatot szerzett családok sem. Vízvár lassan elkacsátlanodott.

„Aztán tavasszal! Egész nyáron ráfizetés volt, lehet, hogy minket csaptak be, sőt, biztos! Mert az nem igaz, hogy én eltömöm a kacsát, egy kacsára volt ... – hadd emlékezzem vissza – tíz kiló takarmány. Elettük mi ezt a mennyiséget, aztán se súly, se máj. Mert ugye régen, a régi tömőktől tudtuk, hogy a szállítás, amikor volt egy gazda, ment a vágóra és ő is ott nézte, ellenőrizte. Na, itt most már megszűnt a dolog, hogy mehetett a gazda föl a vágóra, azt mondtak, azt írtak fel a papírra, amit akartak. Volt amikor kaptunk 650 forintot, közben nekünk kéthetente meg kellett venni a 8 mázsa terményt a kéthetes turnusra, nem beszélve arról, hogy a ventilátor ment, tavasztól már, mert belázasodtak a kacsák. Kényes állatok voltak. A ventilátor ment éjjel-nappal, meg a rengeteg víz: olyan ráfizetésünk volt, hogy még! A villanyszámlák harmincezrek, a víz 6–7 ezer havonta, csak oda! Mert külön számoltuk azt. Sajnos nagyon-nagyon ráfizettünk, pedig nagyon szerettem csinálni, mert én szeretem az állatokat. De nem hozták. Most tavaly augusztusban múlt egy éve, hogy nem hoznak kacsát. Nemcsak nekem, Berzencén sem és a környéken sem. Hogy mi az oka? A mi főnökönk nem értesített, semmit sem jött mondani, hogy mi az oka a lemaradásnak. (...) Szépek voltak azért a májak, a 40 dekás máj megvolt a legkisebbnél is, nekem meg visszaigazoltak 28–30-as májakat... (...) Már a végén hoztak kísérleti kacsákat, hatalmas állatok voltak, nem az a Mulard, amit addig kaptunk. Ez valami más volt, kísérleti célra. Jól megszívattak bennünket! Jó, hogy nem nekünk kellett fizetni, tíz fillért nem kaptunk és két hét alatt ugyanúgy elment a 8 mázsa kukorica.” (Fekete Istvánné) Az elmondottakkal az a gond, hogy a bértömési megállapodásban szerepel a következő kitétel: „A feldolgozásra átadott kövér kacsá bontása a vágást

követő napon történik, melynek kezdési időpontját a megrendelő a bontás napján közli a termelővel. A bontás során kitermelt máj osztályba sorolásán a tömő köteles jelen lenni. Amennyiben nem képviselteti magát, úgy a megrende-

lő osztályozásra vonatkozó reklamációt nem fogad el.” Tudomásom szerint a sásdi telep-
helyre soha, egy tömő sem ment el. Mi lehet ennek az oka? A távolság a két település között
97 kilométer, ez nyilván szerepet játszott abban, hogy nem voltak soha jelen a bontáson. A
Die Ente az első hetekben tevékenységével, a megállapított díjakkal bizalmat keltett az
emberekben, azt hitték, ez továbbra is így működik majd. Ma már nem rekonstruálható,
pontosan mi történt, de valószínűsíthető az a változat, mely szerint a kft érzékelve azt, hogy
mindent rájuk bízta, és nem ellenőrzi senki őket, a lehető legnagyobb hasznot próbálták
meg lefőlözni a vízvári tömőkről. Ők mondták meg, mekkora volt a más súlygyarapodása
és mivel nem voltak ott az emberek a bontáskor, a szerződés szerint hiába is reklamáltak.

„Lecsökkentették a kacsáállományt. Én azt nem tudom, miért, aszondták, hogy mer’ önekik sem éri
eztet meg, hogy hadd ne mondjam, ha nekünk megérte eleinte, akkor önekik nem éri meg? Na most teljesen
függetlenül mindattól, lecsökkentette, azért, mert nem hozzáértő szakember volt, lecsökkentette az álló-
mányt. Tehát annyi kacsát nem keltettek, amennyi kacsatömő volt. És mivel kevesebb állományt tudtak
előhozni, annnyival kevesebb lett, valakinél meg kellett szüntetni a kacsatömészetet, hogy a többi megkapja
a magáét... És eleve minél kisebb körbe vitték, minél közelebb, nem hozták már el ilyen messze. Pedig
mindattól függetlenül a fuvar ki kellett fizetniük, a számlákon rajta van a fuvardíj, minden. Pedig a
szerződésben az volt, hogy a fuvar díjmentes. Minden díjmentes, leírva ugye: öt darab kacsá ami elpusztul-
hat, mikor viszont hozták ki a pénzt, semmi nem úgy volt, le volt írva a fuvardíj, elpusztult állomá-
nyért ennyit és ennyit kell fizetni és ezt mind levonták a keresetből. Nem tudtunk mit csinálni. Az utolsó
állomány nál hoztak egy olyan kibaszott kacsafajtát, amit vittek három családhoz, ide kettőhöz, meg
Somogyudvarhelyre. Egy ilyen fekete, néma kacsá keverék, megpróbálták házasítani. Nálunk egy hét alatt
pusztultak el sorjában, naponta 4–5 elpusztult! Volt, hogy hat. Kijött az állatorvos, megnézte, állator-
vosi bizonyítvány mellett egy fillért sem kaptunk ezért, kiírta, azt mondta, hogy ez nem igaz. Megha-
zudtolták az állatorvost. Pedig nem helyi állatorvos volt, akit le lehetett volna fizetni! Hogy haver meg
idetartozik, hanem egy vidéki állatorvos volt, és megnézte a főállatorvos Barcsról, aki a hatósági bizo-
nyítványt kiállítja. Öneki egyetlen joga, eljönni megnézni és igenis azt mondta, hogy a kacsáállomány fer-
tőzött. Kérem szépen, ott nem fogadták el, azt mondták, hogy hazudik az állatorvos. Erre mit csináltunk
volna? Pereskedtünk volna? Többet ráfizettünk volna, jó, lehet, hogy visszajött volna a pénz, de hát nem
volt miből pereskedni. És ha az ember nem tud miből pereskedni, akkor az ember egyszerűen nem tud to-
váblépni. Szóval egy nagyon szép dolog volt, mert az ember örült annak, amikor látta, amikor olyan
szépen voltak, hogy elfeküdtek. És ha tényleg egy elpusztult, mert teljesen elhízta magát, mert van ilyen,
amelyik gyorsabban tud fejlődni. Amelyik elfekszik, annak nem szabad többet adni, mert az egy az egy-
ben megdöglik, saját magától.” (Babaics Sándor)

„Nem volt kacsá és a mai napig nincs kacsá. Még az újság is megírta.” (A Somogyi Hírlap 1998.
június 15-i számában Nem jut kacsá a cigánycsaládoknak című cikkében számol be arról,
hogy hiába kapott a vízvári Független Cigányszervezet több százezer forint támogatást az
Autonómia Alapítványtól kacsahízlalásra, nem sikerül kacsához jutni. Az elnök azonban
bízik: hamarosan talán ez is sikerül nekik.) „Akkor még, amikor a cikk megjelent, még reményked-

tem. 1998 júniusában megállt a buli. És nincs azóta sem. Tudtommal, egy berzencei személy mondta (mivel közvetlen kapcsolatom sose volt a Die Ente-vel), hogy a cég már nem is csinálja a kacsza előnevelést.” (Bogdán Péter)

A helyzet egyre rosszabb lett, gazdaságtalanná vált a kacsatömés. Többen azt gondolták, hogy ez csak átmeneti állapot és továbbra is várták az előnevelt álatokat. Hiába. Értesítettek az alapítványt a kialakult helyzetről.

A Die Ente Kft.

A sásdi székhelyű társaság vezetőjével, a bértömési megállapodást a megrendelő részéről aláíró Sohonyai István ügyvezetővel személyesen sajnos nem sikerült találkoznom, de telefonon beszéltem vele. Elmondta, hogy nem igaz, hogy vezetőváltás miatt csökkent volna a kacsza-állomány. Jelenleg is ő a Die Ente ügyvezetője. Emlékezett a vízvári emberekre, meg volt elégedve a munkájukkal. Azért kellett megszüntetni a vízvári bértömést, mert a kacsamáj exportja csökkent, és nekik alkalmazkodniuk kellett az új helyzethez. Sohonyai szerint kiváló a magyar kacsamáj minősége, a franciákhoz korlátlanul lehetne szállítani, mert lenne rá igény. Hogy mégis csökkenteniük kellett az állományt, annak az az oka, hogy a magyar üzletkötők nem képesek kellő mértékben az ország érdekeit érvényesíteni. Okként említette a francia piac védelmére hozott intézkedéseket is. Mivel kevesebb kacsamájat tudott a Bábolna Rt. értékesíteni, így alvállalkozója, a Die Ente is arra kényszerült, hogy csökkentse az állatállományát. Sohonyai szerint két szempont érvényesült, amikor dönteniük kellett, hogy kiktől váljanak meg: egyrészt a Sásdtól való távolság, másrészt, hogy melyik családdal mióta van munkakapcsolatuk. Vannak olyan partnereik, akikkel 1982 óta folyamatos az együttműködés. Amikor csökkenteni kellett a kihelyezéseket, természetesen őket részesítették előnyben. Jelenleg 80 családdal van bértömési megállapodásuk, elsősorban a Sásd környéki települések lakóival, mert így a szállítási költségeket is csökkenteni tudták. A vízváriakat nemcsak azért voltak kénytelenek leépíteni, mert velük a kapcsolat csak egy éves múltra tekintett vissza, hanem azért is, mert a település túlságosan nagy távolságra – több mint 80 kilométerre – van Sásdtól.

Monitori látogatás 1998. június 27-én

A monitor beszámolt arról, hogy a szervezet vezetői többször reklamáltak a Die Ente Kft.-nél. Mindig azt a választ kapták, hogy ha lesz kacsza, a kimaradt öt vízvári család kap először. Addig azonban a szervezet csak annak

a három családnak fizette ki a 100 000 forintos támogatást, amelyik részesült a szállítmányokból. Ignác János monitor javasolta, hogy a szervezetvezető azoknak is adja ki a pénzt, akik még nem kaptak kacsát, hogy a szükséges beruházásokat el tudják végezni. Ilyen körülmények között a visszatérítendő támogatás időarányos visszafizetését természetesen csak a már tömő családoktól lehetett elvárni. Náluk az okozott gondot, hogy az előzetes költségvetésbe nem kalkulálták be a takarmány-kiegészítőket, a gyógyszereket és azt, hogy a kettőcek mindössze 4–5 turnust bírnak ki, illetve hogy az átvevő csak a harmadik turnus után fizet. Így ezeket a plusz költségeket saját zsebből kellett fizetniük. A monitor felkereste Babaics Sándort és Fekete Istvánnét. Úgy ítélte meg, hogy szakszerűen és jól szervezeten végzik munkájukat. Az elszámolások szerint az egy turnusra jutó bevételek általában 17 000 és 50 000 forint között szóródtak, de akadt veszteséges turnus is. A döglődő állatokat nem hagyták elpusztulni: a veszteség csökkentése érdekében levágták és értékesítették őket.

A szerződés teljesítése, a program értékelése

1998. szeptember 4-én az alapítvány levélben figyelmeztette Bogdán Pétert, hogy 160 000 forint hátralékuk van, amelyet a szerződésben rögzített határidőig (augusztus 31.) nem fizettek vissza. A szervezet másfél hónappal később törlesztette a hiányzó összeget.

1998. október 30-án jártak utoljára monitorok Vízváron kacsáigybén. Jelentésükben kiderül, hogy a résztvevők közül csak Fekete Istvánnét tudták meglátogatni, mert a többieket nem találták otthon. A monitorok nem tudhatták, hogy a felkeresett család a kacsatömési próbálkozás utolsó mohikánja, és hogy a náluk látott kacsák az utolsó Vízvárra eljutó turnus tagjai. Fekete Istvánnénál átnézték a számlákat és a kifizetéseket igazoló iratokat, amelyekből az derült ki, hogy összességében több volt a kiadás, mint a bevétel. A kép felémás: a hidegebb hónapokban a nyereség turnusonként az 50 000 forintot is elérte, nyáron a nagy melegben viszont veszteséges volt a kacsatömés. A mérleg: 4 hónap alatt 40 000 forint veszteség, amire majdnem a házasság is ráment. Bogdán elmondta a monitoroknak, hogy a szomszéd faluba (valószínűleg Berzencére) most szállítottak 600 darab kacsát, hozzájuk viszont a kért 80 darab sem érkezett meg. A program összességében veszteséges volt, így a szervezetvezetőnek gondot okoz, hogy milyen érvekkel támassza alá az Autonómiához benyújtani kívánt új pályázatot. A monitorok javasolták, hogy mindent írjon le részletesen, és az új pályázatban fejtse ki, mitől reméli a körülmények megváltozását. A Vízvári Független Cigányszervezet azóta más jellegű pályázatokat (Kertészet 2000) nyújtott be, és ezekkel sikerült újabb támogatásokhoz jutnia.

Epilógus

A szervezetvezetővel, a programban résztvevő illetve a kacsához nem jutott családokkal folytatott beszélgetések és a dokumentumok alapján számomra egyértelmű, hogy a Die Ente

Kft.-n bukott meg a kacsatömés Vízváron. Babaics Sándor és Fekete Istvánné is állítja, ha lenne előnevelt kacsa, ők ismét belevágnának. (Kovács Tiborné viszont a bűz miatt még egyszer nem vállalná.) Annak, hogy a program befuccsolt, egyedül Fekete Istvánné édesapja örült: „Belebetegedett a Juliska ebbe a munkába, a szörnyű bűzben még éjjel is dolgozni! Teljesen lefogyott, ha még néhány hónapig szállítják azokat az átkozott kacsákat, akkor egész biztos, hogy eltemetem a lányomat!”

*„Ha itt beindul a szezon, itt májustól
kezdve októberig segélykérelem nincsen”*

UBORKATERMESZTÉS GACSAÁLYON

KÓRÓDI MIKLÓS
2001. AUGUSZTUS

Az esettanulmány a Lungo Drom gacsályi szervezetének az Autonómia Alapítvány által támogatott uborkatermesztési programjait mutatja be. Írásomban felvázolom azt a szociális, társadalmi és gazdasági keretet, amiben a támogatott cigánycsaládok gazdálkodnak. Bemutatom a háromévnnyi támogatás folyamatát és eredményeit.

Az Autonómia Alapítvány 1998-ban támogatta először a gacsályi Lungo Drom uborkatermesztési programját. A 700 000 forintos támogatásból 15 család kezdte meg a termelést, a kamatmentes kölcsönként kapott 175 000 forintot a szervezet pontosan visszafizette.

Az első év sikere után 1999-ben újra pályáztak, de ekkor már a Kertészet 2000 program keretében.¹ Az uborkatermesztés folytatásához a kérhető maximális összeget, 1,6 millió forintot kaptak, azzal a feltétellel, hogy a résztvevő családok az első év bevételeinek felét a következő évben saját termelésükre visszaforgatják. A program továbbra is sikeresen működött, a szerződésben vállaltakat maximálisan teljesítették, így a támogatás második évi részlete is átutalásra került. Az első év 15 résztvevője közül két család kivált a programból, négy pedig újonnan csatlakozott, így az összes támogatás 17 felé oszlott.

A 2001-es évben, a kétéves program második felére öt család kilépett a szervezetből, mert nem teljesítette az előző évi feltételeket (nem forgatta vissza bevételeinek 50 százalékát). Ezenfelül a szervezet vezetője újabb családoknak szeretett volna lehetőséget adni, így öt uborkatermesztéssel eddig nem foglalkozó család is a támogatottak közé került. A kertészeti program folytatására és az új családok bevonására a szervezet összesen 1 987 000 forintot kapott.

A falu társadalmi, szociális helyzete

Az erdőháti település Fehérgyarmattól keletre mintegy harminc, a csengersimai határátkelőtől, a román határtól pedig tizenöt kilométerre fekszik. A 850 lelkes falu lakosságának tizenöt százalékát a település határában lévő volt határőrlaktanyában működő pszichiátriai

1 A kétéves támogatást biztosító Kertészet 2000 program elsődleges célja az önálló őstermelővé válás volt.

otthon lakói teszik ki. A lélekszám a hatvanas-hetvenes években még ezer fölötti volt, a rendszerváltás óta a lakók száma csekély mértékben ugyan, de folyamatosan csökken. A falu legnagyobb foglalkoztatója az önkormányzati intézmények mellett a megyei fenntartású pszichiátriai otthon, ahol harmincnál is több helyi lakos tud folyamatosan munkához jutni. A jelentős munkaadók között lehet még említeni az uborkafelvásárlásra alakult Szamos-Ker Kft.-t, amely idényjelleggel rendszeresen munkát biztosít tíz-húsz embernek.

Gacsályon jelenleg 69 (13,04 %) a regisztrált munkanélküliek száma, közülük 51-en tartósan munka nélkül állnak és csak 5 fő részesül járadékban. Jövedelempótló támogatást 14, rendszeres szociális támogatást pedig 45 ember kap, a falu 529 fős munkavállalói korú népességéből. A regisztrált munkanélküliek aránya az országos átlaghoz viszonyítva magas, 12,25 százalék.² A tényleges munkanélküliség az előzőekben leírtaknál jóval magasabb arányú, de nem mellékes tény, hogy a falu munkaképes korú lakosságának közel kilencven százaléka rendelkezik östermelői igazolvánnyal.

Magyarország észak-keleti régiójának életét a mai napig a mezőgazdaság határozza meg. A rendszerváltás előtti évtizedekben a térség egyik legfontosabb terméke az alma volt. A „szabolcsi jonatánt” hatalmas mennyiségben ontották a szövetkezetek gyümölcsösei, az akkor még szovjet piac pedig szinte minőségtől és mennyiségtől függetlenül vásárolta fel a gyümölcsöt. A nagy mennyiségű termés feldolgozására és tárolására a környéken konzervgyárak és hűtőházak létesültek, amelyek a termelőszövetkezetek mellett az itt élők háztáji földjein és konyhakertjeiben megtermelt árut is felvásárolták, plusz jövedelemhez juttatva ezzel az embereket.

A Gacsály környéki erdőháti térség kötött agyagos földjei kifejezetten alacsony aranykorona értékűek. Az 1870 hektárnyi külterülettel rendelkező falu legjobb minőségű parcellái sem érik el a húsz aranykoronát, az átlagos érték pedig tíz körül mozog.

A rendszerváltás előtti évtizedekben a település legnagyobb foglalkoztatója a helyi Dózsa técsz volt. A szövetkezetnek fénykorában több mint százötven tagja volt, a falu munkaképes lakosságának majd egy harmadát foglalkoztatta. A fő profil a szarvasmarhatenyésztés és a gyümölcsstermesztés volt, az alma mellett jelentős mennyiségű meggy és szilva ültetvényrel is gazdálkodtak.

Sokan Fehérgyarmaton dolgoztak az ottani téglagyárban, konzervgyárban vagy éppen a Hódikötben. Emellett, főleg a fiatalabb férfiak közül sokan felszálltak a Zajtától Budapestig közlekedő fekete vonatra is, hogy Budapesten vagy más nagyvárosokban ipari vállalatoknál vagy az építőiparban keressék meg a kenyerüket.

A rendszerváltás utáni időszakban az uborka lett a gacsályiak megélhetésének fő forrása. A kordonos uborkatermesztést egy Pálkás József nevű, helyi születésű, de Fehérgyarma-

2 Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Munkaügyi Központ Fehérgyarmati Kirendeltsége hivatalos tájékoztatója, 2001. augusztus.

ton élő pedagógus kezdte el Gacsályon. A régóta gazdálkodó, minden újra fogékony és mindig kísérletező tanár akkor még nem is sejtette, hogy technikai újításával mekkora forradalmat idéz elő a településen. A kilencvenes évek elején a faluban csak néhányan foglalkoztak mai szemmel nézve kezdetleges módszerekkel (síkföldön) uborkával. '94 körül aztán az említett pedagógus telepítette az első kordonos ültetvényt a kertjébe és innentől kezdve nem volt megállás.

A rendszerváltás okozta átrendeződés

A rendszerváltást követő években jelentősen átalakult a falu élete. Még 1989-ben a falu különvált az addig vele közös tanácsi igazgatás alatt álló szomszédos Rozsály községtől. A gacsályi emberek többsége ezt a pillanatot tartotta az igazi rendszerváltásnak, mert a közös élet addig csak hátrányokkal járt a településre nézve. A közös tanács központja Rozsályban volt, így a falu minden juttatást csak másodkézből kaphatott meg, nem volt saját orvosa, az összevonással elkerült az iskola felső tagozata is. Az új érában a településnek fiatal, agilis polgármestere lett, aki addig tanácsi alkalmazottként dolgozott, ma pedig már mint mindenki más a településen, ő is uborkatermesztéssel foglalkozik másodállásban.

A szétválást követő kezdeti lelkesedés aztán hamarosan alábbhagyott. A település addig viszonylag jól prosperáló legnagyobb munkaadója, a szarvasmarhatelepet és nyolcvanhektáros gyümölcsöst üzemeltető, Dózsa téesz 1992-ben kezdte el több, mint négyéves vesszőfutását. Mára már nyomai sem látszanak az egykori szövetkezetnek, a vagyon jelentős része a korábbi vezetők tulajdonába került. A szövetkezeti vagyon szétosztása már a kezdetektől szövevényesen alakult. 1992-ben a téeszvezetés a tagi és külső üzletrész tulajdonosok nagy részét azzal vezette félre, hogy ha tulajdonjogukat az akkor még meglévő gépekre érvényesíteni akarják, akkor az eszközök értéke után 25 százalék forrásadót kötelesek fizetni. A tagok többsége megfelelő mennyiségű anyagiak hiányában így nem mert semmire sem licitálni, mert attól félt, hogy a kirótt adót nem lesz majd képes megfizetni. Ezzel szabad út nyílt a pénzesebb, tűzhöz közeli régi vezetők előtt, hogy kedvükre válogassanak a különböző eszközök és épületek között. A földárveréskor szintén ez a kör járt jól, de a régi Madarassy birtokos leszármazottaival ők sem tudtak versenyezni. A külföldön élő örökös nagyon jó áron vásárolta a kárpótlási jegyeket. A liciteken ő volt a legelőnyösebb pozícióban, a legjobb földeket tudta megszerezni, összesen mintegy 300 hektárnyi területet. Szemet vetett a később téesz irodaként üzemelő egykori csa-

ládi kúriára is, de ennek megszerzését az önkormányzat megíúsította. Pályázati pénzekből rá tudott licitálni Madarassyra, így az épület ma polgármesteri hivatalként funkcionál.

A '92-ben történt kilépések és a vagyonmegosztás után a részüket meg nem kapó emberek tulajdonképpen a maradékon osztoztak. Felállt egy üzletrész bizottság, ennek a feladata volt a megmaradt vagyon kiosztása. Lepusztult istállók továbbá egyéb értéktelen eszközök és ingatlanok kerültek az emberek nevére, végül a tulajdonukban lévő üzletrészhányaduk névértékének mintegy húsz százalékához jutottak csak hozzá. Többen egyáltalán nem kaptak semmit, és előfordult olyan is, hogy egy istálló-épület egyik napról a másikra a építőanyagostul, mindenesztül együtt eltűnt.

A falu legtehetősebb magángazdái között ma megtaláljuk a volt agronómust, a főkönyvelőt, és a két utolsó elnököt. Ebből a körből szinte mindenki magas utolsó fizetéssel leszállékoltatta magát, így ma az átlagnyugdíj többszörösét kitevő összegű járadékosként a magángazdaságukkal tudnak foglalkozni.

A falu képviselőtestületébe is a gazdaságilag előnyösebb pozícióban lévő emberek kerültek. A hét tagú grémiumot jelenleg a volt téeszelnök felesége, az iskolaigazgató, egy kereskedő vállalkozó, a legutolsó téeszelnök, a Szamos-Ker Kft. két tulajdonosa és a kisebbségi önkormányzat illetve a Lungo Drom vezetője alkotja. Mindannyian függetlenként indultak a választásokon, pártszimpátiáknak nem volt szerepe a megválasztásokban.

A cigányság története, mai rétegződése

A gacsályi romák aránya a falu lélekszámának alakulásával éppen ellentétes tendenciát mutat. Míg a hatvanas években csak három romungró család élt a faluban, addig mára ez a szám negyvenhétre emelkedett. Összesen mintegy 160 roma él a faluban, az iskola száz tanulójának mintegy negyven, az óvoda létszámának pedig legalább ötven százalékát teszik ki a cigány gyerekek.

A cigányság korábbi alacsony száma miatt telep nem alakult ki a faluban, a három család ugyan egy utcában lakott, de egyáltalán nem elkülönülve. A gacsályi romákra telepszerű elrendezkedés ma sem jellemző, de a falu két végén van egy-egy olyan utca, ahol többségében roma családok laknak. Ez annak köszönhető leginkább, hogy az új szocpolos házaknak csak ebben a két utcában lehet üres telket találni, a falu többi részén nincsenek közművesített, építésre is alkalmas területek. A falu összképétől ez a két utca csak az „átlaghoz képest rendesen megépített szocpolos házak” miatt tér el, egyébként minden porta rendezett, a gáz, a telefon és a szennyvízcsatorna mindenhova be van vezetve. A falu összképéhez a szocpolos negyed még abban is teljesen igazodik, hogy ezen a részen is minden szabad területen kordonos uborka található.

A tősgyökeres gacsályi romák elődeit vizsgálva három generációig kell visszatekintenünk, hogy hagyományos cigány mesterségeket találjunk. A ma negyven év körüli leszármazot-

tak nagyszülei között találhatók zenészek, vályogvetők, tapasztók vagy ahogyan az előző rendszerben már a személyi igazolványukban hivatalosan szerepelt: sármunkások. A téeszésítést követően a sokgyermekes családok munkaképes korú tagjai teljes jogú téesz tagok lettek, a ház körül sertést és szarvasmarhát tartottak, nekik is járt a háztáji termény adag. A téesz ugyanis nem földterületet adott ki háztáji művelésre, hanem minden tag évi húsz mázsa kukoricát illetve ennek megfelelő értékű egyéb terményt kapott.

A jelenlegi roma közösségből két család társadalmi elismertségét és anyagi helyzetét tekintve egyértelműen kiemelkedik. Az egyik Tóth Pál szervezetvezető és családja, a másik pedig unokabátyja Dávid Lajos. Mindketten tősgyökeres gacsályiak, akik mára sikeres vállalkozókká váltak. Életpályájukban nagyon sok hasonlóság fedezhető fel, sokáig egymást segítve, az utóbbi időben már egy kicsit egymással versenyezve, fejlődtek és fejlődnek.

Dávid négy gyermekes vályogvető családból származik. Vállalkozásait a nulláról kezdte, a nyolcvanas évek közepéig hivatásos sofőrként a Volánnál dolgozott, majd pedig kisiparos magánfuvarozóként tevékenykedő vállalkozó volt. Az áttörést 1989 hozta meg számára, amikor egy közeli TÜZÉP telep hivatalos beszállítója lett. Egy-két év alatt rengeteg kölcsönből felfejlesztette gépparkját (teherautó, targonca), alkalmazottakat vett maga mellé és egyre tisztességebb haszonra tett szert. A vállalkozás lényege az volt, hogy a szerződött telep összes szállítási és rakodási munkáját ő és csapata végezte.

A következő vállalkozása aztán végleg megszilárdította anyagi helyzetét. A román határ közelségét kihasználva személyszállítással kezdett foglalkozni, aminek az volt a lényege, hogy a határon átkelő árusokat buszokkal fuvarozta a közeli piacokra.

A buszozásba már beszállt unokaöccse, Tóth Pál is, aki eleinte fix fizetésért hajtotta Dávid egyik járművét. Eddig a pontig viszont más utat járt be. Az apai ágról hat, anyai ágról pedig két féltestvérrel és három édestestvérrel cseperedő fiú a nyolc általános iskola után tíz testvére közül másodmagával szerzett szakmunkás bizonyítványt Fehérgyarmaton, esztergályosként. A hat elemit végzett apa a helyi téesz-nek volt tagja és dolgozója, keresetét egész sokáig vályogveréssel egészítette ki, az írni-olvasni nem tudó anyja pedig a ház körüli teendőket látta el. A tíz gyerek és a folyamatosan tartott néhány hízó és két tehén elég munkát adott a szülőknek, akik lehetőségeik szerint, főleg a később született gyerekek esetében igencsak ambicionálták a továbbtanulást. Szakmunkásvizsgája után szintén a gacsályi téesz-ben kezdett dolgozni, szakmájában tíz évet töltött, egészen 1990-ig. A nyolcvanas évek közepétől a helyi téesz szarvasmarha kihelyezési programjába ő is belevágott, és egészen 1993-ig tartotta is a jószágokat. 1991-ben önállósította magát a buszozásban is, saját jár-

művet vásárolt és azzal kereste meg magának az igencsak jó pénznek számító napi tízezer forintot. A személyszállítás mindkét vállalkozónak 1994-ig tartott, ekkor már nem érte meg a fuvarozás, a buszokat eladták, az érte kapott pénzt pedig mindketten a mezőgazdaságba fektették.

Dávid mára már a falu egyik legtehetősebb vállalkozójává nőtte ki magát. 2001-re 29 hektárnyi intenzív gyümölcsöst telepített FVM támogatással, két hektáron (mintegy 17 000 négyzetméteren) uborkát, 12 hektáron pedig szántóföldi növényeket termeszt. Az idei évben szintén FVM támogatással (30 százalékos géptámogatás 25 százalék saját erővel, öt éves visszafizetéssel) 28 millió forintért vásárolt gépeket. Összesen három traktorral, a hozzájuk tartozó felszerelésekkel és speciális uborkaföldi művelő eszközökkel rendelkezik. Gazdaságában legalább 20 család dolgozik, az idei év tiszta bevétele pedig szerény becslése szerint is eléri a hatmillió forintot. Ezen felül lakásépítési vállalkozása is van, a térségben az utóbbi néhány évben már több mint tizenöt lakást épített fel. Amellett, hogy saját vállalkozását fejleszti, ma már megengedheti magának, hogy a köz érdekében is tevékenykedjen. Kiváló példa erre, hogy amikor forráshiányos önkormányzatnak nem volt pénze a falu parkjának rendbehozatalára, Dávid vállalta, hogy a saját eszközeivel, gépeivel elvégzi a munkát.

Tóth Pál sok mindenben követte Dávid példáját és mára jelentős gazdasággal büszkélkedhet ő is. A szövetkezet megszűnése és a buszos vállalkozás befulladása után Tóth munkanélkülivé vált, jó darabig csak saját kezdetleges mezőgazdasági vállalkozása tartotta el. 1995-ben aztán már aktív kezdeményezője volt a helyi kisebbségi önkormányzat megalakításának.

A kisebbségi önkormányzat és a Lungo Drom

A település kisebbségi önkormányzata 1995-ben alakult meg. A háromfős testület vezetője a megalakulást először kezdeményező Tóth Pál lett, helyettese pedig unokabátyja, Dávid Lajos.

A kisebbségi önkormányzat megalakulásától kezdve a mezőgazdasági programokra helyezte a hangsúlyt. Sikeres pályázata azonban csak egy volt, amikor a Magyarországi Cigányokért Közalapítvány kukoricatermesztési programjukat támogatta. A programot még a kisebbségi önkormányzat színeiben 21 családdal bonyolították le, a kölcsönt visszafizették, de a közös termelés mégsem volt annyira sikeres, hogy a következő években is folytassák.

A Lungo Drom közvetlenül az 1998-as választások előtt alakult meg tizenegy fővel. Egyrésztől alulról jövő kezdeményezés volt, az alapítókat egy gazdasági tevékenység hozta össze, a civil szervezet létrehozásának célja egyértelműen a közös gazdálkodáshoz pályázható támogatások megszerzése volt. Ez a gondolat találkozott a Lungo Drom országos szervezetének közvetlenül a választások előtti tagszervezet-alakítási programjával. Ennek kö-

szönhető, hogy a szervezet a Lungo Drom nevet viseli, a vezető és a tagok egyáltalán nem vesznek részt aktívan a cigány politikában.

Szervezeti működésük viszont rendhagyónak mondható a cigányszervezetek körében. Mivel a helyi Lungo Drom alakulásának fő motívuma az uborkatermesztés volt, logikusnak tűnt, hogy a pályázati támogatásokból csak az kapjon, aki hivatalosan is a szervezet tagja. Nem az a különös, hogy a kezdetekben ez így volt, hanem az, hogy később is fennmaradt. Jelenleg is érvényes szabály, hogy csak az kaphat pályázati támogatást, aki tag, illetve ha valaki abbahagyja az uborkatermesztést, annak a szervezetből is ki kell lépnie. Aki tag, annak be kell tartania a pályázati játékszabályokat, és fizetnie kell a tagdíjat. Ez utóbbi elmulasztása is kizáró ok lehet, ugyanis a szervezet ebből fizeti könyvelőjét és bankköltségeit.

Az uborkatermesztés

A munkafolyamat

A kordonos uborkatermesztés a mezőgazdasági tevékenységek egyik legmunkaigényesebb fajtája. A munkálatok február-március környékén kezdődnek a talajmegmunkálással (szántás-trágyázás). A támrendszert nem szedik fel évről évre, ezért a szántást csak kis kerti géppel, vagy lóval lehet elvégezni. A következő fázisban, az időjárástól függően április-májusban, három héttel a palántázás előtt kezdik meg elkészíteni a bakhátakat. A kialakított támrendszer mentén egy folytonos földgátat készítenek, amelynek a szélére lefektetik a kérekpár gumibelsőhöz hasonlítható apró lyukacsos csepegtető csövet. Az egy idényben használható gumitömlők a sorok végén egy keményebb műanyagból készült, nagyobb átmérőjű nyomócsőbe csatlakoznak, ami közvetlen összeköttetésben van a szivattyúval. A csepegtetőrendszer kialakítása után a bakhátakat vékony fóliával terítik le. Miután ez elkészült, a karók közé erősített, az előző idény után télre felgöngyölt műanyagból leengedése és kifeszítése következik. Ezek után szintén az időjárás függvényében megkezdődhet a palánták kiültetése. Az uborka kezdeményeket, a takarófóliát kilyukasztgatva 15–20 centire egymástól dugdossák a földbe. A legkülönbözőbb tápanyagokkal dúsított víz csepegtetése már ekkor elkezdődik, és szinte a szedés befejezéséig folyamatosan tart. Általában naponta négyszer, alkalmanként mintegy félóra-ig csepegtetik a növényt. Esősebb időszakokban természetesen ritkább a locsolás, mert a kötött agyagos talaj nehezen szívja fel a vizet, a sorok között kialakuló hosszú ideig megmaradó pocsolyák pedig rohasztják az

uborkát és rengeteg fertőzés felbukkanását segítik elő. Miután a földbe került a palánta, két-három hétig nincs vele különösebb gond, egészen addig, amíg a növény el nem éri a kifeszített háló alját. Ekkor a vékony szarát a teherbírásának elősegítése érdekében folyamatosan bújtatni kell a háló réseibe (tulajdonképpen fel kell fűzni). A bújtatással egyidőben kezdődik a kocsolás is, amikor az uborka alsó hajtásait csipkedik le annak érdekében, hogy a szár felfelé fusson. Ha ezt nem tennék, akkor az uborka már a földhöz közel el kezdené teremni, nem nőne felfelé, és minimálisra korlátozódna az a szárhossz, ami termést hoz (a termelők azt tartják ideálisnak, ha az uborka legalább 1,2 méteren terem).

Az uborkatermesztés legmunkaigényesebb fázisa a betakarítás, aminek időtartama a palántázástól számított 5–6. héttől – szerencsés esetben – az első fagyig tart. A folyamatosan adagolt tápanyagnak és a rengeteg vegyszernek köszönhetően a virágokból egy-két nap alatt leszedhető uborka nő.

Az alábbiakban a termesztés költségeit és a várható megtérülést vázolom fel. Egy 500 folyóméteres kordonos uborkaültetvény bekerülési költsége az alábbi tételekből áll össze:

Beruházások	Értéke
Kútúrás	30 000 Ft
Szivattyú	27 000 Ft
Karó (140 db)	42 000 Ft
Műanyagháló	16 000 Ft
Két fajta dróthuzal	12 000 Ft
Locsolócső (gerincvezeték)	2 400 Ft
Csepegtetőcső kiegészítőkkel	15 400 Ft
Talajtakaró fólia	10 000 Ft
Palánta (2000 db)	24 000 Ft
Tápanyagok	75 000 Ft
Növényvédő szerek	80 000 Ft
Összesen	333 800 Ft

A táblázatban szereplő adatok a 2001-es év árait tartalmazzák és egyes tételeknél csak becslült értékek szerepelnek. A tápanyag és a növényvédő szerek fajtája és mennyisége mindig nagyban függ az adott év időjárásától és az előforduló betegségektől.

A táblázatból jól látható, hogy a termesztés során felmerülő költségek majdnem felét a műtrágyák, tápanyagok és permetszerek teszik ki. A kútúrás, a szivattyú és a karó értelemszerűen egyszeri beruházást jelent, a műanyaghálót a gazda gondosságától függően 4–5 évig is lehet használni, csepegtetőcsőre és takarófóliára viszont minden évben be kell ruházni. Ha tehát egy nem túl nagy, 600 négyzetméteres telket veszünk alapul, akkor kiderül, hogy egy kezdeti 130–150 ezer forintos beruházás után évente még legalább 200 ezer forintot kell invesztálni az ültetvénybe, hogy az termőképes legyen.

A bevételek nagyságát illetően sohasem lehet előre biztosat mondani, de megközelítő értékeket az elmúlt évek átlagából lehet számolni. A nyereséget mindenki folyóméterenként számítja, eszerint ha valaki minden méterről ezer forintot le tud szedni, az már jónak mondható. Természetesen ebből még lejön a ráfordítás, így a tiszta haszon ebben az esetben ötszáz méteren számolva 200 ezer forint. A többség azonban ennél magasabb átlagot is ki tud hozni, idén augusztus közepén már többen 1200 forintnál jártak méterenként úgy, hogy majd egy hónap még hátravolt a szezonból.

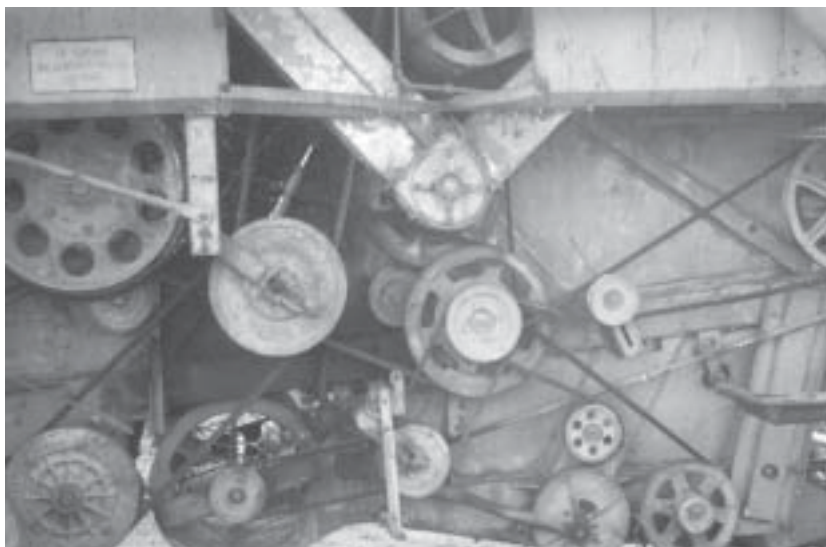
A jelenlegi helyzet

A 2001-es évben az előző évi átlag terméshez képest visszafogottabb a kordonos uborka hozam. Legfőbb oka ennek természetesen az időjárás, mert a nyár eleji tartós esőzések nem tették lehetővé a növényvédő szerek ideális alkalmazását. Ennek ellenére a legtöbb gazda a magasabb felvásárlási árak miatt hasonló bevételekre számíthat, mint tavaly, még annak ellenére is, hogy természetesen a műtrágyákhoz és növényvédő szerekhez is magasabb áron lehet hozzájutni az előző évekhez képest.

Az idei évben a falu össztermelését tekintve nagyobb kockázat nélkül ki lehet jelenteni, hogy minden eddiginél több gazda, minden eddiginél nagyobb területen termeli az uborkát. Egy átlagos család idegen munkaerő nélkül azonban nem nagyon tud 500–1000 méternyi ültetvénynél többet ellátni. A legnagyobb problémák a szedési időszakban jelentkeznek, amikor mindennap az uborka között kell lenni. El lehet mondani, hogy az ezer méter fölötti gazdák egytől-egyig foglalkoztatnak napszámost, akiknek ebben az évben 150 és 200 forint közötti órabért fizetnek. Mivel a falu nyolcvan százaléka maga is gazdálkodik, adódik a kérdés, hogy ki megy el másnak dolgozni. A válasz egyszerű: senki. Ember mégis kell, így hát maradnak a vendégmunkások, akik a szomszédos településekről érkeznek, de az országhatáron túlról, Romániából és Ukrajnából is. A kialakult helyzetet jól szemlélteti az egyik helyi vállalkozó mondata, miszerint „*Még a munkanélkülinek is van már napszámosa ma*”.

A felvásárlók

A faluban jelenleg négy felvásárló küzd a termelők kegyeiért. A gacsályi vállalkozók által létrehozott Szamos-Ker Kft. vezeti a sort, bár nem lehet pontosan tudni, de talán ez a cég vásárolja fel a legtöbb uborkát. A cégnek a falu határában FVM támogatásból nemrégiben épült hűtőháza is. Csak utána követ-

kezhetnek a sorban a többiek: a fehérgyarmati ÁFÉSZ által létrehozott felvásárló kft, a Valentin Kft. és a Papker Kft.

A felvásárlók minden idény kezdetén árkartellt hoznak létre, a megállapított vételi árfo-lyamhoz mindenkinek tartania kell magát, senki nem fizethet a termésért sem többet sem kevesebbet mint a többiek. A legnagyobb haszon természetesen magán az uborkán van, de nem elhanyagolható a termeltetői rendszerből adódó többi bevétel sem. Az idény eleji in-duláshoz szinte kivétel nélkül mindenki kölcsönt vesz fel későbbi felvásárlójától. Nem pénz-beli, hanem eszközbeli kölcsönről van szó: palánta, műtrágya, növényvédő szer, bővítéshez karó, háló, csepegtetőcső, esetenként szivattyú. Mindent meglehet tehát kapni hitelbe, a tör-lesztés az uborka termőre fordulásával kezdődik, és külön egyezség kérdése, hogy ki milyen formában törleszt. Vannak felvásárlók, akik addig egy fillért sem fizetnek az átvett áruért, amíg a tartozás ki nem egyenlítődik, de vannak akik lehetőséget adnak arra, hogy eleinte 50 százalék kifizetésre kerüljön.

A felvásárlók haszna már az eszközök kiadásán megvan, mert természetesen a hitelbe adott felszerelések és anyagok ára így 20–30 százalékkal magasabb, mintha azokat mindenki maga vásárolná meg egy nagyobb város nagykereskedésében. Az egyik kereskedőtől tudtam meg, hogy az ő cége az imént említett eszközöket szintén hitelben hozza el a nádudvari KITE-től és csak azután fizet, miután visszakapja a pénzét.

Az FVM integrátori támogatását szintén igénybe tudják venni a felvásárló cégek, ráadá-sul ezt fejkvóta rendszerben kapják meg a hitellel támogatott őstermelők után, így egy csa-lád támogatása révén többszörös pénzhez jutnak (az előnyösebb adózás miatt, aki csak te-heti, kiváltja az őstermelői igazolványt egy-egy családon belül.)

Kilátások

Mint minden mezőgazdasági tevékenység esetében, természetesen az uborkatermesztésnél is a legmeghatározóbb tényező az időjárás. Az intenzív kultúrás termesztésnél ez különö-sen igaz, mert a szélsőséges időjárási viszonyok egyre újabb és újabb betegségek elterjedését segítik elő. A legnagyobb problémát évről évre a különböző kórok elleni védelem jelenti, amit a vegyszerek már-már hihetetlen mennyiségű elegyével próbálnak orvosolni. A nö-vényvédő szerek iránti hatalmas keresletre már felfigyeltek a különböző kereskedő cégek, akik egy szezon alatt rendszeresen tartanak árubemutatókat, szakmai napokat. A vegysze-rek széleskörű alkalmazása (még a betakarítás idején is) idáig nem okozott problémákat a nyugati piacra történő értékesítésnél, de előbb-utóbb lehet számítani szigorúbb előírásokra.

Szintén nagy problémát jelent az intenzív termesztéssel a talaj minőségében okozott károk kivédése. Egy szezon alatt egy uborka ültetvény szinte az utolsóig kiszívja a föld tápanyag készletét, amit szántáskor szerves trágyával lehet ugyan valamelyest pótolni, de az ideális megoldás a földek pihentetése lenne. Egy-két év után minden ültetvényt telepíteni kellene

egy új, addig nem művelt vagy másra használt területre, és forgó rendszerben a következő években lehetne visszatérni egy-egy parcellára. Ezt csak azok tehetik meg, akik rendelkeznek annyi földdel, hogy nem létszükségletük állandóan egy helyen termeszteniük az uborkát. Az Autonómia Alapítvány által támogatott családok egy-két kivételtől eltekintve azonban csak a saját konyhakertjükkel tudnak gazdálkodni, ami nyilvánvalóan nem teszi lehetővé számukra a vetésforgó alkalmazását.

A felvásárlók igénye a megtermelt uborkára az utóbbi években folyamatosan nőtt, amit nagyon jól szemléltet a termeltető támogatások aránya is. A piac egyelőre minden mennyiséget elbír, de a felvásárlók sem tudják, hogy mit hoz a jövő. A kialakult termeltető rendszer feltételeinek változásait mindig nagyban befolyásolják az aktuális agrártámogatások.

A szervezet uborkatermesztési programja

A projekt

Az Autonómia Alapítvány Szegénység-Cigányság programjának keretében a szervezet 1999-ben 21 család részvételével kezdte kordonos uborkatermesztési programját. Az induláshoz 525 000 forint adományt és 175 000 forint kamatmentes kölcsönt kaptak. A támogatás kétharmadát műtrágyára és növényvédő szerekre használhatták, a fennmaradó részt pedig gépi munkákra és palántára költhették.

A tervezett 21 családból végül csak tizenöt fogott bele a munkákba. A visszalépők között volt, aki családi problémáival indokolta a visszalépést, és volt olyan is, aki a visszafizetési kötelezettségétől rettent meg. A programban résztvevő emberek nagyjából megegyeznek azokkal, akik magát a szervezetet is alakították, de akik később kerültek be a programba, azoknak be kellett lépniük a Lungo Drom-ba is. A szervezetvezető ezt azért is tartja fontosnak, mert így tagként mindenki kötelezhető a közös terhek (könyvelés, bankszámla-vezetés) vállalására, tagdíj formájában.

Az első évben tehát 15 család kapott a támogatásból, mindenki egyenlő arányban és nem pénz, hanem eszköz formájában. Tóth Pál helyettese segítségével minden egyes alkalommal önmaga szerzi be a szükséges eszközöket és osztja szét a családok között. A szervezet a 175 000 forintos kamatmentes kölcsönét időben és hiánytalanul fizette vissza.

A következő évben a Kertészet 2000 program keretében, zömében az első évben is dolgozó családokkal 17 minigazdaság használta fel az 1,6 millió forintot. A támogatás második évében öt családot a szerződésben foglaltak nem telje-

sítése miatt kizárt a szervezet a programból. A támogatási rendszer viszont lehetővé tette, hogy újabb emberek is beszálljanak a programba, így a szervezet döntése értelmében öt teljesen kezdő család kapott lehetőséget támogatott uborkatermesztésre.

A támogatott családok

A támogatott programokba bekapcsolódott családok kiválasztása különböző módokon történt. Az első évi program kedvezményezettjeit zömében azok az emberek alkották, akik magát a szervezetet létrehozták, már előtte is közösen dolgoztak, és kifejezetten a támogatás reményében vettek részt a szervezet megalakításában. Az első évben dolgozó családok közül kiestek néhányan (a rájuk eső kölcsönrészt nem fizették vissza, a többi család a rájuk eső részt kipótolta), helyükre olyanok kerültek, akik a helyi szervezetvezető szerint rászorultak. Tóth Pál és a korábban említett Dávid folyamatosan benne volt a programban, az ő részvételük nem szociális helyzetükkel magyarázható, hanem azzal, hogy saját megfogalmazásuk szerint példát mutassanak a többieknek.

„Na meg hát ilyen emberek mint én is, szerintem kell, hogy legyenek a programban, van akire felfigyeljenek” – D. L.

Az alábbiakban három család gazdálkodását vázolom fel a programban való részvételük előtti és utáni időszakban.

A *Nyeste család* 1995-ben kezdett el uborkával foglalkozni a Szamos-Ker Kft. ültetvényén. Az első évben egy 750 méteres szakasz gondozását vállalták, az év végi tiszta hasznuk 300 ezer forint volt. Ezért a pénzért a családfő és felesége négy hónapig nap mint nap keményen megdolgozott. A következő két évben a család már saját kertjében kezdett el gazdálkodni, kezdőtőke híján síkföldön próbálkoztak és háromszáz méteres ültetvényükön el tudták érni ugyanazt a bevételt, amit az előző évben a 750 méteres bérelt földön produkáltak. Az Autonómia Alapítvány által támogatott program hozta meg a családnak a fejlődés lehetőségét. Az első támogatott évben már 700 méterre tudták bővíteni saját ültetvényüket, 2001-ben pedig már a szomszéd kertjét is bérelve 2000 méternyi uborkát telepítettek, amihez természetesen felvásárlói hitelt is kellett fel venniük, valamivel több mint 400 ezer forintot. Július végére a kölcsönt már törlesztették, az idei évi haszonból pedig már beszereztek egy több funkciós kapagépet permetezőszivattyúval, pótkocsival közel 250 ezer forint értékben.

A *Varga család* 2001-ben először kapott támogatást uborkatermesztésre. A négy tagú familia férfitagja mozgássérült, tolószékhöz van kötve, a három gyerek pedig még kisiskolás. A család így a járadékokon kívül az asszony munkájából él meg, aki, más lehetősége nem lévén, az előző években már vállalt néhány sor uborkát a Szamos-Kernél. A tavalyi szezonban majd négy hónapi munkával alig több mint százezer forintot tudott megkeresni. Saját ültetvényben nem gondolkodhatott a megfelelő szakértelem és az alapfelszerelések hiánya miatt. A szervezet vezetője, Tóth Pál ajánlotta fel a nehéz helyzetben lévő családnak a se-

gítséget. A szervezet tagjai állították fel a karókat, közösen palántáztak, a permetezést pedig Tóth Pál vállalta magára többször is. A támogatáson kívül még egy hatvanezer forintos eszközhitelre is szükségük volt, de augusztus közepén (3–4 héttel a szezon vége előtt) már tisztázták adósságukat és több, mint 150 ezer forintos tiszta haszonnál jártak.

A *Lázár család* saját kerti uborka termesztését a tavalyi évben kezdte el a Kertészet 2000 program keretében. A valamivel több mint négyszáz méteres ültetvényhez 90 000 forint alapítványi támogatás mellett 57 ezer forintos eszközhitelt vettek fel az egyik felvásárlótól. Az idény végén az adósság tisztázása után közel 300 ezres nyereséggel zártak, amiből rögtön vásároltak egy új szivattyút. 2001-ben uborkaültetvényüket 560 méterre növelték plusz elvállaltak 1350 méter paprikát a Szamos-Ker Kft.-nél. Előbbiből tiszta nyereségként több mint háromszázezer, utóbbiból pedig legalább hatszázezer forintba van kilátásuk. A család jövő évi tervei is megvannak már, mely szerint 2002-ben bérelt földön, félmillió kölcsönrel a meglévők mellé még négyezer méter uborkát palántáznak síkföldre. A családfő már kinézte és még ebben az évben meg is vásárolja első kisgépét (kb. 250 000 Ft), amivel a jövőben szállítani, kapálni és permetezni is tud.

A példaként hozott három család három különböző fázisában kapcsolódott be a programba, de rövid időn belül elért eredményeik önmagukért beszélnek.

A látható és a kevésbé látható hatások

- A program első évében az alapítványi támogatás még csak arra volt elegendő, hogy valamivel csökkentse a felvásárlóktól felvett hitel mértékét. Az egy családra jutó támogatási összeg (kb. 45 000 Ft) nem volt túl jelentős, de arra mindenképpen jó volt, hogy több család is kedvet kapjon a saját gazdálkodáshoz.
- A következő évben a programban résztvevő családok kilencven százaléka ismét támogatott lett, az előző évihez képest kétszer nagyobb összeg már jelentősebb segítséget jelentett. Ebben az évben többen már különféle mezőgazdasági eszközökbe is be tudtak fektetni, az ültetvények hossza jelentősen megnövekedett.
- A tősgyökeres gacsályi roma családok nagymértékben asszimilálódtak, társadalmi elismertségük sokkal nagyobb, mint a később ideköltözőké. A program során és általában az uborkának köszönhetően az egész cigány közösség megítélése javult a településen.

Az első támogatott évben a tizenöt család kertenként 500 méter uborka telepítésére kapott támogatást. Összesen tehát 7500 folyóméternyi uborkatermesztés indult be többségében olyan kertek-

ben, ahol előtte még nem folytattak ilyen tevékenységet. A program sikereként tudható be az is, hogy az időközben kihulló családok egyike sem hagyta abba a termelést a támogatás megszűnése miatt. A többség azért lépett ki a szervezetből, mert a kétéves támogatási rendszer egyik alapfeltételét nem teljesítette, vagyis nem volt hajlandó nyereségéből az ötven százalékot a következő évi termelésébe visszaforgatni. Ezeket a családokat sem lehet egyértelműen elítélni, mert az egész évi szűkölködés után az egy összegben befolyó haszonnak már jó előre megvolt a helye. A következő évi termelését ezzel már nem veszélyeztette, mert ugyan kedvezőtlenebb feltételekkel (alapítványi támogatás nélkül), de újra hitelhez tudott jutni a felvásárlóknál.

A 2001-es évre tizenegy olyan család maradt, akik mind három év támogatásából részesültek. Az általuk művelt sorok hossza ma már meghaladja a 16 000 métert. Nyolc, már az elejétől támogatott család valamilyen eszközre is beruházott az utóbbi két évben. Legtöbbször univerzális kapagépeket szereztek be, melyekkel meg lehet oldani a kordonok közötti sorközművelést, kereket és kispótkocsit rászerezve a permetezést és a szállítást is.

Kevésbé láthatóak a támogatott program egyéb hozadékai. A cigány családok többsége évközben csak a különböző járadékokból tartja el magát, az uborka idényben viszont rövid idő alatt viszonylag nagy összeghez hozzá lehet jutni. A szezon legjövödelmezőbb időszaka nagyjából egybe esik az iskoláztatás idejével, így a megkérdezett családok legtöbbször ennek az eseménynek a kiadásaival kezdi beszámolóját. Viszonylag egységes a kép a támogatott családok körében a tekintetben is, hogy a befolyó nyereségből nem tudnak hosszabb távon gazdálkodni. A májustól októberig tartó kíméletlen munka után, a megtermelt haszon a legtöbb helyen csak néhány hónapra elegendő. A családok ebben az időszakban tudnak valamicskét javítani házukon, ilyenkor tudnak beruházni háztartási gépekre vagy akár bútorra, ebből a pénzből futja ruházkodásra is. Több háztartásban mutatták büszkén a házigazdák az uborkából származó javakat, és a nem cigányok körében is nagyjából egybehangzó az a vélemény, hogy amióta uborka van, mindenkinek többé-kevésbé rendben van a portája.

Összegzés

Szerencsés pillanatban kapcsolódtak be a gacsályi romák az uborkatermesztésbe. Nem az történt, hogy egy régi hagyományokkal bíró gazdálkodást kellett elsajátítaniuk a többi falusi embertől, mert az uborkához a településen senki sem értett. Aki a kilencvenes évek közepén a kertjében elkezdett termelni, rá volt szorulva arra, hogy mindenkivel konzultáljon a növényről. A romák többsége ugyan egy-két éves késéssel tudott csak a saját gazdálkodásába belefogni, de elmondható még így is, hogy együtt tanulta a munkafolyamatokat, a betegségfajtákat a nem cigány gazdákkal. Mára már kialakult az a kapcsolat a romák és a felvásárlók között, ami lehetővé teszi a cigánycsaládok részére is, hogy hitelt kapjanak felszere-

lést gazdálkodásukhoz. Hitelképesek lettek a felvásárló cégek szemében, évről évre tudják fejleszteni ezáltal gazdaságukat, családjaiknak egyre biztosabb megélhetést biztosítva ezzel.

Az Autonómia Alapítvány támogatását a lehető legjobb pillanatban szerezte meg a helyi Lungo Drom, mert annak segítségével sikerült az addig még önállóan nem gazdálkodó roma családokat is rávenni a saját kertjükben való termelésre. A kereslet évről-évre növekedett, így nem alakult, nem alakulhatott ki igazi versenyhelyzet a termelők között, ez az állapot pedig szintén kedvezően hat a többi gazdálkodóhoz képest még igencsak ingatag talajon álló roma családok vállalkozásaira.

A programról való közvélekedéseket talán érdemes a szintén uborkát termelő polgármester szavaival kezdeni:

„A kisebbség, én úgy tudom, tán 95 százalékban csinálja is, és akarják is csinálni. És az, hogy kapják itt ezt a kis támogatást ezekre a beruházásokra, ez higggye el nagyon meghozta a maga hasznát, mert gyakorlatilag én ezt onnan tudom, hogy akkor látom azt, hogy mennyi segély kérelem érkezik be. Hát el kell, hogy mondjam azt, hogy ha itt például beindul a szezon, itt májustól kezdve októberig segélykérelem nincsen.”

A polgármesterhez hasonlóan vélekedik a falubeliek többsége is, kedvező megítélésük azonban nemcsak a támogatott családoknak szól. Általában az emberek nem is nagyon tudnak az alapítvány programjáról, csak a roma családok szemmel látható igyekezetét és gyarapodását látják. Összességében elmondható, hogy a három év alatt támogatott összesen már több mint 25 család eredményei kihatottak az egész romaközösség életére. Egyrészt a családi összefonódások révén szinte mindenkit elért a támogatás, másrészt pedig az addig nem gazdálkodó családok érdeklődését is felkeltette a többiek tevékenysége. Ma már a támogatott családokon kívül is szinte mindenki uborkázik kisebb-nagyobb területeken, kisebb-nagyobb hatékonysággal.

A jövőre nézve megoszlanak a vélemények, mert van, aki állítja, az uborka mindig kelleni fog, innen azt már kiirtani sem lehet, van aki viszont már a túltermelés miatt azon töri a fejét, hogy mihez lehetne kezdeni az uborka utáni időszakban. A termelés gazdaságtalanná válását okozhatja a földek teljes kimerülése, van, aki attól tart, hogy előbb-utóbb már túltermelés lesz, és eladhatatlanná válik a termék, és van aki az ukránoktól fél. Ez utóbbi abból adódik, hogy ha a szomszédos országban elterjed ez a technológia, akkor el fog veszni az az olcsó munkaerő, amivel ma szinte az egész falu gazdálkodik.

Az mindenesetre bizakodásra adhat okot, hogy idáig még nem volt olyan év, amikor teljes mértékben ki tudták volna elégíteni a termelők a felvásárlók igényeit. Emellett a gazdál-

kodó családok gépi beruházásai és az évek során felgyülemlett szakmai tapasztalatai megfelelő alapot biztosíthatnak az elkövetkező évekre abban az esetben is, ha esetleg valami másfajta növény termesztésébe kell belekezdeniük.

UTÓSZÓ

Ebben a kötetben öt esettanulmánnyal ismerkedhetett meg az olvasó. Valamennyi olyan mezőgazdasági programot mutat be, amelyet az Autonómia Alapítvány támogatásával valósítottak meg az elmúlt években helyi cigány szervezetek, és amelyek ennél fogva, így vagy úgy, az érintett településeken élő romák megélhetési viszonyainak a javítását tűzték ki célul. Az Autonómia Alapítvány Bíró András kezdeményezése nyomán 1990-ben jött létre, s azóta több száz hasonló vagy kicsit más programot támogatott. A kötetben szereplő öt eset nyilvánvalóan nem adhat teljes képet az alapítvány tízéves tevékenységéről és azokról a megvalósuló illetve kudarcba fulladó programok tapasztalatai alapján felvetődő ellentmondásokról, kétségekről és problémákról, amelyek élénk vitát váltottak ki a rendszerváltás konfliktusai, a civil szféra lehetőségei illetve a romák ügye iránt érdeklődő társadalomtudósok, gyakorlati szakemberek és közéleti szereplők körében. Viszont lehetőséget teremt arra, hogy elgondolkozzunk a települések és romák társadalmi helyzete illetve az ilyen típusú programok értelme és funkciója közötti összefüggéseken.

Bár az Autonómia Alapítvány kezdetektől támogatott nem cigányoknak szóló, nem általuk megvalósított programokat is, az induláskor az egyik alapvető célkitűzése mégiscsak az volt, hogy a helyi roma közösségeknek biztosítson önszerveződési lehetőséget. Annak a lehetőségét, hogy ők maguk fogalmazzák meg a problémáikat, és ők maguk keressék meg a hagyományaikkal, helyzetükkel, szándékaikkal leginkább összhangot teremtő, de a közösségben rejlő erőforrásokra is építő megoldásokat. Ezért volt feltétel az indulástól kezdve, hogy magánszemélyek nem, hanem csak települési szintű civil szervezetek pályázhatnak. A Kádár rendszer évtizedei után, amikor módszeresen igyekeztek szétverni a cigány közösségeket, amikor a hivatalos propagandában éppúgy, mint a mindennapok cigánypolitikai gyakorlatában, a többségi társadalom elvárásaihoz, értékrendjéhez mindenben igazodó, kényszeres és individuális asszimilálódást, a „beilleszkedést” jelölték ki a boldogulás, a fel-

emelkedés egyedül kívánatos és elfogadott útként, s ennek a célnak a megvalósulását szükségszerűen paternalista technikákkal igyekeztek előmozdítani, az alapítvány az önszerveződés ösztönzésével, az autonóm törekvések bátorításával létezése első pillanatától, és a rendszerváltó Magyarországon – különösen a romák vonatkozásában – az elsők között, radikális szemléletváltást képviselt. Az Autonómia – kamatmentes kölcsön és vissza nem térítendő támogatás formájában – csak „gyutacspénzt” adott, és nem akart beleszólni a pályázati programok tartalmába. A szervezetekhez ellátogató munkatársaknak csak kérdeznük volt szabad, hogy ezzel a tervek alaposabb végiggondolására kényszerítsék a pályázókat. A szemléletváltásnak az is szerves része volt, hogy a programok támogatását a pályázó szervezet és az alapítvány mint egyenrangú felek közötti szerződés alapozta meg, amely pontosan rögzítette mindkét fél kötelezettségeit és a nem teljesítés esetére vonatkozó szankciókat. Az indulás idején még ez sem számított magától értetődő eljárásnak.

Más kérdés, hogy a rendszerváltásnak a romákra nézve különösen tragikus következményei, a munkahelyek viharos sebességgű és tömeges elvesztése, a minimális egzisztenciális biztonság brutális megrendülése és a diszkriminatív eljárásoknak a korábbinál lényegesen nyersebb és kendőzetlenebb megnyilvánulási formái közepette az alapítvány szerény összegű „gyutacspénzei” mekkora tényleges lehetőséget teremtettek az új játékszabályok közötti eligazodásra sokszor képtelen helyi roma közösségeknek. Kezdetben, amikor a megszokott intézmények és működési mechanizmusok – formálisak és informálisak egyaránt – sorra ellehetetlenültek, és a megváltozott feltételekhez igazodó újak még nem épültek ki, a „gyutacspénzes” programok bizony gyakran légüres térbe kerültek, s hiányoztak azok a kapcsolódási pontok, amelyek az önmagában szerény összegű támogatás hatékonyságát más – anyagi és szellemi – erőforrások bevonásával megsokszorozhatták volna. A kötetben szereplő esettanulmányok jól példázzák, hogy például egy mezőgazdasági program sikeres megvalósításához és működtetéséhez az Autonómia támogatásán túl milyen sok, többek között a helyi társadalom intézmény- és kapcsolatrendszere által biztosított, egyéb feltétel teljesülésére van még szükség, és azt is, hogy ma már ezek a feltételek inkább rendelkezésre állnak vagy megteremthetők, mint a 90-es évek elején. Más kérdés az is, hogy a paternalizmustól átitott, erősen hierarchikus szerkezetű falusi társadalmakban kezdetben milyen csapdába pottyant bele az „autonómia kísértete”. Bizony akadtak jócskán települések, ahol önjelölt vezetők üzelmeit és „lenyúlásait” fedező pseudo-szervezetek jöttek létre, jámbor, mit sem értő és éppen ezért legalábbis egy darabig az orránál fogva vezethető tagsággal. Ám a kötet tanulmányai azt is jól érzékeltetik, hogy ez az idő elmúlt vagy elmúlóban van, mert a rendszerváltás óta eltelt több mint tíz évben kiderült, hogy ki mit ér, és csak azok a vezetők tudtak talpon maradni vagy a későbbiekben szilárd pozíciót teremteni maguknak, akik bizonyították, hogy hitelesen képviselik a közösség érdekeit is, és méltóak a tagság bizalmára. Ezek a vezetők egyébként jóformán egytől egyig azok közül kerültek ki, akik a 70-es és a 80-as évek ilyen szempontból kedvezőbb időszakában elindultak a társadalmi integrálódás

lassú, de viszonylag megalapozottnak tekinthető útján: szakmát, olykor érettségit is szereztek, esetleg eljutottak a közvetlen termelésirányítói vagy más magasabb presztízsű munkakörökig, megfelelő lakáskörülményeket teremtettek, jövedelmüket és életformájukat többé-kevésbé stabilizálni tudták. Ezeknek az előzményeknek volt köszönhető az is, hogy a rendszerváltás után nem kerültek a cigányok nagy többségéhez hasonló kiszolgáltatott helyzetbe, kisebb-nagyobb zökkenők után alkalmazkodni tudtak a megváltozott feltételekhez, és így haszonélvezői, de animátorai is lettek a cigány társadalmon belül végbemenő differenciálódási folyamatoknak. Vezetőként megpróbálják ahhoz a tanulási folyamathoz, amelyet ők maguk többszörösen végigcsináltak, megteremteni a feltételeket kedvezőtlenebb helyzetű társaik számára is. Ennek a szerepnek a betöltésére azért is alkalmasak, mert őket a helyi nem cigány társadalom is elismeri, és személyes példájukkal, egyéni sikerességükkel is bizonyítani tudják, hogy az erőfeszítések nem hiábavalók. Ilyenkor a tanulási folyamat elindításában a maga feltételrendszerével és anyagi támogatásával az Autonómia Alapítvány valóban katalizáló szerepet játszik, mert épp annyit tud hozzátenni a már meglévő feltételekhez, amennyi a már mozdulni szándékozók helyzetbe hozásához szükséges.

Maga a tanulási folyamat rendkívül sokrétű, éppúgy magába foglalhatja viszonylag bonyolult termelési technikák, mint új társadalmi szerepek, magatartásformák vagy a polgári as erények (szerződéses fegyelem, technológiai fegyelem, a nyereség egy részének a visszaforgatása stb.) elsajátítását. Vannak, akik legyintenek erre mondván, az egy-egy család számára elérhető jövedelem még a legsikeresebbek programok esetében sem olyan nagyságrendű, hogy gyökeresen változtasson az érintettek helyzetén, az egész cigányság helyzete szempontjából pedig a programok összessége is csak csepp a tengerben. Ráadásul az ilyen típusú programok önfegyelemre, „a kicsit is meg kell becsülni” bölcsességére nevelnek akkor, amikor radikális fellépésre, az egyenlő bánásmód és azonos feltételek elszánt kikényszerítésére lenne szükség. Akik így vélekednek, a „hol lehet altiszt, azt kutatja...” indulatával és maró gúnnyal ostorozzák az Autonómia Alapítvány „diadaljelentéseit”, amelyek arról számolnak be, hogy évről évre javul a szerződéses fegyelem, és a pályázók egyre megbízhatóbban fizetik vissza a kölcsönöket. Való igaz, hogy a szóban forgó programok mennyiségi értelemben nem váltják meg a világot, de nem is ez a funkciójuk. Jelentőségüket az általuk indukált változások mélysége, a személyiség egészét érintő hatásuk és a társadalmi integráció előmozdításában játszott szerepük adja meg. A sikeres programoknak köszönhetően cigányok és nem cigányok olyan új szerepekben kerülnek kapcsolatba egymással, amely kettőjük viszonyrendszerét is megváltoztathatja. Ezekben az új, például a termelő és a felvásárló között létrejövő, relációkban a közös érdekek és a kölcsönösség elemei is fontos szerepet játszanak, s hozzájárulnak ahhoz, hogy a két fél az eddiginél kedvezőbb tapasztalatokat szerezzen egymásról. Persze az is igaz, hogy a programok sikerére ott a legnagyobb esély, ahol az együttlélést korábban sem terhelték súlyos konfliktusok, ahol kisebbség és többség korábban is megért egymással. Ezeken a településeken általában a rendszerváltás után sem va-

dultak el a viszonyok, és nem jelentek meg olyan közszereplők, akik az ellentétek elmélyítésében lettek volna érdekeltek. Az együttélés kedvező hagyományaira azután nagyobb valószínűséggel lehetett sikeres programokat építeni. A programok sikere pedig további közelést indukál.

Havas Gábor

Az Autonómia Alapítvány 1990-ben alapított magánalapítvány. Célja a civil társadalom fejlesztésének támogatása. Ezen belül elsősorban olyan, romák által kezdeményezett gazdálkodást célzó projekteket finanszírozunk, melyek a problémákra a helyi erőforrások mozgósításával keresnek megoldást.

Az Alapítvány mintegy 400 településen több mint 1000 társadalmi szervezet programját támogatta, összesen 700 millió forinttal, részben visszatérítendő támogatás, részben adomány formájában.

- 1995-ben alapító igazgatójával, Bíró András-sal együtt elnyerte az *Alternatív Nobel-díjat* (*Right Livelihood Award*) és a magyar kormány által adományozott *Kisebbségért Díjat*.

- 1995–1996-ban hét tanfolyamot szervezett kezdő cigány vállalkozók részére.

1995 és 1997 között megvalósította az Európai Unió által támogatott Regionális Roma Programot (EUROMA) Szlovákiában, Bulgáriában, Romániában és Magyarországon.

- 1994 óta folyamatos segítséget nyújt az Európai Bizottság Budapesti Delegációjának a Phare Demokrácia Program Mikro-Projektek magyarországi megvalósításához (pályázati úton 1.7 millió euró támogatás jutott 273 magyarországi civil szervezetnek).

- 1998–1999-ben a USAID támogatásával a Demokratikus Jogok Fejlesztéséért Alapítvány partnereként megvalósította a Roma Községi Központ elnevezésű programot. 1998–1999-ben meghirdette a Saját Konyhakert és Iskolakert elnevezésű programjait, melyek keretén belül két év alatt 101 szervezet közreműködésével több, mint 4000 család

– mintegy 14000 ember – és 39 iskola részvételével támogatásban saját konyhakert megművelésére.

- 1999-ben létrehozta a Rádió © kht-t, amely 2001-ben beindította az első magyar roma rádiót.

- 2000-ben az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága megbízásából megkezdte a Magyarországon élő menekültek kisvállalkozásinak támogatását, fejlesztését.

- 2000/2001-ben a UNDP finanszírozásában megvalósított képzési program keretén belül 138 roma résztvevő tett sikeres vizsgát, tett egy lépést a munkaerő-piaci reintegráció útján.

- 2000-ben az alapítvány szervezésében először szerepeltek roma gazdálkodó szervezetek az Országos Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Kiállítás és Vásáron.

- 2000-ben 500 ezer dolláros világbanki támogatással beindította a többéves nemzetközi PAKIV programot, 19 szlovákiai, romániai, bulgáriai és magyarországi roma fiatal részvételével.

Alapítványunk 2000-ben Roma Mezőgazdasági Fejlesztő Program néven elindította új, háromszintes fejlesztő támogatási rendszerét. A program célja lehetőséget biztosítani a résztvevő romák gazdasági tevékenységének elindítására, fejlesztésére és szakmai ismereteinek gazdagítására.

Az alapítvány a program első szintjére (*Konyhakerti és Kisállattartó Program*) 2000. augusztusában írt ki először pályázatot. A szervezetek ezen belül egy alapszintű gazdálkodói program megvalósítására kapnak lehetőséget. A második szintre (*Roma Farmgazdaság Program*) azok a szervezetek pályázhatnak, amelyek az alapítvány vagy más hasonló támogatásosztó

szervezet alapszintű programjának valamelyikét már sikeresen teljesítették és tevékenységüket magasabb szinten kívánják folytatni. A harmadik szinten (*Roma Magángazda Program*) azokat az őstermelőket, egyéni vállalkozókat és gazdasági társaságok tagjait kívánjuk majd támogatni, akik az előző szinten szerzett bevételeikből a rájuk eső visszatérítendő támogatás részt visszafizették, és a jövőben önálló vállalkozás indítását tervezik.

Háromszintű programunkkal lehetőséget biztosítunk a családoknak és a szervezeteknek arra, hogy folyamatosan megtanulják, elérjék azt a szakmai fejlettségi szintet, mellyel a jövőben lehetőségük nyílik az újonnan létrejövő, működő mezőgazdasági vállalkozáshoz történő csatlakozásra.

Az Autonómia Alapítvány ma már mindegyik támogatásosztó programja szerves részének tekinti a projekt-menedzsment tréningeket, mely során a résztvevők elsajátíthatják a projektek megtervezésének, lebonyolításának ismeretét; konfliktuskezelési és személyiség-alapú vezetési technikákat.

Meggyőződésünk – és ezt a támogatott szervezetek által elért eredmények is igazolják –, hogy ezzel a módszerrel meg lehet haladni és szakmai szempontból jelentősen fejleszteni lehet a hagyományos támogatásosztói programokat, melyek hibáinak kiküszöbölése egyszerre érdeke támogatónak és támogatottnak.

1137 Budapest, Pozsonyi út 14. II. emelet 9.
 telefon: (06-1) 237-6020; fax: (06-1) 237-6029
autonomia@autonomia.hu
www.autonomia.hu

TÁMOGATÓINK 1990-TŐL:

BRITISH COUNCIL
 BRITISH KNOW HOW FUND
 BRIT KORMÁNY
 BRIT NAGYKÖVETSÉG
 EAST EUROPEAN PARTNERSHIP
 EURÓPAI BIZOTTSÁG, PHARE DEMOKRÁCIA
 PROGRAM
 FORD ALAPÍTVÁNY
 FREEDOM HOUSE
 FREUDENBERG ALAPÍTVÁNY
 HOLLAND KIRÁLYI NAGYKÖVETSÉG
 JAPÁN ALAPÍTVÁNY
 KOERBER ALAPÍTVÁNY
 LA SOCIEDAD DE NUESTRA SEÑORA
 GUADALUPE (SOCIETY OF OUR LADY
 OF GUADALUPE)
 MAGYARORSZÁGI MAGÁNADOMÁNYOZÓK
 MAGYARORSZÁGI NEMZETI ÉS ETNIKAI
 KISEBBSÉGEKÉRT KÖZALAPÍTVÁNY
 MAGYAR VÁLLALKOZÁSFEJLESZTÉSI
 ALAPÍTVÁNY
 GERMAN MARSHALL FUND
 ANDREW W. MELLON ALAPÍTVÁNY
 JOYCE MERTZ-GILMORE ALAPÍTVÁNY

MINISZTERELNÖKI HIVATAL
 CHARLES STEWART MOTT ALAPÍTVÁNY
 MŰVELŐDÉSI ÉS KÖZOKTATÁSI MINISZTERIUM
 NEMZETI ÉS ETNIKAI KISEBBSÉGI HIVATAL
 NÉVTELEN ADOMÁNYOZÓK AZ AMERIKAI
 EGYESÜLT ÁLLAMOKBÓL
 OPEN SOCIETY INSTITUTE, MAGYARORSZÁG
 ORSZÁGOS FOGLALKOZTATÁSI KÖZALAPÍTVÁNY
 ORSZÁGOS JÁTEKALAP
 PRICEWATERHOUSECOOPERS KFT.
 (COOPERS & LYBRAND LTD)
 ROCKEFELLER BROTHERS FUND
 SASAKAWA PEACE FOUNDATION
 SOROS ALAPÍTVÁNY, MAGYARORSZÁG
 LEVI STRAUSS ALAPÍTVÁNY
 UNDP (UNITED NATIONS DEVELOPMENT
 PROGRAMS)
 UNESCO MAGYARORSZÁGI BIZOTTSÁGA
 UNESCO INSTITUTE OF EDUCATION,
 HAMBURG
 USAID (UNITED STATES AGENCY FOR
 INTERNATIONAL DEVELOPMENT)
 VILÁGBANK